

MAGA-mooi
'Mar-a-Lago
Face' verovert
Washington
IN HET NIEUWS 8-9

Eenzaam
Ook kwetsbare
mensen horen
erbij in Woensel

BINNENLAND 12-13

Erfelijkheid
Genen bepalen
voor de helft
je levensduur

WETENSCHAP 29

Italië

Waarom in Bolzano
'la famiglia' nog wél
groter wordt

BUITENLAND 18-19

LUCHTVAART

Kabinet-Schoof negeert rechter: Schiphol hoeft niet te krimpen

Luchthaven Schiphol mag van het demissionaire kabinet nog minstens twee jaar zonder geldige natuurvergunning opereren.

Karlijn Kuijpers en Derk Stokmans
AMSTERDAM

Het demissionaire kabinet heeft met enkele kunstgrepen besloten een rechterlijke uitspraak over de illegale stikstofuitstoot van Schiphol te negeren. Zo proberen de verantwoordelijke bewindspersonen van BBB net voordat zij aftreden een mogelijke krimp van de luchthaven te voorkomen.

Schiphol opereert al jaren zonder geldige natuurvergunning én overtreedt sinds 2010 het Luchthavenverkeersbesluit. Dat regelt onder meer de geluidbelasting en de milieueffecten van de luchthaven. Tegen beide overtredingen wordt al jaren niet opgetreden.

Milieuoorganisaties en omwonenden vochten deze situatie de afgelopen jaren met succes aan bij de rechter. In maart 2024 oordeelde die dat omwonenden geen enkele rechtsbescherming hebben tegen de overlast van Schiphol. De rech-

ter droeg de overheid op binnen een jaar regels te maken waar burgers zich op kunnen beroepen, en die ook te handhaven.

De stikstofuitstoot van de luchthaven is ook al jaren illegaal. Na jaren waarin de luchthaven zonder vergunning opereerde, verstrekke het ministerie in 2023 een vergunning. Maar die werd in juni 2025 vernietigd door de rechter omdat de stikstofuitstoot van de luchthaven niet goed was gecompenseerd.

Economie boven natuur

Opeenvolgende ministers hebben geprobeerd de situatie rond Schiphol te legaliseren. Maar dat is lastig: geluidshinder tot aanvaardbare proporties terugdringen is bijna onmogelijk zonder beperking van het aantal vluchten. En omdat in Nederland al te veel stikstof wordt uitgestoten is er geen ruimte om de uitstoot door de luchtvaartsector te legaliseren.

Dit kabinet van VVD en BBB heeft nu simpelweg besloten de

rechterlijke uitspraak en adviezen van ambtenaren daarover te negeren. Daarmee treedt het in een traditie van opeenvolgende kabinetten die de belangen van Schiphol zwaarder lieten wegen dan die van omwonenden, natuur en milieu.

Het demissionaire kabinet geeft Schiphol nu zelfs ruimte om méér stikstof uit te stoten

Het ministerie van Landbouw maakte in 2021 al een stappenplan om tijd te rekken zodat Schiphol ondanks de te hoge stikstofuitstoot niet hoefde te krimpen. Gedogen en een juridisch wankel vergunning verlenen zijn onderdeel van dat stappenplan.

Vlak voor het kerstreces meldde de verantwoordelijke staatssecretaris, Jean Rummenie (Natuur, BBB), de Tweede Kamer dat hij de il-

legale stikstofuitstoot van Schiphol nog eens twee jaar wil gedogen. Het economische belang van de luchthaven is volgens hem „dermate groot” dat andere belangen moeten wijken. Rummenie, die waarschijnlijk binnenkort aftreedt, „verwacht” binnen twee jaar een besluit te nemen dat wel aan de rechterlijke uitspraak over stikstof voldoet.

Twee weken geleden publiceerde het kabinet na zestien jaar een nieuw Luchthavenverkeersbesluit. Ook daarin negeert verantwoordelijk minister Robert Tieman (Infrastructuur & Waterstaat, BBB) bewust diezelfde stikstofuitspraak. „De overweging van de rechtbank [...] is nog niet meegenomen”, staat in de bijbehorende milieueffectrapportage (MER). „Wanneer meer duidelijkheid bestaat” over de wijze waarop het ministerie aan de rechterlijke eis kan voldoen, „zal dit worden verwerkt in een aanvulling.”

De MER is een verplichte studie naar de milieueffecten van nieuwe

besluiten over de luchthaven. De onafhankelijke Commissie voor de milieueffectrapportage moet zo’n onderzoek beoordelen. Haar oordeel ligt nog niet bij de Kamer.

Met het negeren van de rechterlijke uitspraak gaat de minister ook in tegen adviezen van zijn eigen ambtenaren. Zij benadrukten meermaals dat de minister de uitspraak van de rechter moet opvolgen, blijkt uit beslisnota’s.

Opvallend is dat de twee bewindspersonen van de BBB een oplossing van de stikstofcrisis bemoeilijken. Door de stikstofuitstoot van Schiphol toe te staan, is er minder ruimte voor andere activiteiten die ook stikstof uitstoten, zoals landbouw of industrie. Het demissionaire kabinet wilde dit nog voor het einde van de formatie geregeld hebben, blijkt uit een beslisnota.

Lees verder op pagina 3

IN HET LAND
ROTTERDAM

SHEILA KAMERMAN

Maaltijdhoppen tegen eenzaamheid

Kom Cor, zegt Margaretha van Aken (75). We gaan. En daar gaan ze: Margaretha in haar scootmobiel, haar vriendin Corrie (73) met de tram. Naar de maaltijd in De Brandaris, kerk van de Evangelische gemeente in Rotterdam Delfshaven. Om de week verzorgen vrijwilligers daar op donderdagavond een gratis maaltijd voor iedereen die wil aanschuiven.

Om vijf uur staan de eerste bezoekers al voor de deur van de kerk. Binnen worden ze verwelkomd door een mevrouw die koffie of thee schenkt in een papieren bekertje. We gaan zitten aan een van de tafels.

Sommige bezoekers zijn smoezelig van het leven op straat, anderen komen in werkkleding. Meer ouderen dan jongeren, soms met rollator. Margaretha steekt regelmatig haar hand op, ter begroeting. Er is plaats voor meer dan honderdvijftig mensen.

Als je alleen bent, kun je thuis blijven mopperen. Je de pleuris vervelen, je eenzaam voelen. Of je kunt eropuit. Margaretha kiest voor dat laatste, zegt ze. Elke dag eet ze buiten de deur in haar eigen buurt. Moet je dan rijk zijn? Welnee. Margaretha heeft het helemaal niet breed. Je moet slim zijn!

Terwijl steeds meer bezoekers de tot eettaal omgebouwde ruimte binnendruppelen, vertelt Margaretha over haar weekschema. Op maandagavonden gaat ze meestal naar het Westervolkshuis, vlakbij het Spartastadion. Prijzigste plek: 5 euro. Dat is het helemaal waard, zegt ze. Het eten is goed. Verse soep, aardappels met boontjes of bietjes of zo. Karbonaadje. Lekker toetje.

Toch Cor? Corrie knikt. Ze gaan vaak samen nu de kleinkinderen van Corrie groot zijn en ze niet meer hoeft op te passen.

Sssst. We moeten even stil zijn. De maaltijd wordt gezegd. Amen. Iedereen krijgt een kop groentesoep aan tafel. Daarna gaan we met een bord langs de balie voor een flinke schep boerenkoolstam-pot met jus, salade en gehakt (halal) of worst. „Smaakt best, hè Cor”,

zegt Margaretha. Corrie knikt.

Wie in Brandaris nog trek heeft, mag een tweede keer stampot op laten scheppen. Margaretha vertelt dat de vorige keer haar tafelenoot tijdens de maaltijd haar kunstgebit uit haar mond haalde en dat netjes schoonmaakte met haar servetje.

Op dinsdagen gaan ze naar de aanschuijmaaltijd die wordt geserveerd door Manon in de wijkhuiskamer De Pupillen in de Pupillenstraat. Ook lekker, vindt Margaretha. Daar staat een pot waar je een munt in kunt gooien, als vergoeding. Op woensdag is lunchen in de ‘ouderenuiskamer’ in de servicflat in de Jan Kruijffstraat vaste prik. Die kost niets. Daarna spelen ze Rummikub.

Elke dag eet
Margaretha (75)
buiten de deur.
Moet je dan rijk zijn?
Welnee. Je moet
slim zijn!

En donderdagen eten ze dus om de week hier in de kerk. De andere donderdag in het Huis van de wijk Pier 80. Voor vrijdag heeft ze net een nieuw adresje gekregen. Dat gaat ze binnenkort uitproberen.

Alleen in het weekend zijn vaste gratis maaltijden schaarser. Kookt ze dan zelf? Dat lukt niet goed meer, zegt Margaretha. Ze haalt wat. Patat of bami. Een Turkse pizza. Een kibbelingetje bij de visboer.

In de kerk is het toetje vanillevla. Daarna trekken Margaretha en Corrie hun jas aan. Morgenochtend zien ze elkaar weer. Wat ze gaan doen? Brunchen. Om elf uur. Ook in het Westervolkshuis. Eerst was dat 2 euro, dat is nu 3 euro. Dat is het helemaal waard, vindt Margaretha. Je krijgt soep, een stuk fruit en altijd een gekookt eitje. En een broodje met lekker beleg, kipkerrie of zo. Je mag een tweede pakken.

Corrie: „En daarna doen we Rummikub.”

SANCTIES EU

Revolutionaire Garde nu ‘terreurorganisatie’

Na het gewelddadig neerslaan van de demonstraties in Iran plaatste de EU de Revolutionaire Garde op de terreurlijst.

Michel Kerres

BRUSSEL

De Europese Unie bestempelt de Iraanse Revolutionaire Garde tot terroristische organisatie als antwoord op het uiterst gewelddadig neerslaan van de recente demonstraties waarbij duizenden doden zijn gevallen. De ministers van Buitenlandse Zaken van de EU gaven daar donderdag politiek groen licht voor.

Daarnaast zet de Unie een aantal personen en andere instellingen uit Iran op de zwarte lijst. Het gaat onder andere om functionarissen die betrokken waren bij het neerslaan van de demonstraties, zoals minister van Binnenlandse Zaken Eskandar Momeni. Personen die op een sanctielijst staan mogen niet naar de EU reizen en eventuele tegoeden in de EU worden bevroren.

De Revolutionaire Garde, zei EU-buitenlandchef Kaja Kallas voorafgaand aan de vergadering, wordt hetzelfde behandeld als Al-Qaida, Hamas en Islamitische Staat. „Als je handelt als een terrorist, moet je ook behandeld worden als een terrorist. Het is duidelijk wat we hier zien: het aantal doden onder de demonstranten in Iran en de maatregelen die het regime nam waren zeer ernstig. Daarom sturen we de heldere boodschap dat het onderdrukken van mensen gevolgen heeft en je daarvoor gesanctioneerd wordt.”

Met het plaatsen van de Garde op de terreurlijst komt een einde aan een lang debat in Europa over de militaire organisatie die werd opgericht om de Iraanse revolutie van 1979 te beschermen en uitgroeiende tot de ruggengraat van het regime. Voorstanders van het op de lijst plaatsen, zoals Nederland en Duitsland, wezen herhaaldelijk op de democratische kanten van het bewind. De demonstraties eerder deze maand en het geweld dat tegen demonstranten werd gebruikt, verleenden hun pleidooien extra urgentie. Demissionair minister van Buitenlandse Zaken David van Weel (VVD) sprak van „beestachtig geweld waarbij vreedzame demonstranten gewoon in groten ge-

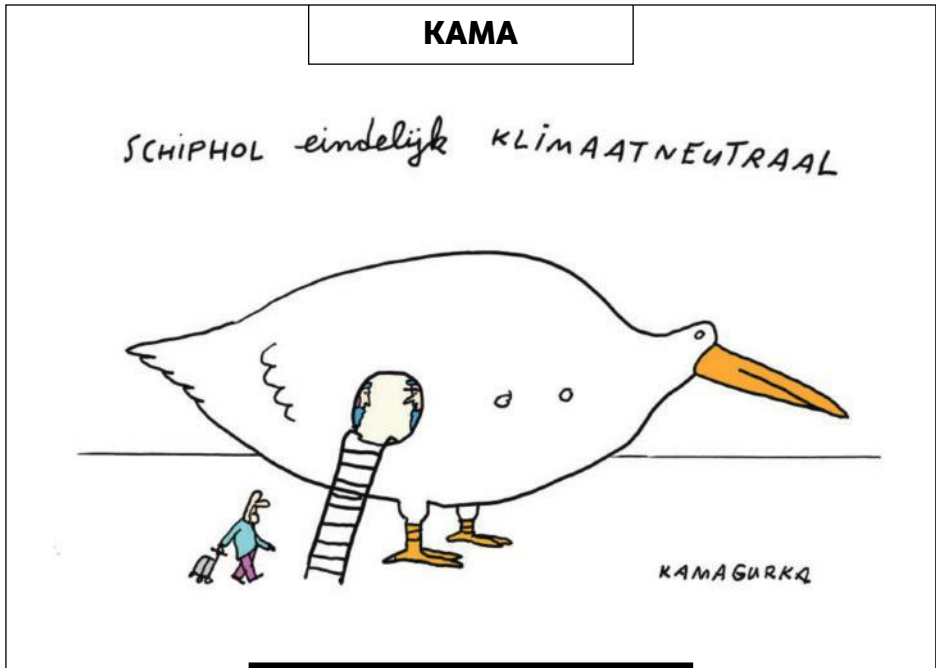
Revolutionaire Garde in Teheran op 21 september 2024. FOTO ABEDIN TAHERKENAREH/EPA

tale zijn neergemaaid en zijn afgeslacht”.

Tegenstanders, zoals Frankrijk, vonden het bestempelen van de Garde als terreurorganisatie eerder niet nodig omdat leden van de organisatie al onder een ander sanctieregime vallen. Bovendien vreesden de tegenstanders voor repercussies. De Revolutionaire Garde is niet zomaar een onderdeel van het Iraanse staatsapparaat, de Garde is in wezen het Iraanse bewind. Frankrijk en Italië gingen als reactie op het recente geweld overstag.

De vermelding op de terreurlijst zou de diplomatieke verhoudingen bemoeilijken, heette het. Of het zo’n vaart zal lopen is niet duidelijk. De Iraanse minister van Buitenlandse Zaken is geen lid van de Garde en komt niet op de terreurlijst. Contact met hem blijft dus mogelijk, aldus Van Weel. Of Iran zelf contacten verbreekt is afwachten. Van Weel: „Als ze dat doen zullen ze zich alleen maar verder isoleren. Dat is niet in hun belang. Dat is dan ook niet mijn grootste zorg. Iran is nu aan zet. Ik hoop dat ze hun kanalen met de VS nu verstandig gebruiken om tot een akkoord te komen. Alle alternatieven zijn alleen maar slechter voor het regime.”

Als het gaat om Iran verschuift de aandacht inmiddels van de demonstraties en hun uiterst gewelddadige einde naar de snelle samentrekking van Amerikaanse oorlogsschepen in de regio en naar dreigementen van de Amerikaanse president Donald Trump. „Ik hoop vooral dat Amerika de druk verder opvoert”, zei Van Weel.

Afval Gaza-Stad is één grote vuilnisbelt

GAZA-STAD

Afval blijft zich ophopen in de straten en buurten van woonwijken in Gaza-Stad. Oorzaak is een tekort aan vuilniswagens en de aanhoudende beperkingen die Israël Gaza oplegt. Palestijnse kinderen zoeken urenlang tussen de enorme afvalbergen naar bruikbare spullen. Daarbij stellen ze zichzelf bloot aan allerlei gezondheidsrisico's. Het gebrek aan afvalinzameling, gecombineerd met onvoldoende toegang tot sanitaire voorzieningen, verhoogt het risico op infectieziekten en epidemieën onder de bevolking aanzienlijk. Ondertussen gaat het geweld door. Israëlische troepen hebben donderdag ten minste twee Palestijnen gedood in het oosten van Khan Younis, meldden gezondheidsfunctionarissen. Die regio grenst aan het gebied waar het leger actief is. (NRC)

FOTO ANADOLU VIA GETTY IMAGES

» Vervolg van voorpagina

Schiphol kocht tussen 2022 en 2023 in het geheim stikstofruimte van boerenbedrijven om daarmee zijn eigen uitstoot te compenseren. Toenmalig minister Christianne van der Wal (Natuur en Stikstof, VVD) gaf Schiphol een natuervergunning, terwijl al duidelijk was dat die hoogstwaarschijnlijk zou sneuvelen bij de rechter, onthulde NRC.

Hoger beroep

Dat gebeurde inderdaad: de minister had eerst moeten bekijken of de aangekochte stikstofruimte van boerenbedrijven nodig is om aangetaste natuur te herstellen, vóórdat die ruimte kon worden gebruikt voor ‘nieuwe’ activiteiten, zoals die voor Schiphol, onderdeel de rechter. De staat heeft hoger beroep aangetekend.

Rummenie schreef afgelopen juni in een Kamerbrief over deze uitspraak dat de rechtbank die fout „verklaarbaar” vond. In antwoord op vragen uit de Eerste Kamer moest de staatssecretaris na lang aandringen toegeven dat de rechtbank dit nooit had gezegd.

Minister Tieman en zijn staatssecretaris Rummenie beargumenteren nu dat de uitspraak van de rechter „niet voorzienbaar” was en dat het daarom geoorloofd is de illegale situatie de komende twee jaar te gedogen. Maar in februari 2024 oordeelde de Raad van State in twee vergelijkbare za-

ken over Limburgse veehouders al dat de redenering waarmee de overheid Schiphol meer stikstofruimte toekende, onhoudbaar is.

Gedogen is bovendien slechts in uitzonderingsgevallen toegestaan, en dan zo kort en beperkt mogelijk. Twee jaar lang gedogen, zoals staatssecretaris Rummenie nu besluit, is volgens hoogleraar bestuursrecht Herman Bröring „problematisch”, omdat de stikstofregels voortkomen uit Europees recht dat „heel dwingend” is en „zeer geringe ruimte” voor gedogen biedt.

Dit was al bekend om het ministerie: in 2021 schreven ambtenaren dat er „zeer weinig ruimte” is om te gedogen. Dat mag volgens hun analyse alleen als er „absolute onmogelijkheid” is om de regels te handhaven of als dit „buitengewoon disproportioneel” zou zijn. De redenatie dat gedogen is toegestaan vanwege het economische belang van de luchthaven, noemen ze wankel.

Het demissionaire kabinet geeft Schiphol nu zelfs ruimte om méér stikstof uit te stoten. Het kabinet wil de luchthaven laten groeien van het huidige maximum van 478.000 naar jaarlijks 500.000 vluchten door inzet van nieuwe, minder lawaaiige vliegtuigen. Maar die stoten meer stikstof uit dan de oudere types. Schiphol krijgt nu ruimte over te stappen op deze nieuwere toestellen, en tot 6 procent extra stikstof uit te stoten.

Reageren? onderzoek@nrc.nl

Advertentie

AVICENNA
ACADEMIE VOOR LEIDERSCHAP

Geïnspireerd
worden,
herijken en
doorgeven

Leergang Leiderschaps Legacy

In dit 7-daagse programma, met unieke modules in Berlijn en Enschede, draait het om inspiratie krijgen, herijken, verbinden en doorgeven. Als ervaren leider heb je gebouwd, geleid en impact gemaakt. Nu is het moment om stil te staan: wat drijft je vandaag, wat laat je na en hoe geef je jouw leiderschap door in een wereld in transitie? Welke betekenisvolle invulling geef jij de komende tijd? Dit programma biedt ruimte voor reflectie én richting. Prikkelende intergenerationele ontmoetingen, nieuwe perspectieven en praktische handvatten helpen je bewuste keuzes te maken voor de volgende fase van je leiderschap. Wat wordt jouw leiderschapsafdruk?

Meer informatie?

Scan de QR code voor de brochure of bezoek onze website

Kies voor nieuw perspectief:
academievoorleiderschap.nl

REPORTAGE HULPVERLENING

‘Superschadelijke’ ingreep uithuisplaatsing blijkt vaak niet nodig als het hele gezin hulp krijgt

Jeugdzorgregio Flevoland heeft een nieuwe aanpak. Jeugdzorgwerkers, psychologen en gedragsdeskundigen werken in een vast team om gezinnen in acute nood meteen bij te staan, zonder wachtlijst. „We hebben geleerd anders met Max te praten.”

Arjen Schreuder

ALMERE

Max wordt vaak boos. Maar niet meer zo vaak en zo lang. „We zijn ontzettend geholpen in hoe we met hem om moeten gaan”, zegt zijn moeder, Paula van den Akker. Samen met haar man Bastiaan zit ze op de bank in hun huis in Almere. Max (11) heeft zojuist koffiegezet en is naar zijn kamer vertrokken. Naast het stel zit Vanessa Leerdam, gedragsdeskundige van een team dat dankzij een nieuwe werkwijze van jeugdzorg het gezin uit de ellende heeft weten te halen. Zonder dat Max uit huis is geplaatst.

Vanaf zijn vijfde jaar kreeg Max „boze buien”, vertellen zijn ouders. Die duurden soms een hele dag, hij was dan niet te bedaren. Bastiaan (52): „Hij wordt boos als hij zich niet begrepen voelt. Op school heeft hij vaak op z’n tenen moeten lopen, hij is ook vaak gepest. Tijdens boze buien gaat hij meestal stampvoetend naar boven en begint te schelden. Sinds kort is hij weer vrij snel rustig.”

Paula (43): „Hij was heel agressief. Hij heeft me vaak pijn gedaan. Hij liep continu weg. Deed rare dingen. In mijn bijzijn liep hij dan naar de busbaan en ging daar stil staan. Ik moest hem wegtrekken als de bus eraan kwam. Het waren heftige incidenten. En vorig jaar november is het uit de hand gelopen. Toen stond hij op de brug achter het politiebureau en wilde in het water springen.”

Vrachtwagenchauffeur Bastiaan: „Ik ben tijdens het rijden meermaals gebeld dat mijn zoon op de busbaan stond en zelfmoord wilde plegen. En toen kwam dit er nog bij.” Paula: „De politie heeft hem met vier man tegen de grond geduwd. Ze hebben hem het bureau binnengedragen en met drie man op een stoel vastgehouden.”

‘Door het vuur voor onze kinderen’

Het incident met de politie was een van de momenten waarop Bastiaan en Paula dachten dat Max, de jonge broer van Chris (14), misschien maar beter uit huis kon worden geplaatst. Paula: „Wij hebben altijd gezegd dat we dat niet wilden. Vanwege wat mijn man heeft meegemaakt.” Bastiaan: „Ik ben ook uit huis geplaatst. Mijn ouders hadden alcoholproblemen. Ze lagen op bed of zaten in de kroeg. Wij werden aan ons lot overgelaten.” Paula: „We gaan voor onze kinderen door het vuur. Maar het werd zó heftig. We stonden met de rug tegen de muur. Onze oudste leed eronder. Ik was een moeder van twee, maar ik was er maar voor één. We zaten er echt doorheen.”

Dat Max nog steeds thuis woont en de rust enigszins is teruggekeerd en dat z’n ou-

ders niet hebben besloten om – zoals ze ooit van plan waren – uit elkaar te gaan, is volgens het gezin te danken aan een team deskundigen van de Jeugdzorgregio Flevoland. Dat werd vier jaar geleden opgezet en heeft een nieuwe, onorthodoxe aanpak. Jeugdzorgwerkers, psychologen en gedragsdeskundigen werken in een vast team om gezinnen in acute nood onmiddellijk bij te staan. Zonder wachtlijst, bijna even snel als de brandweer.

Gedragsdeskundige Vanessa Leerdam: „We werden gebeld door de psycholoog die Max al kende: of wij een uithuisplaatsing konden voorkomen. We hebben toen meteen overlegd, vanuit verschillende disciplines. We kijken niet alleen naar het gedrag van het kind, maar ook naar de ouders. We hebben een gezinsbehandelaar én sociaalpsychiatrisch verpleegkundige ingezet.”

Dat werkte. Paula: „Elke week kwam een hulpverlener bij ons thuis. Die gaf tips en tricks, handvatten; we deden een rollenspel. En we hebben geleerd anders met Max te praten. Korte vragen stellen, bijvoorbeeld. Niet: hoe was het op school? Maar: wat ging je doen toen je de school binnenkwam?”

Bastiaan: „Hij is flink veranderd. Het gaat eigenlijk hartstikke goed.” Paula: „Er is ook met zijn broer gepraat en uitgelegd wat er met Max aan de hand is. Ze hebben veel minder ruzie. We hebben in het gezin heel lang niet gelachen. Nu weer wel.”

Angst voor ‘onveiligheid’

Het expertteam in Flevoland hanteert een ‘versnellingsaanpak’ die vier jaar geleden, op verzoek van de regio, werd opgezet door bestuurskundige en ‘veranderaar’ Nienke van de Hoef, samen met psychiatrisch verpleegkundige en zorgmanager Marjolein Duin. Ze vertellen dat de jeugdzorg zou moeten veranderen in gezins hulp: te vaak is

de aandacht alleen gericht op het kind.

Van de Hoef geeft als voorbeeld het kind van een gescheiden vrachtwagenchauffeur die vaak van huis was. Het kind begon te experimenteren met drugs, liep als *thrillseeker* langs het spoor en werd als probleemgeval beschouwd. „Maar wij hebben aan die vader gevraagd of hij kon stoppen met internationale ritten, zodat hij elke avond met z’n zoon aan tafel kon zitten.”

Uit angst voor „onveiligheid” binnen gezinnen, maar vooral uit vrees voor fouten die mogelijk leiden tot een gezinsdrama, neigen jeugdzorgwerkers naar kinderen direct elders onderbrengen, vertellen de veranderaars. „Terwijl een uithuisplaatsing superschadelijk is, voor zowel ouders als kinderen. Het middel is regelmatig erger dan de kwaal.”

Jeugdzorgwerkers, die vaak alleen opereren, durven het gesprek met een ouder niet altijd aan te gaan. Van de Hoef: „Ik heb bij de politie gewerkt, daar gaan ze op pad in duo’s en bespreken ze hoe ze bijvoorbeeld een aanhouding aanpakken. En na afloop van een incident bespreken ze wat goed en minder goed ging. In de jeugdzorg komt soms iemand van de opleiding, weet van toeten noch blazen en moet dan in z’n eentje de boel in een gezin gaan organiseren.”

‘Brandende kolen blijven liggen’

En ook als ervaren jeugdzorgwerker is het soms moeilijk zorg te verlenen, zegt Duin. „Je komt in een turbulente omgeving met soms wel tien gezinsleden, met allemaal een eigen dynamiek. Het is dan lastig overzicht te houden en de juiste toon te vinden. Durf je in zo’n situatie in je eentje een zwaar verslaafde ouder aan te spreken? Durf je het gesprek aan te gaan over dat die verslaving het kind belast? En of die ouder bereid is zich te laten behandelen?” Vermijden ligt dan op de loer. Van de Hoef: „Uithuisplaatsing wordt dan gezien als veilig alternatief.” Duin: „Daarmee bestrijd je het vuur, maar de brandende kolen blijven liggen.”

Dus liever: samen naar een gezin en regelmatig overleggen, hoe kort ook, met verschillende professionals. En daarbij je eigen perspectief toetsen aan dat van anderen. Van de Hoef: „Iedereen heeft z’n eigen vooroordelen. Wij vinden het misschien bijzonder dat een kind een tik krijgt met een slipper. In andere culturen is dat heel normaal. En wat vinden we erger: een tik of een uithuisplaatsing, waar het kind nog veel onveiliger is?”

De nieuwe werkwijze heeft afgelopen drie jaar al tientallen uithuisplaatsingen voorkomen, en daarmee ook veel kosten bespaard. Van de Hoef: „Een kind dat uit huis wordt geplaatst, kost zowat een ton per jaar. Wat kun je voor dat geld wel niet allemaal doen voor een gezin? Een verslaving behandelen. Een Portakabin [een prefab huisje] in de tuin plaatsen, zodat een autistische jongen, in de nabijheid

Paula en Bastiaan krijgen therapie voor hun zoon Max. „We hebben geleerd anders met hem te praten.” FOTO SASKIA VAN DEN BOOM

Zoon Max is flink veranderd. „Het gaat hartstikke goed.”. FOTO SASKIA VAN DEN BOOM

van zijn moeder, zich kan terugtrekken.”

Met de ‘versnellingsaanpak’ uit Flevoland kan het aantal vrijwillige en door de kinderrechter afgedwongen uithuisplaatsingen worden voorkomen. Dat is hard nodig, vindt Het Vergeten Kind, een stichting die donderdag een petitie is begonnen om politiek Den Haag te overtuigen dat een nieuwe, landelijke aanpak nodig is. „Met een minister voor Jeugd en Gezin”, zegt directeur Margot Ende.

Er wonen in Nederland ruim 41.000 kinderen niet thuis en elk jaar worden enkele duizenden kinderen uit huis geplaatst. „Een ontwrichtende gebeurtenis”, zegt Ende. „Als een kind niet direct op de juiste plaats komt, wordt het gemiddeld zes keer doorgeplaatst. De band met de ouders wordt verbroken. Het kind moet vaak naar een nieuwe school. Dat levert stress op, verlies aan vrouwen in anderen en tast het zelfbeeld aan, want je denkt als kind: er zijn problemen, ik word weggehaald, dus het zal wel aan mij liggen.”

Het aantal uithuisplaatsingen daalt „nauwelijks”, aldus een donderdag verschenen onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut, verricht in opdracht van Het Vergeten Kind. „En dat ondanks de brede consensus dat ze alleen als uiterste redmiddel dienen”. Oorzaak is volgens de onderzoekers geen gebrek aan kennis of effectieve interventies, maar „het onvermogen om deze structureel toe te passen”. Ende: „Veel mensen denken bij redenen voor een uithuisplaatsing aan seksueel misbruik of mishandeling. Toch gaat het meestal om gedrag, psychische problemen of opvoeding. In die gevallen is uithuisplaatsing

vaak een middel uit onmacht.”

Ende ziet als belangrijkste reden voor deze onmacht de „versnipperde” organisatie: „In gezinnen spelen vaak meerdere problemen. Binnen *no time* heb je heel veel hulpverleners van allerlei instanties over de vloer die allemaal met een eigen bril een stukje van de problemen pakken. Bij elkaar telt dat niet op. Ik sprak laatst een jongen van zeventien. Die vertelde dat hij therapie kreeg om negatieve gedachten in positieve om te zetten. Dat is lastig als je elke dag weer in een chaos thuis komt, en aan de problemen daar niets wordt gedaan. Dat is symptoombestrijding.”

De ouders van Max hebben weer hoop en leven „van dag tot dag”. Max heeft vorige week nog wel een boze bui gehad. Paula: „Een jongen op school zei dat hij zijn moeder ging verkrachten.” Bastiaan: „Daarbij viel ook het woord.” Paula: „Dat vond hij niet fijn.” Bastiaan: „Max duwde die jongen in de bosjes en begon op hem in te beuken.” Paula: „Ik heb hem gezegd dat iedereen weleens iets zegt waar je later spijt van hebt. En toen is Max toch weer de school binnengegaan. Dat zou hij vroeger nooit hebben gedaan. Ze hebben allebei straf gehad. Die heeft hij netjes geïncasseerd.”

Gedragsdeskundige Vanessa Leerdam: „Toen ik hier voor het eerste kwam, was Paula ontzettend somber. En nu zie ik haar weer lachen. Dat is mooi.”

Praten over zelfdoding kan 24/7 anoniem en gratis via 0800-0113, de landelijke hulplijn van 113 Zelfmoordpreventie, of via chat op www.113.nl.

VIER VRAGEN OVER **WISSELKOERSEN**

President wilde de dollar aanzienlijk verzwakken en dat lijkt te lukken

Sinds president Trump begin vorig jaar terugkeerde in het Witte Huis is de dollar aan een glijvlucht bezig. Dat lijkt goed nieuws voor Europa, maar schijn bedriegt. Vier vragen over een wereldmunt.

Egbert Kalse en **Maarten Schinkel**
AMSTERDAM

„Wij geven geen commentaar op de dollar.” Met dit simpele en heldere antwoord reageerde de baas van de Amerikaanse centrale bank, Fed-voorzitter Jerome Powell, woensdagavond op een vraag over de gestaag verzwakende munt. „De koers van de dollar is de taak van de regering en meer specifiek die van de minister van Financiën”, zei Powell. „Wij gaan over het monetaire beleid.”

Dat Powell een vraag kreeg over de dollar is niet vreemd: sinds het aantreden van president Trump een jaar terug is de waarde van de Amerikaanse munt ruim 15 procent gedaald ten opzichte van belangrijke andere valuta. Dat heeft grote gevolgen voor Amerika zelf, en voor zijn handelspartners. En via de handel en de wisselkoersen heeft de dollarkoers ook invloed op de inflatie in de Verenigde Staten.

Trump liet dinsdagavond juist weten dat hij zich geen zorgen maakte over de koers van de dollar. Hij noemde het zelfs „geweldig” dat die zo laag staat. Die opmerkingen deden de munt verder dalen, zodanig dat minister van Financiën Scott Bessent een dag later moest ingrijpen. De VS streven „altijd een sterke dollar” na, zei hij. Waarop de koers wat herstelde.

1 | Waarom daalt de dollar zo sterk?

De belangrijkste oorzaak die op de financiële markten wordt genoemd, is toenemende onzekerheid over het Amerikaanse economische en monetaire beleid. Mondiale onzekerhe id leidt doorgaans tot een vlucht van beleggers in de Amerikaanse munt. Maar onder Trump kwam het al meermaals voor dat er juist een vlucht ontstond uit de dollar.

Dat is nauwelijks verwonderlijk, omdat de oorzaak van alle nervositeit nu de Verenigde Staten zelf zijn. De prijs van goud, een alternatieve vluchtheuvel, bedroeg tij-

dens Trumps eerste termijn gemiddeld 1.300 dollar per *troy ounce* (31,1 gram) en liep onder president Biden vervolgens op tot 1.800 dollar. Sinds Trump opnieuw aan de macht is, heeft de prijs een hoogterecord bereikt. Deze week kwam de prijs op ruim 5.200 dollar.

Zwitserland, nóg zo’n alternatief, zag zijn franc in een jaar tijd stijgen met meer dan 20 procent ten opzichte van de dollar. Het land hanteert nu noodgedwongen een rente van 0 procent om de franc zo onaantrekkelijk mogelijk te maken.

Een andere oorzaak van de daldaling betreft het Amerikaanse

monetaire beleid. In de VS is de inflatie hoog, en dat kan de waarde van de munt drukken, anders dan in landen of gebieden met een lagere inflatie, zoals de eurozone.

Die neerwaartse druk wordt doorgaans geneutraliseerd met een relatief hoge rente, die de munt aantrekkelijker maakt. Maar de voortdurende pressie van het Witte Huis op de centrale bank om de rente juist te verlagen, maakt beleggers extra nerveus. Een te lage rente maakt de dollar onaantrekkelijk én kan leiden tot een inflatie die hoog blijft of zelfs stijgt. Dat holt de dollar extra uit.

2 | Is de lage dollarkoers een unicum?

Gezien het niveau van de dollar is er geen reden tot paniek. De munt is nu hetzelfde waard als toen de euro begon, eind 1998. Door de tijd heen heeft de dollar diepere dalen gekend. Het gaat de centrale banken vooral om de snelheid van een stijging of daling. Want als een munt te snel stijgt of daalt, kunnen banken, beleggers, beleidsmakers en vooral bedrijven zich lastiger aanpassen. Daalt de dollar vanaf nu verder en sneller, dan zijn er dus redenen tot zorg.

3 | Waartoe leidt een zwakke dollar?

Een ‘zwakkere’ dollar, dat klinkt nadelig voor de Amerikanen. Vanuit Europees perspectief zou je dan kunnen denken: hun verdienen de loon, met al die handelsoorlogen. Maar als de dollar laag staat, wil dat zeggen dat Europese invoer van Amerikaanse goederen goedkoper is geworden. Een euro is immers meer dollars waard, en dus ook meer Amerikaanse goederen. Amerikaanse bedrijven die hun spullen in Europa willen slijten, zien hun positie tegenover Europese concurrenten dus verbeteren. Omgekeerd wordt Europese export naar de VS duurder, en dus onaantrekkelijker. Per saldo zal het Amerikaanse handelstekort met Europa hierdoor afnemen.

Er is een keerzijde: de Amerikaanse import - ze consumeren meer dan ze maken - en dat is niet snel anders te organiseren. De zwakke dollar maakt import relatief duur en dat jaagt de inflatie óók op. En die is al best hoog, mede door de importheffingen van Trump. Loopt de inflatie nog verder op, dan moet de Fed via een renteverhoging op de rem trappen. Zo gaat Jerome Powell indirect wel degelijk over de dollar.

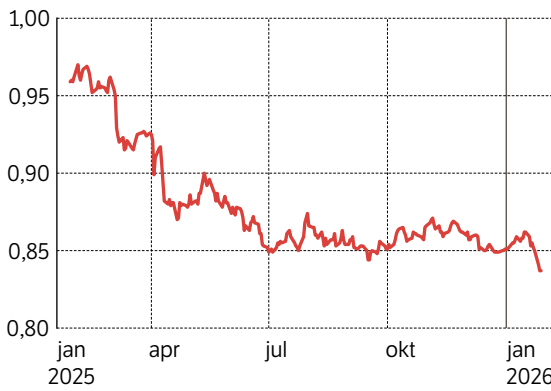
4 | Hoe nu verder met de dollarkoers?

De tweeslachtige reactie van de Amerikaanse overheid op de ontwikkeling van de dollarkoers maakt vooruitzien moeilijk. Trump wil een zwakke dollar, Bessent een sterke. Trump ziet een zwakke dollar als dé manier om de handelstekorten met de rest van de wereld - voor hem reden afgelopen april zijn handelsoorlog te beginnen - te verminderen. Verzwakking van de dollar maakt ook deel uit van Trumps huidige economische blauwdruk. In woord en daad heeft hij in zijn tweede termijn geprobeerd de positie van de munt te ondermijnen, met redelijk ‘succes’.

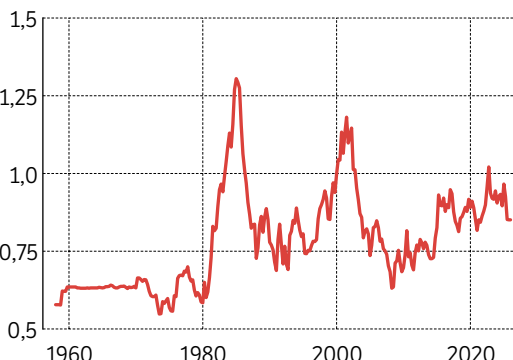
Als de dollar verder wegzakt, kan de centrale bank niet anders dan de rente gelijk houden of zelfs verhogen. Zo zal Trump moeten kiezen tussen zijn twee stokpaardjes: een lagere dollar óf een lagere rente.

Trump vindt het ‘geweldig’ dat de dollar zo laag staat

Dollar in eerste jaar Trump II zo’n 13 procent minder waard
Aantal euro’s per dollar

De dollar sinds 1957
Aantal euro’s per dollar*

NRC 300126 / EVG / Bron: LSEG. *Cijfers van vóór de invoering van de euro in 1999 zijn synthetisch teruggerekend

Beeldschermen bij wisselkantoor **Gaitame.com** in Tokio tonen de koers van de Japanse yen tegenover de Amerikaanse dollar. FOTO KIM KYUNG-HOON / REUTERS

Een demonstratie in Utrecht in 2024 tegen de verbreding van de A27. FOTO RUCHAMA VAN DER TAS

KERNGROEP RING UTRECHT

Jarenlang protest heeft succes: het bos van Amelisweerd is gered

Met de motie van de Tweede Kamer om de A27 bij Amelisweerd niet te verbreden lijkt het Utrechtse landgoed veilig.

Koen Marée

UTRECHT

Jos Kloppenborg (70) en Cor van Angelen (77) vlogen elkaar dinsdag in de armen toen de Tweede Kamer een motie aannam om de A27 bij het Utrechtse landgoed Amelisweerd niet te verbreden. Jan Morren (72) at een taartje met een studievriend, die in de jaren tachtig al mee demonstreerde tegen de aanleg van de snelweg. En zaterdag volgt nog een borrel.

Actiecollectief Kerngroep Ring Utrecht, waarin bewonersgroepen en natuurorganisaties uit de stad Utrecht zich verenigden, viert al stiltes het behoud van het historische Amelisweerd. Want hoewel de motie om het tracébesluit in te trekken nog door de toekomstig minister van Infrastructuur en Waterstaat naar beleid moet worden vertaald, lijken het bos en de dieren op het landgoed gered. „Dat CDA en D66 hier nog tijdens het formatieproces voor hebben gestemd, is veelzeggend”, zegt Kloppenborg.

Morren: „Al zou het mooi zijn als het ook in het coalitieakkoord komt.”

Het drietal zit woensdagmiddag in het Utrechtse milieucentrum. Een reusachtige foto van Amelisweerd bestrijkt de achterwand.

„De steun van de Kamer kwam wel als een verrassing”, zegt Van Angelen. Al had hun zaak zich de laatste maanden positief ontwikkeld. Met de val van het kabinet, in de eerste plaats. Voor minister Barry Madlener (PVV) had doorstroming van het autoverkeer vooropstaan, net als voor de VVD-ministers die het afgelopen decennium de ministerpost hadden bekleed. „Slechter voor Amelisweerd kon niet.”

En met D66 en CDA als ‘motorblok’ in de formatie, zag de Kerngroep weer ruimte voor een alternatief plan van de regio-Utrecht, waarin openbaar vervoer en de fiets vooropstaan om de autodruk te verminderen. Dat de landelijke VVD aansloot in de coalitieonderhandelingen, temperde het vertrouwen van Van Angelen. „Maar in de regio is de VVD juist voor het behoud van Amelisweerd. Gedeputeerde André van Schie (VVD) heeft het alternatief voor de Kamer verdedigd.”

Beweging van onderop

Volgens Kloppenborg is het de beweging van onderop geweest die heeft geleid tot de landelijke draai tegen het tracébesluit. Zo sprak het CDA zich eerst lokaal uit, toen provinciaal, nu landelijk. Al kwam daar ook bij dat demissionair mi-

nister Robert Tieman (BBB) bekendmaakte dat het plan een half miljard euro extra zou kosten. Voor partijen als BBB en SGP was dat een belangrijk argument, terwijl de zoektocht naar geld in de formatie het voor de VVD makkelijker maakte het plan te laten varen.

Ergens is het wrang, zegt Van Angelen, dat na zestien jaar protest vanuit vooral ecologische standpunten geld de doorslag geeft voor partijen om voor het behoud van Amelisweerd te stemmen. „Maar

De zoektocht naar geld in de formatie maakte het voor de VVD makkelijker het plan te laten varen

dit is hoe politiek werkt”, zegt Morren. „GroenLinks-PvdA, de indier van de motie, heeft het als gelegenheidsargument kunnen gebruiken.”

Daarbij komt dat de Kerngroep Ring Utrecht als protestbeweging ook steeds behendiger is geworden in de lobby. Zo wist Kloppenborg in BBB-leider Caroline van der Plas een verrassende medestander te strikken. „Bij een bezoek aan Amelisweerd hebben we haar de voordelen van het tracébesluit en

het alternatief uitgelegd, maar ook overtuigd van dat het weggegooid geld zou zijn. En ze sloeg aan op het gevecht om dezelfde stikstofruimte tussen de landbouwsector en mobiliteit.”

Om het succes van het protest te verklaren, refereert Kloppenborg naar het „drama van 1982”, toen hij zich met andere activisten tevergeefs in bomen vastbond om de aanleg van de A27 door Amelisweerd te voorkomen. „Die ervaring heeft geholpen om nu te winnen.” Morren: „We hebben gezien dat we ook juridisch actie moeten ondernemen, dat we politiek actief moeten zijn.” Kloppenborg: „Ons succes is de beweging van onderop. Iedereen in de regio kent Amelisweerd, maar er zijn ook veel slimme mensen. En we wisten dat de tijd in ons voordeel was. Het plan werd alleen maar absurder.”

Juridische procedures

Want, zegt Morren, het eerste tracébesluit uit 2010 was gebaseerd op de notering van het traject in de jaarlijkse file top-50 en verkeersprognoses voor 2030. „Maar daar zakte het langzaam uit weg en de prognoses bleken veel hoger dan de praktijk laat zien.” Volgens Kloppenborg is „asfalt niet alles meer” en moet bereikbaarheid ihet belangrijkste criterium zijn.

Toch ziet ook de Kerngroep dat er „wel wat” moet gebeuren aan het stuk snelweg, zegt Morren. Want voor en na de betonbak langs Amelisweerd staan nog regelmatig files. „En er ligt een bouwopgave voor woningen die bereikbaar moeten zijn, die kun je moeilijk negeren.” Een nieuw kabinet kan dus niet zomaar het begrote bedrag voor de wegverbreding wegstrepen, vindt hij, juist om het regioalternatief te kunnen uitwerken. Dat kost nog altijd ruim 1 miljard euro.

Intussen lopen nog juridische procedures van het collectief tegen de wegverbreding. Bij de rechtbank in Gelderland draait het om het in trekken van natuurvergunningen voor boerenbedrijven die door Rijkswaterstaat werden uitgekocht, bij de Raad van State om de voorgenomen stikstofcompensatie voor de snelwegverbreding in het tracébesluit.

Voor het eerste beroep is onlangs een zittingsdatum geprikt, de voortzetting van de zaak bij de Raad van State is ongewis. „Ergens komt het ook wel goed uit dat het Rijk nu geld tekortkomt”, zegt Morren. „Ik kreeg vandaag de rekening van de jurist. We doen het met donaties, maar staan als we straks alle rekeningen hebben betaald wel op nul.”

Minister van Binnenlandse Veiligheid **Kristi Noem** (links) en minister van Justitie **Pam Bondi** bij president Donald Trump in het Oval Office. FOTO SAMUEL CORUM/EPA

Michael Boulos en zijn vrouw **Tiffany Trump**, **Kimberly Guilfoyle**, Donald Trump Jr., **Kai Madison Trump** en Donald Trump III tijdens de Republikeinse Conventie in 2024. FOTO EVAN VUCCI/AP

Afgevaardigde **Matt Gaetz** in 2024. FOTO SHAWN THEWE/EPA

Tiffany Trump, Eric Trump en zijn echtgenote **Lara Trump** op de Republikeinse Conventie, 2024. FOTO TOM WILLIAMS/CQ ROLL CALL VIA GETTY IMAGES

REPORTAGE **MAGA-ESTHETIEK**

‘Mar-a-Lago Face’ verovert als nieuw schoonheidsideaal nu ook Washington

Veel vrouwen (en enkele mannen) rond president Trump meten zich met botox, fillers en chirurgische ingrepen een opvallend uniforme ‘look’ aan. De ingrepen om deze ‘Mar-a-Lago Face’ te bereiken schieten regelmatig door. „Er moet een punt zijn waarop aanbieders nee zeggen.”

Merijn de Waal

BOCA RATON, FLORIDA

In de kliniek van cosmetisch chirurg Scott Ennis ontwaken patiënten na hun operatie niet in een doorsnee herstellkamer. Aan het voeteneind van hun bed zal een karmijnrode spreij liggen van Cartier. „Daar heeft Mr. Cartier er maar vijf van laten maken, wij hebben er drie”, vertelt Ennis tijdens een rondleiding. Het visgraatparket op de vloer is van Frans eikenhout. Het pointillistische schilderij in de wachtkamer van de kunstenaar die het interieur van luxe warenhuis Neiman Marcus verzorgde. En in de koffiehoeck zijn de kastdeurtjes bekleed met huid van de pijlstaartrog. „Speciaal in Thailand laten vangen.”

De kliniek van Ennis in strandplaats Boca Raton ligt een halfuurtje rijden van Mar-a-Lago, het privélandgoed van de Amerikaanse president Donald Trump in Palm Beach, Florida. Op dit miljonairseiland, stelt dokter Ennis op zijn website, „is verfijning altijd in de mode. Of het nu gaat om een lange lunch in [vijfsterrenhotel] The Breakers, een gala-avond in Mar-a-Lago of [hotelresort] The Boca Raton, vrouwen kiezen hier voor cosmetische verbeteringen die voor tijdloze elegantie staan in plaats van voorbijgaande trends”.

Tijdens Trumps derde gooi naar het presidentschap, in 2024, begon op te vallen dat veel vrouwen (en enkele mannen) in zijn entourage de nodige cosmetische ingrepen hebben ondergaan. Hun look - opgehoogde jukbeenderen, opgespoten lippen, opgevlude wangen, versmalde neuzen, strakgetrokken huid, aangescherpte kaaklijn, opgetrokken wenkbrauwen en overdadige make-up - is zo opvallend uniform, dat ze wordt aangeduid als „The Mar-a-Lago Face”.

Dat is niet altijd positief bedoeld. Vooral progressieve media verknouken zich over de MAGA-esthetiek, die ze even overdreven noemen als het vele bladgoud in Trumps Witte Huis. „Minder *quiet luxury* en meer misthoorn luxe”, duidde politieke nieuwssite *Axios* de trend. Tijdschrift *Mother Jones* sneerde dat Trumps ouderwetse interpretatie van genderrollen MAGA-vrouwen dwingt er zo hyperfeminien uit te zien, dat hun ingrepen bijna neerkomen op de ‘gender affirming care’, de transitiezorg die rechts Amerika transgenders juist wil ontzeggen. Op sociale media wemelt het van de collages met voor-en-na-foto's.

Volgens dokter Ennis draait The Mar-a-Lago Face idealiter om „subtiële elegantie” en nemen patiënten de tijd voor ingrepen, om een overdreven look te voorkomen. Als deze goed uitgevoerd worden, vertelt hij in zijn spreekkamer, leveren ze de patiënt geen transformatie op, maar fine-tuning. „Dus niet wat ik noem de jaren-80 *Baywatch*-grote-tieten-en-grote-lippen. Dat is echt voorbij.”

Ennis ziet het regelmatig misgaan. Hij klapt zijn computerscherm open, typt ‘Mar-a-Lago Face’ in en de zoekmachine tovert vooral enkele van de bekendere voorbeelden tevoorschijn: Trumps schoondochter Lara, minister Kristi Noem van Binnenlandse Veiligheid, Laura Sánchez (echtgenote van Amazon-oprichter Jeff Bezos) en Kimberly Guilfoyle (sinds kort Trumps ambassadeur in Athene, voorheen de vriendin van presidentszoon Don jr).

Overdaad aan fillers

Met het voorbehoud dat hij „niet precies weet wat deze mensen hebben laten doen”, kan Ennis wel aanwijzen wat het probleem is: „Te veel fillers. Ze proberen iets op te trekken met volume. Terwijl ze moeten beginnen te liften via chirurgie.”

De overdaad aan fillers leidt tot „overdreven” volle wangen, „ze zijn te vol in het midden”, wijst hij met zijn pen aan op het

Documentaire
Melania

Vanaf deze vrijdag draait in bioscopen in de VS een documentaire over first lady Melania Trump. Ondanks uitgebreide promotie - onder meer door de president op zijn Twitter-alternatief Truth Social - loopt het nog geen storm met de kaartverkoop.

De film wordt uitgebracht door MGM Studios, dat deel uitmaakt van het zakenimperium van Amazon-oprichter Jeff Bezos. De techmiliardair betaalde naar verluidt 40 miljoen dollar voor de rechten. Daarvan zou 28 miljoen naar Melania Trump zijn gegaan. Ook als de film uiteindelijk flopt, heeft Bezos (geschat vermogen 265 miljard dollar) relatief voor een prikkie een wit voetje gehaald bij Trump.

Donald Trump en **Melania Trump** in Mar-a-Lago in Palm Beach, Florida in 2022. Archetypes Melania en Ivanka hebben volgens cosmetisch chirurg Scott Ennis „relatief weinig” aan zichzelf laten doen. „Een neuscorrectie, iets in de wangen. Maar het is subtiel gedaan.” FOTO TNS

beeldscherm. Een jong gezicht, legt hij uit, „heeft een fijne, mooie V-vorm. Een ouder gezicht wordt zwaarder en vierkant. Als je dat te veel opvult, wordt het rond en gaat het er pafferig uitzien.”

Het lijkt vreemd dat juist in de vermogende kringen rond de president deze fillerfouten gemaakt worden. De gemeente Palm Beach telde vorig jaar ruim elfduizend miljonairs en minstens zestig miljardairs, telde tijdschrift *Fortune*. Mensen die zich toegang tot Mar-a-Lago kunnen veroorloven - eenmalige toetredingskosten 1 miljoen dollar, daarna circa 20.000 dollar lidmaatschap per jaar - zouden ook een goede plastisch chirurg moeten kunnen betalen.

Liever geen nee

Maar rijkdom levert niet per definitie een goede ingreep op, ziet Ennis. Hij ziet twee problemen. Soms raken mensen verslingerd aan de fillers - zeker in de lippen. „Ze raken gewend aan volle lippen en willen almaar meer. Maar het is ook een probleem van de aanbieder, degene die de injecties zet. Er moet een punt zijn waarop zij nee zeggen.”

Juist rijke mensen krijgen liever geen nee te horen. „Als mensen binnenvallen en bereid zijn een vette cheque uit te schrijven, is het lastig nee zeggen. Het is tweeledig. Ten eerste beseffen patiënten zelf niet dat het er slecht uitziet en dat ze moeten terugschakelen met de fillers. En ten tweede zijn het de aanbieders die er mee moeten stoppen.”

Een doorgeschoten versie van een Mar-a-Lago Face is te repareren, met

Een veel voorkomende fout is ‘slechte botox’ bij iemand met lage wenkbrauwen

„meer structurele ingrepen”. Eerst moeten de fillers oplossen en daarna kunnen de natuurlijke wangkussentjes worden opgetrokken door de spier aan te spannen. „Dan krijg je een veel jonger ogend gezicht, zonder dat het zo opgeblazen oogt.” Zo’n volledige facelift kost al snel tussen vijftig- en honderdduizend dollar.

Een ander veel voorkomende fout die Ennis vaak tegenkomt is „slechte botox” bij iemand met lage wenkbrauwen, zoals volgens hem bij Matt Gaetz het geval was. Deze MAGA-influencer en latere afgevaardigde uit Florida werd door Trump eind 2024 voorgedragen als minister van Justitie, maar zijn nominatie sneuvelde toen een drugs- en seksschandaal hem achterhaalde. Op de Republikeinse Conventie van zomer 2024 oogstte Gaetz veel bekijks met zijn sterk opgetrokken wenkbrauwen.

Ennis legt uit: „In je gezicht zitten twee spieren: een die naar beneden trekt en een die omhoog trekt. Dus wat je probeert is de neerwaarts trekkende spier te blokkeren.” Als dat te sterk is gedaan, „schiet de opwaarts trekkende spier door en krijg je een gekke boog”.

Ennis ziet dat er veel meer mannen zijn zoals Gaetz die zich laten helpen. Het taboe hierop is volgens hem bijna verdwenen, Ennis schat in dat mannen inmiddels 40 procent van zijn patiëntenbestand vormen. „Er zijn twee soorten. De vijftigers en zestigers die er gewoon beter uit willen zien. Ze letten op hun gewicht, ze zijn fit, gaan de hele tijd naar de gym. En ze willen het verouderingsproces gewoon stoppen.”

En dan is er een andere groep, die hij „de *business guys*” noemt. „Zij zijn

ook in de vijftig of zestig en willen nog kunnen meeconcurreren. Maar omdat alles nu om internet en computers draait, denkt iedereen dat de jongelui slimmer zijn met AI en zo. Dus om mee te blijven doen in die markt, laten ze hun nek liften of de oogleden doen.”

Ivanka en Melania als archetype

Bij vrouwen ziet Ennis dat het niet alleen om het tegengaan van veroudering gaat: vrouwen in de twintig en dertig komen evengoed in zijn kliniek. Ook Trumps 28-jarige woordvoerder Karoline Leavitt houdt van fillers, bleek toen ze voor een fotoshoot in *Vanity Fair* van zeer dichtbij geportretteerd werd. In haar bovenlip waren onmiskenbaar injectiegaatjes te zien.

Terwijl inwoners van Washington hun stad van oudsher aanduiden met de geuzennaam ‘Hollywood voor lelijke mensen’, verovert het schreeuwendeschoonheidsideaal van Mar-a-Lago met Trumps terugkeer naar het Witte Huis ook de hoofdstad. De voormalige reality-tv-ster die in het verleden zakelijk actief was in de organisatie van schoonheidswedstrijden, selecteert bewindslieden duidelijk op hoe ze op televisie overkomen. Er uitzien volgens Trumps schoonheidsnormen, is welhaast een vereiste geworden voor een ministerspost of ambassadeurschap.

Dat vrouwen in de presidentiële entourage hierdoor dezelfde esthetiek nastreven, hoeft geen verbazing te wekken. Mensen willen nu eenmaal op andere mensen in hun directe omgeving lijken en het is een manier om in een volle balzaal van Mar-a-Lago bij hem op te vallen, vermoedt Ennis.

„Mensen gaan daarheen en zoeken een kans om op de foto met hem te kunnen, om hallo te zeggen.”

En dat willen doen, beaamt Ennis, door te lijken op de twee belangrijkste vrouwen in Trumps leven: derde echtgenote Melania en oudste dochter Ivanka. Zij hebben juist relatief weinig aan zichzelf laten doen, zegt hij. „Wel iets. Een neuscorrectie, iets in de wangtjes. Maar het is subtiel gedaan.”

Advertentie

Laat je al ruim 40 jaar meder zien

Toer met je huurauto door Costa Rica

17 - 18 dagen v.a. **3.729**

Fly drives inclusief:

- vluchten en huurauto
- transfers en boottransfers
- verblijf in hotels en lodges
- logies, ontbijt & enkele diners
- diverse natuurexcursies

Exclusief: toeristenbelasting • enkele onregelmatige • parkeergelden en benzinekosten

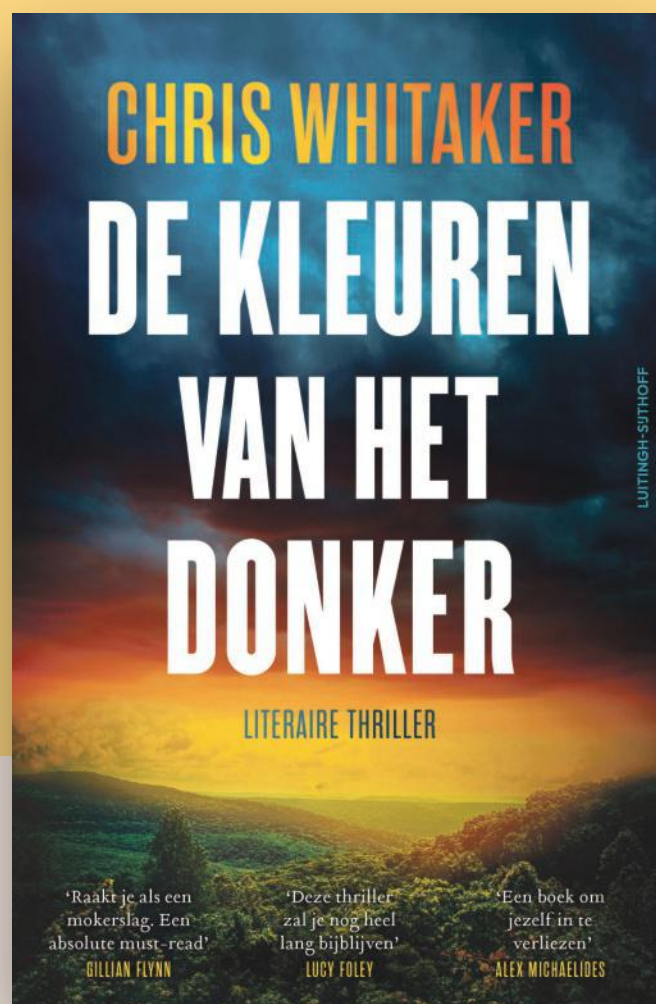
VOOR JOU ALS ABONNEE

LAATSTE
KAN

l.s luitingh-sijthoff

DOWNLOAD TOT EN MET 31 JANUARI DIT **E-BOOK**

In samenwerking met VBK Uitgevers geven we abonnees de mogelijkheid om elke maand een e-book te downloaden, als aanvulling op het NRC-abonnement. Heb jij het e-book van deze maand al gedownload?

Hoe werkt het?

- Elke maand staat er een nieuw, kwalitatief hoogwaardig e-book voor je klaar op nrc.nl/ebook. Je kunt het downloaden tot en met het einde van de maand.
- Het e-book is een hele maand te downloaden.
- In de nieuwe maand verschijnt er een nieuw e-book. Op dat moment kan je het oude e-book niet meer downloaden.
- Heb je het e-book eenmaal gedownload? Dan kan je het lezen op een moment dat het jou uitkomt. Op je e-reader, laptop, telefoon of tablet.

Lees alle informatie op nrc.nl/ebook
of scan de QR-code

nrc

Protest op het Vredenburgplein in Utrecht naar aanleiding van een geweldsincident tussen twee vrouwen en een politieman op het stationsplein in Utrecht. FOTO ZARA NOR

INCIDENT HOOG CATHARIJNE

Politie doet onderzoek naar geweld agent tegen twee vrouwen in Utrecht

Twee moslimvrouwen gaan aangifte doen tegen de agent, die buitensporig geweld tegen hen zou hebben gebruikt.

Koen Marée en Nina Stefanovski
AMSTERDAM

Een video van een agent die zijn wapenstok gebruikt tegen twee moslimvrouwen en een schopende beweging maakt naar een van hen bij het Utrechtse winkelcentrum Hoog Catharijne, maakt veel los. De vrouwen gaan aangifte doen tegen de agent, die volgens hen buitensporig geweld heeft gebruikt en zich discriminerend heeft uitgelaten. De politie doet intern onderzoek. Wat weten we nu over het incident?

Het voorval vond maandag rond 17.00 uur plaats onder het Bollen-dak, de overkapping tussen Utrecht CS en winkelcentrum Hoog Catharijne, aldus de politie. Op twee door omstanders gemaakte video's is te zien hoe een agent met in zijn rechterhand een wapenstok een gesluisde vrouw staande houdt en met haar richting een politieauto loopt. Een andere vrouw volgt met haar mobiel in haar hand, waarop de agent in haar richting schopt.

Op dat moment trekt de aangehouden vrouw zich los. De agent,

met op de achterkant van zijn uniform 'hondengeleider', slaat met zijn wapenstok en er ontstaat een worsteling met de twee vrouwen. Meerdere politieagenten komen op dat moment aangesneld, waarna de video stopt.

In een woensdag gepubliceerde verklaring schrijft de politie dat de agenten een persoon staande hielden vanwege een „overlastincident”, waarbij een groep van ongeveer twintig betrokkenen aanwezig was. Een 23-jarige vrouw uit De Koog zou daarop een politieagent hebben uitgescholden en beledigd, waarop zij werd aangehouden. Een 39-jarige man die dat wilde voorkomen en een agent beledigde, werd buiten beeld ook aangehouden.

De video's werden de afgelopen dagen op sociale media miljoenen keren bekeken. In de reacties wordt gesproken van buitensporig geweld en discriminatie door de politie. De politie zegt de signalen serieus te nemen. „Wij realiseren ons dat deze beelden heftig zijn en vragen oproepen. Mede op basis van de beschikbare beelden wordt nader onderzoek gedaan, ook naar de

aanloop van het incident.” Een politieagent mag geweld toepassen, maar is daarin wel aan regels gebonden.

Discriminerende uitspraken

De vrouwen worden „op korte termijn” door de rijksrecherche uitgenodigd om aangifte te doen, laat hun advocaat Anis Boumanjal weten. Zij vinden dat er sprake is van

De video's werden de afgelopen dagen op sociale media miljoenen keren bekeken

mishandeling en/of poging tot zware mishandeling en een schending van de ambtsinstructie. Volgens de vrouwen deed de agent bovendien discriminerende uitspraken. Hij zou onder meer „je hoort niet in dit land” hebben gezegd, zei Boumanjal woensdag bij *Nieuwsuur*. Ook betwisten ze dat het ging om overlast door een groep van twintig mensen. Zij zouden een „discussie” hebben gehad met een

andere vrouw, die „niet veel” zou hebben voorgesteld. Ook zouden ze geen beledigingen hebben geuit richting de agent.

In chatgroepen gaat de vermoedelijke naam van de agent rond. Ook zou de agent te zien zijn op videobeelden die in december 2025 naast Hoog Catharijne zijn gemaakt. Op die beelden is een man te zien die met een geheven wapenstok in discussie is met een groep mannen, en vervolgens iemand staande houdt. Volgens de maker zou de agent zich ook toen discriminerend hebben uitgelaten. De politie zegt bekend te zijn met het filmpje, maar kan niet zeggen of het dezelfde agent betreft. De video wordt „meegenomen in het onderzoek”.

'Shitload aan bedreigingen'

De agent heeft als gevolg van het incident van maandag een „shitload aan bedreigingen” gekregen, schrijft Nine Kooiman van de Nederlandse Politiebond op X. „Voor-nabeelden worden niet getoond. Maar iedereen beoordeelt wel het handelen. Allemaal toetsenbord-deskundigen. Laat dat aan de pro-

fessionals over.” De politie laat weten de berichten onder de video's te volgen, en dat wordt gekeken of er strafbare uitingen tussen zitten. Over de aard van de bedreigingen of afzenders kan de woordvoerder geen mededelingen doen.

De vrouwen krijgen online veel steun. Protest Alliance Watch (PAW), een collectief van moslimorganisaties dat naar eigen zeggen „pal staat” voor demonstranten tegen politiegeweld, organiseerde donderdagavond om 18.00 uur een protest op het Vredenburgplein. Op sociale media deelde de organisatie een oproep met de leus 'Poten af van weerloze vrouwen'. Achter het gebouw van de winkel Zara stond een aantal politiebussen paraat. „Hey, hey, ho, ho, police violence has to go”, riepen enkele tientallen demonstranten in koor. En op de melodie van het liedje 'If You're Happy Clap Your Hands' werd gezongen: „Zonder knuppel en een helm ben je niks! Zonder knuppel en een helm ben je niks.” Volgens Ivan van der Stoep van PAW die de oproep voor de demonstratie deelde op sociale media, zijn er veel haatreacties.

Foto rechts: de Bibliotoop in Woensel-Noord bestrijdt eenzaamheid met workshops en andere activiteiten, met in het midden: coördinator Nicole van Dongen.

REPORTAGE BUITENGESLOTEN

'Er niet bij horen' los je niet op met 'even een kopje koffie drinken'

Van de Nederlanders boven de vijftien voelt 15 procent zich buitengesloten in de samenleving, blijkt uit CBS-onderzoek. Dat zijn vaker vrouwen, migranten, mensen met een lager inkomen of minder scholing. In de Bibliotoop in Woensel-Noord krijgen buurtbewoners het gevoel er wél bij te horen. „Mensen hebben dit nodig.”

Door **Merve Özdemir** Fotografie **Merlin Daleman**

EINDHOVEN

Nee, de zussen Susan en Mariska de Vries (41 en 39) uit Eindhoven hebben niet het gevoel dat ze ergens bij horen. „Behalve thuis dan”. En hier, in de 'Bibliotoop' in Woensel-Noord, een kleine bibliotheek en ontmoetingsplek in het noorden van Eindhoven. Het is een belangrijke plek voor de wijk, vooral voor de kwetsbare bewoners. „Voor ons is het heel vaak te spannend om mee te doen in de maatschappij, we hebben allebei onze problemen en daardoor is de drempel om iets te doen al snel te hoog”, zegt Mariska.

Ondanks de angststoornis die bij Susan is vastgesteld en waarin Mariska zich ook herkent, blijven de zussen de Bibliotoop bezoeken, voor de gezelligheid én voor vrijwilligerswerk. „We zijn er zo vaak, we horen bij het meubilair.” Dinsdagochtend zijn ze er normaal gesproken niet, vertellen ze. Maar vandaag vroeg de coördinator of ze met de krant wilden praten. „Dus ik zei tegen Susan: als jij het doet, doe ik het ook”, zegt Mariska.

Deze ochtend kwamen ze stoelen tekort bij de inloopspreekuren met verschillende organisaties, vertellen de zussen. De politie, woningbouwvereniging Woonbedrijf, wijkteam Buurt in Bloei en het Informatiepunt Digitale Overheid zaten klaar voor vragen van buurtbewoners. Deze avond verwachten de zussen weer drukte bij 'Grenzeloos Koken', waar Susan ook helpt. Buurtbewoner Fatima heeft vanochtend in het keu-

kentje al gekookt voor de zestien mensen die komen eten. Grote pannen met eten staan af te koelen. De kruidige geur van couscous en groentestoof hangt nog in de lucht.

Susan en Mariska zijn niet alleen in hun gevoelens: 15 procent van de Nederlanders boven de vijftien jaar voelt zich buitengesloten in de samenleving, schrijft het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) donderdag in nieuw onderzoek. Dat gevoel komt vaker voor bij migranten, vrouwen, mensen met een lager inkomen of een uitkering, en mensen zonder theoretische opleiding. Het gevoel 'er niet bij te horen' is sterker bij mensen die weinig sociale contacten hebben, weinig deelnemen aan verenigingen en geen betaald werk hebben. Het is de eerste keer dat het CBS dit onder Nederlanders in kaart brengt.

Warm welkom

Je 'buitengesloten voelen' is iets anders dan eenzaam zijn. Niet alle mensen die eenzaam zijn voelen zich uitgesloten, en niet alle buitengesloten mensen voelen zich eenzaam, vertelt Tanja Traag, hoofdsocioloog bij het CBS. „'Er niet bij horen' is een complex gevoel dat niet wordt opgelost door soms met iemand een kopje koffie te drinken. Om erbij te horen heb je daadwerkelijke verbinding met anderen nodig, die je het gevoel kunnen geven dat je gezien mag worden en ergens bij hoort.”

Dat is precies wat de Bibliotoop in Eindhoven wil faciliteren, vertelt Nicole van Dongen, *community librarian* van de Bibliotheek Eindhoven en coördinator van deze locatie. De Bibliotoop, sinds een jaar actief in Woensel-Noord, is een samenwerking tussen de Bibliotheek Eindhoven en drie maatschap-

pelijke organisaties in opdracht van de gemeente. De samenwerking is drie jaar geleden gestart.

Van Dongen: „Als iemand binnenkomt, geven we meteen een warm welkom en vragen we of we ergens mee kunnen helpen.” Een praatje maken is erg belangrijk, vertelt ze, want niet iedereen zegt waar ze daadwerkelijk voor komen. „Vaak zie je toch schaamte als mensen binnenkomen vanwege bijvoorbeeld financiële problemen. Dat zeggen ze niet graag, en ze worden niet graag gezien bij de instanties. Het is makkelijker om hier binnen te lopen. Hier valt het minder op dat je hulp nodig hebt, omdat er nog veel meer zit.”

In de Bibliotoop kunnen mensen voor van alles terecht: gewoon een praatje met medebewoners, hulp bij taal, overheidszaken of financiën, een laptop of mobiel. Maar er zijn ook kookclubs, workshops en spelletjes. Medewerkers denken met bezoekers mee en verwijzen mensen met bepaalde hulpvragen door naar de juiste instanties.

'Ze geven om je'

Eindhoven telt vier van dit soort locaties in verschillende stadsdelen: Woensel-Noord, Woensel-Zuid, Gestel en Tongelre. De locatie in Woensel-Noord is het drukst bezocht en groeit intussen uit zijn voegen. Het begon met zo'n 250 bezoekers per week. In de tweede week van januari kwamen er al zeventienhonderd mensen over de vloer, activiteiten zijn in een mum van tijd volgeboekt en de koffie en thee valt niet aan te slepen.

Zelfs in haar korte rookpauzes heeft Van Dongen weinig rust. De hele dag door spreken bezoekers haar aan met een vraag of om een praatje te maken. „Mensen komen om mij af omdat ze van een activiteit hebben gehoord, of bijvoorbeeld de geur van eten ruiken. Dan willen ze meer weten over Grenzeloos koken, en dan zeg ik dat ze zich kunnen aanmelden. Vaak doen ze dat ook, en zo komen we snel aan nieuwe bezoekers.” Ook mensen uit het AZC in de buurt komen geregeld langs. Hier komen mensen uit hun isolement, ziet ze.

De zussen noemen het belangrijk dat de Bibliotoop in de wijk blijft: 'Anders komt er veel vereenzaming'

„Ik zou iedereen een Bibliotoop gunnen.”

In tien witte stellingkasten staan boeken waar mensen gratis - op goed vertrouwen - boeken kunnen lenen en weer terugbrengen. „En dat laatste gebeurt bijna altijd”, zegt Van Dongen. Door de samenwerking met de Bibliotheek Eindhoven kunnen mensen met een abonnement ook boeken uit de centrale collectie van de bieb lenen. De jeugdcollectie is populair in deze wijk, merkt Van Dongen, net als boeken in het Arabisch, Chinees, Oekraïens en Pools.

Aan een bureau tussen de boekenkasten zit Seyedjavad Talebi achter zijn laptop. Acht maanden geleden kwam hij vanuit Iran naar Nederland, voor „business”. Hij voelt zich thuis in Nederland, vindt dat er fijne mensen wonen. De Bibliotoop draagt bij aan dat gevoel, zegt hij. „Iedereen is gastvrij en behulpzaam. Ze zorgen ook voor expats.”

Computercursus Klik & Tik

Dat Van Dongen vandaag aan Talebi vroeg hoe het met hem ging, doet hem goed. Want hij voelt zich „niet oké” vanwege de protesten in Iran, vertelt hij in het Engels. Van Dongen zag aan hem dat hij het moeilijk had, denkt hij. „Ze is zo aardig. Dat laat zien dat ze echt om je geven hier.”

In een vergaderzaaltje om de hoek van Talebi's werkplek volgen drie ouden de computercursus 'Klik & Tik' onder begeleiding van vrijwilligers uit de buurt en medewerkers van de centrale Bibliotheek. In een beveiligde digitale leeromgeving leren zij onder meer of websites te vertrouwen zijn, en hoe ze moeten bieden op Marktplaats.

De enige man in het gezelschap buigt zich over de vraag: 'Is het slim om op deze webwinkel te kopen?' Na lang lezen klikt hij het juiste antwoord aan: „Nee” - de aanbiedingen zijn te hoog en het webadres komt niet overeen met de naam van de website.

Tussen de activiteiten door is het een komen en gaan van jong en oud. Met een kop koffie of thee in de ene hand, verdwijnt de andere geregeld in de trommel met biscuitjes of het bakje borrelnootjes op de leestafel naast de ingang.

Vertrekken

Voor Susan de Bibliotoop ontdekte zat ze twee jaar thuis, naar buiten ging ze nauwelijks. Ze sprak met haar zus, was thuis met haar kinderen of ze zorgde voor haar moeder, die inmiddels is overleden. „Werken ging niet meer door de angst. Het zat superveel in de weg.” De zussen vinden „mensen eng”, zijn soms nog steeds „misselijk van de angst” als ze naar de bieb lopen. Toch voelen ze zich hier op hun gemak.

Susan raakte overtuigd toen ze hoorde dat hier alles mag en kan, én dat de coördinator in de ggz had gewerkt. „Die is wel wat gewend, dus toen ik dat hoorde wilde ik het wel proberen. Zo ben ik hier gekomen.” Susan komt nu zo'n anderhalf jaar bij de Bibliotoop, Mariska een half jaar.

„Niks moet hier, en als iets niet lukt is dat ook niet erg.” Hun grootste succes is het organiseren van een Halloweenviering afgelopen oktober. Daar kwamen wel vijfhonderd mensen op af, vertellen ze trots.

De Bibliotoop moet in december 2026 vertrekken naar een andere locatie, zo stond in een brief van de woningbouwvereniging. Het is onzeker, zegt Van Dongen, maar ze houdt goede hoop op een nieuwe locatie - daar wordt door de Bibliotheek en gemeente naar gezocht. De zussen noemen het heel belangrijk dat de Bibliotoop in de wijk blijft. „Mensen hebben dit nodig, anders komt er veel vereenzaming. Dan gaan mensen zich weer isoleren.” Daarom begonnen de twee een petitie. „Voor het behoud van de bibliotheek. We hebben zelf gemerkt hoe belangrijk het is.”

Het is makkelijker om hier binnen te lopen. Hier valt het minder op dat je hulp nodig hebt

Nicole van Dongen
coördinator
Bibliotoop
Woensel-Noord

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Vakanties & Reizen

Europa

Portugal

PORTUGAL KONINGSROUTE 15 dg v.a. € 695
Algarve-Evora-Guarda-Coimbra-Porto-Lissabon incl ontbijt
www.autoreiswinkel.nl of bel: 020-894 3135

Consumenten

Kunst & Antiek

Wij kopen Antiek Chinees en Japans Porselein
Zoekt u een betrouwbaar adres?
Bel of mail ons.

Bij ons geen gezeur. Directe betaling

Capel&Capel Antiek Porselein
De Zande 43, 8278 AH Kampen

038-3636365 - info@capel.nl
WWW.CAPEL.NL

Duurzaam vergroenen

Zwembijvers, zwembaden en waterpartijen

Natuurgezuiverd water

ginkelgroep.nl

Familiebedrijf sinds 1903

Zaken & Transacties

CURSUS DAYTRADEN 675 - ex btw 2e persoon half geld

In 2025 behaalde onze handelsstrategie een resultaat van +35%
(resultaten uit het verleden bieden geen garantie voor de toekomst)

Originele reacties cursisten

Discipline loont
De robot dwingt discipline af. Daardoor handel ik rustiger dan ooit tevoren: minder emotie, meer structuur. Rob brengt een enorme hoeveelheid ervaring mee en kijkt met rust en relativering naar de markt. Het team zorgt voor scherpte, ondersteuning en continuïteit. Die combinatie werkt.

Foutje, bedankt
Oops!
Ik heb in 2 maanden bijna mijn geld verdubbeld, dat ging lekker. De maand daarop kwam ik echter in de problemen omdat ik te veel inzette. Dat doe ik nu niet meer.

Na de cursus kunt u nog 8 weken 's morgens risiceloos meehandelen met een oefenaccount (via Zoom).
***Gratis handelsrobot om het handelen makkelijker te maken.**

Cursusdata Hotel vd Valk Breukelen:
vrijdag 6 feb, vrijdag 6 mrt en woensdag 1 april
Let op! U kunt snel winst boeken maar net zo snel verlies lijden
WWW.ROBWESSELS.NL 010 519 21 15

Vind alle aanbieders op één rij!

BijzondereZaken.nl

SPREIDINGSWET

Na twee jaar spreidingswet komen gemeenten nog ruim twintigduizend bedden tekort

De spreidingswet gaat in februari een nieuwe ronde in. Afgelopen twee jaar werden duizenden extra opvangplekken voor asielzoekers ingericht, toch is het doel nog niet gehaald. Met verkiezingen in het verschiet, blijken gemeenten terughoudend. „Er is nieuwe energie nodig.”

Nina Eshuis en Emma Vos

AMSTERDAM

Twee jaar nadat de spreidingswet inging, is het doel van bijna 103.000 opvangplekken niet in zicht. Eind januari zijn er zo'n tachtigduizend bedden voor asielzoekers beschikbaar. Na een jaar waarin de asielministers de spreidingswet wilden intrekken, waarin het kabinet viel en gemeenten te maken kregen met felle azc-protesten, is de groei van het aantal opvangplekken voor asielzoekers gestagneerd.

Slechts vier op de tien gemeenten voldoen aan de spreidingswet, blijkt uit cijfers die NRC heeft opgevraagd bij het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA). Van de totaal 342 gemeenten zijn in 196 gemeenten te weinig opvangplekken om aan de wet te voldoen. Ruim honderd gemeenten hebben eind januari geen enkele opvangplek.

Onderaan de streep gaat het erom dat er op

provincieniveau voldoende opvangplekken zijn: alleen in Groningen, Friesland, Drenthe en Flevoland is dat het geval. Maar deze provincies hadden voor de invoering van de spreidingswet ook al voldoende plekken.

Met de gemeenteraadsverkiezingen in het verschiet, kozen sommige gemeenten er de afgelopen maanden voor om asielpannen in te trekken of uit te stellen. Het COA herkent dit „signaal”, aldus een woordvoerder.

Afgelopen zomer werd de terughoudendheid onder lokale bestuurders om te dicht op de gemeenteraadsverkiezingen asielpannen te maken zichtbaar. Zo besloot de gemeente Raalte in juni, een week na de val van het kabinet, de plannen „on hold” te zetten.

Het college was eerder nog van plan om in het najaar de beoogde locatie bekend te kunnen maken, een half jaar voor de verkiezingen, op 18 maart. „We willen niet dat de opvanglocatie onze inwoners polariseert. Dat heeft mogelijk ook effect op stemgedrag”, zei Gerria Toeter, wethouder van Raalte, daar

destijds over in NRC. „De nieuwe raad zal nog moeten instemmen met de omgevingsvergunning van het azc.”

Dat was nog voor de felle protesten bij gemeentehuizen in de maanden erna, die extra druk legden op lokale besluitvorming. Ook de komende maanden wordt weinig besluitvorming verwacht. Veel gemeenten zullen beslissingen over nieuwe opvangplekken overlaten aan de nieuwe raad en het nieuwe college.

Beter verdeeld

De spreidingswet werd in januari 2024 ingevoerd, na een zomer waarin zo'n groot tekort aan asielopvangplekken was dat mensen buiten moesten slapen bij het aanmeldcentrum in Ter Apel. Doel van de wet was het uitbreiden van het aantal opvangplekken en een betere spreiding van azc's door het land. Met de wet zou de minister gemeenten in het uiterste geval kunnen dwingen om een opvanglocatie te openen.

Na de eerste tweejarige 'cyclus' van de wet

zijn netto dertienduizend opvangplekken bijgekomen, ook is de opvang iets beter verdeeld over het land. In januari 2024 vingen de drie noordelijke provincies en Flevoland nog 31 procent van de asielzoekers op, in januari 2026 is dat gedaald naar 24 procent.

Hoewel er dit jaar zo'n zesduizend duurzame opvangplekken bij zullen komen, verwacht het COA dat het tekort aan opvangplekken de komende maanden verder toeneemt. Er sluiten namelijk meer tijdelijke noodopvanglocaties dan er nieuwe openen. Ongeveer de helft van de huidige tachtigduizend opvangplekken is tijdelijk.

In februari gaat de wet zijn tweede omloop in. Dat betekent dat demissionair minister Mona Keijzer (BBB), die de spreidingswet onder haar hoede heeft, voor 1 februari een nieuw streefdoel van het aantal benodigde asielopvangplekken bepaalt en dit aantal over provincies verdeelt. Bij deze verdeling wordt rekening gehouden met het inwonertal en de sociaaleconomische score van gemeenten.

In de maanden erna moeten gemeenten opnieuw om tafel om plannen te maken om aan hun 'opgave' te voldoen. Deze plannen leveren zij uiterlijk 31 oktober in, waarna de minister een 'verdeelbesluit' neemt. Als provincies niet met sluitende plannen komen, verdeelt de minister de overgebleven plekken. Op 1 juli 2027 moeten de opvangplekken gereed zijn, zo niet dan kan de minister ingrijpen en gemeenten dwingen een azc te openen.

Lager streefdoel

Het nieuwe streefdoel van het aantal te organiseren opvangplekken is waarschijnlijk lager dan twee jaar geleden. De laatste prognoses zijn nog niet door het ministerie gepubliceerd, maar afgelopen september schatte het COA nog 88.000 opvangplekken nodig te hebben op 1 januari 2027. Dat is een stuk minder dan de bijna 103.000 plekken die voormalig minister Faber vorig jaar in haar verdeelbesluiten aan gemeenten vroeg. Dat is voor komend jaar nog wel het aantal waar gemeenten rekening mee moeten houden, omdat de verdeelbesluiten twee jaar gelden.

Tientallen gemeenten waren kritisch op deze besluiten, omdat Faber gemeenten die te weinig doen aan asielopvang hiermee zou belonen. Door de 'extra plekken' die welwillende gemeenten vrijwillig aanboden wettelijk vast te leggen in het verdeelbesluit, kon de opgave van gemeenten met te weinig asielplekken juist omlaag.

Het is nog onduidelijk of, en op welke manier, de nieuwe verdeling die het kabinet dit jaar moet maken, voortborduurt op de verdeelbesluiten die Faber vorig jaar nam. Op vragen van NRC hierover geeft het ministerie van Asiel en Migratie geen antwoord.

Veel gemeenten hoeven niet vanaf nul te beginnen, ze kunnen voortbouwen op plannen die de afgelopen twee jaar zijn gemaakt. Toch is er bij gemeenten „nieuwe energie” nodig voor de uitvoering van de wet, zegt Mark Boumans, burgemeester van Doetinchem en voorzitter van de asielcommissie van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG).

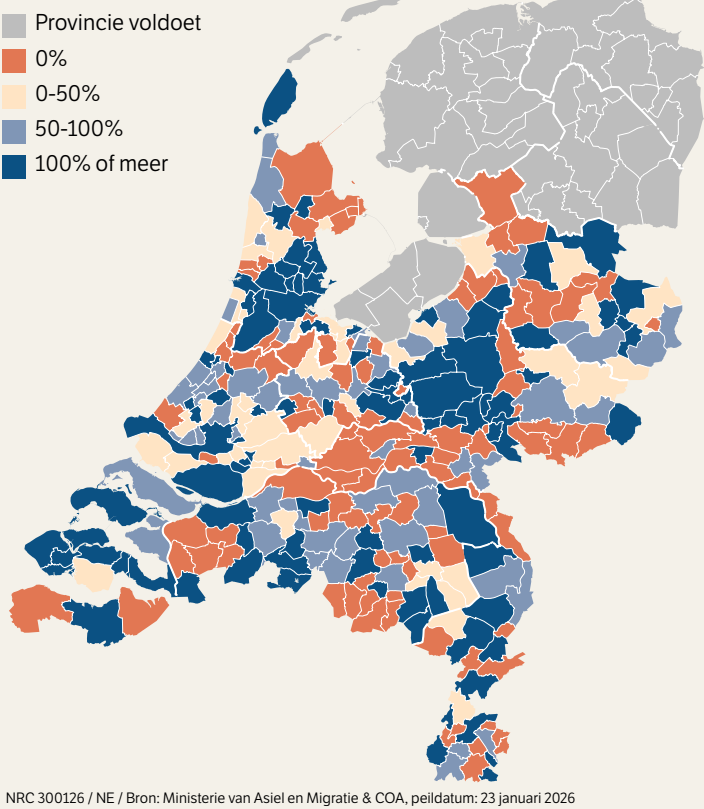
De afgelopen twee jaar zijn sommige gemeenten „heel voortvarend aan de slag gegaan”, ziet Boumans. „Maar er zijn ook gemeenten waarbij de asielpannen vooral nog een papieren exercitie zijn. En die aan de handrem hebben getrokken door al het gedoe van afgelopen jaar.”

Nadat toenmalig staatssecretaris voor

Drie noordelijke provincies en Flevoland voldoen

Vier op tien gemeenten voldoen aan spreidingswet

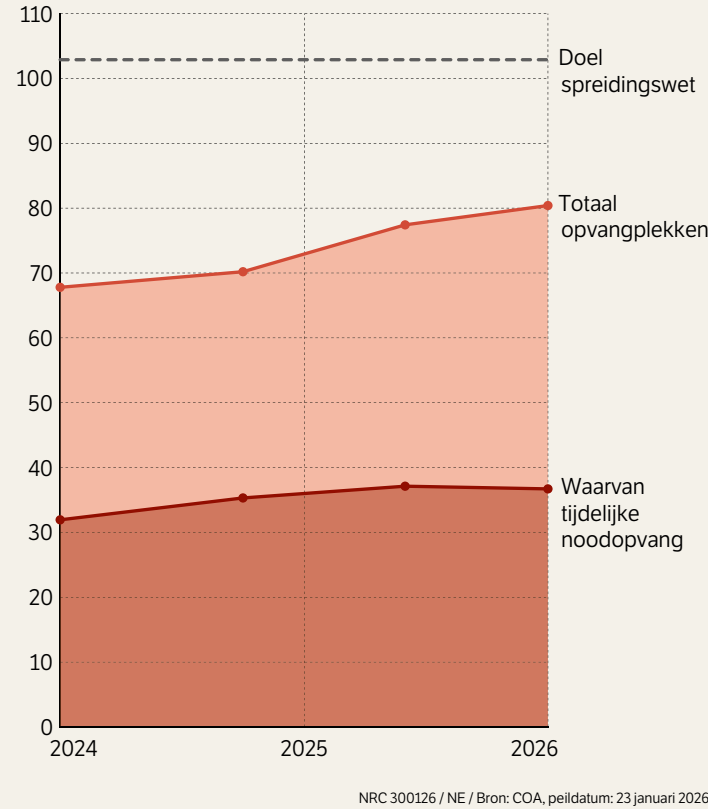
Aandeel gerealiseerde opvangplekken ten opzichte van verdeelbesluit, per gemeente op 23 januari 2026

Doel: meer opvangplekken en betere spreiding

Doel spreidingswet nog niet in zicht, veel tijdelijke opvang

Aantal asielopvangplekken in gemeenten (x1.000) en het gestelde doel volgens de verdeelbesluiten

Asiel en Migratie Eric van der Burg (VVD) de spreidingswet in januari 2024 door de Eerste Kamer had gelooft, was de wet een splijtzwam geworden voor de toen formerende partijen NSC, BBB, PVV en VVD. VVD-leider Dilan Yesilgöz keerde zich tegen de wet van haar partijgenoot. Spreiden? De instroom moest omlaag, dat zou prioriteit worden.

Vijf maanden nadat de spreidingswet werd ingevoerd, stond die alweer op de tocht toen PVV-minister Marjolein Faber verantwoordelijk werd voor de uitvoering. De PVV heeft zich altijd tegen de wet gekeerd; Geert Wilders refereerde eraan als de 'asiel dwangwet' en Faber maakte kenbaar de wet na de eerste cyclus te willen afschaffen. Voor gemeenten vormde dat gebrek aan duidelijkheid, regie en rugdekking van de landelijke politiek een groot obstakel bij het maken van asielpannen.

In juli, een maand na de val van het kabinet, dook PVV-leider Geert Wilders op bij een demonstratie tegen de komst van een asielzoekerscentrum in Zwolle, voorafgaand aan een gemeenteraadsvergadering. De maanden erna werd er in tientallen gemeenten fel geïnteresserd voor gemeentehuizen, waarbij de ME meermaals moest ingrijpen. In Venlo moesten de huizen van de verantwoordelijk wethouders beveiligd worden. En in Terneuzen koos een CDA-raadslid, voorstander van asielopvang, ervoor niet mee te stemmen over het azc vanwege de „zwarte druk” die hij ervaart.

Zware wissel

De onrust heeft een zware wissel getrokken op lokale bestuurders, zegt Boumans. „Overall waar ik kom gaat het over de protesten, het geweld, de intimidatie en de impact daarvan op lokale politici en hun gezinnen.”

Een succesvolle uitvoering van de nieuwe cyclus valt of staat dan ook bij de houding van de formerende partijen, zegt Boumans. „De nieuwe cyclus gaat van gemeenten vragen dat ze met concretere plannen komen. In aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen gaat dat mogelijk opnieuw commotie opleveren. En als Den Haag dan opnieuw zegt: van ons hoeft het niet, dan wordt het heel ingewikkeld. Dan denk ik dat Nederland op slot gaat als het gaat om het realiseren van nieuwe opvangplekken.”

Het lijkt erop dat het aanstaande kabinet de 'Haagse rugdekking', die gemeenten afgelopen tijd zo hebben gemist, wel zal bieden. In een tussentijdse formatiedocument zeggen partijleiders Rob Jetten (D66) en Henri Bontenbal (CDA) de spreidingswet „op verzoek van gemeenten” in stand te willen houden. Dat was wel voordat de VVD aansloot als formerende partij. Op vrijdag 30 januari, twee dagen voor het ingaan van de nieuwe cyclus van de spreidingswet, presenteren de formerende partijen hun regeerakkoord.

Dilan Yesilgöz hield zich deze formatie stil over de wet. In het verkiezingsprogramma van de VVD wordt niet gesproken over de wet, er staat wel in dat een „eerlijke verdeling” van asielzoekers over het land nodig is.

Gemeenten scharen zich nog steeds massaal achter de spreidingswet. „Ik denk dat het een goede wet is, die naar behoren had gefunctioneerd als de verantwoordelijk bewindspersonen er gewoon achter waren gaan staan”, zegt Boumans. „Dan was de asielopvang nu netjes gespreid geweest over Nederland, veel kostenefficiënter en kwalitatief beter. Het is gewoon doodzonde.”

Noodopvang in Woerden. FOTO OLIVIER MIDDENDORP

Een Frans marineschip bij de vermeende schaduwvloottanker **Grinch**, die zondag is opgebracht naar Marseille. FOTO MANON CRUZ/ REUTERS

NOORDZEE

‘Actie tegen schepen onder valse vlag’

Het kabinet wil robuuster kunnen optreden tegen schepen onder valse vlag in het Nederlandse deel van de Noordzee.

Hans Steketee

DEN HAAG

Er moet snel wetgeving komen om strenger op te treden tegen schepen uit de Russische schaduwvloot die onder valse vlag door het Nederlandse deel van de Noordzee varen. Dat heeft het demissionaire kabinet woensdag bekendgemaakt.

Het gaat dan om „systematische inspectie” (op zee), het „verplicht laten uitwijken naar een aangewezen ankerplaats voor inspectie” en, „in uiterste gevallen inbeslagname” van een schip onder valse vlag, aldus de ministers Tieman (Infrastructuur en Waterstaat, BBB) en Van Weel (Buitenlandse zaken, VVD) in een brief aan de Kamer. Een wetsvoorstel komt er voor de zomer, aldus de ministers.

Binnen zijn territoriale zee (TZ), een strook tot twaalf zeemijl (zo’n 20 kilometer) uit de kust, heeft een staat uitgebreide bevoegdheden, maar daarbuiten, in de zogeheten Exclusieve Economische Zone (EEZ), is de juridische armslag beperkt.

Dat blijft overigens zo voor schepen die onder een door de Internationale Maritieme Organisatie (IMO) erkende vlag varen. Zij behouden volgens het VN-zee-rechtverdrag het recht op ‘onschuldige doorvaart’ in de TZ en de ‘vrijheid van navigatie’ in de EEZ. De rechtsmacht over zo’n schip behoort primair bij de vlaggenstaat.

Maar steeds vaker varen schepen onder valse vlag en metervalste certificaten door de Nederlandse EEZ van en naar havens in Rusland. Vaak zijn deze schepen niet of slecht verzekerd en verkeren ze in slechte staat van onder-

houd, wat grote milieu- en veiligheidsrisico’s oplevert. Schaduwvlootschepen worden ook verdacht van het veroorzaken van schade aan onderzeese infrastructuur, zoals data- en energiekabels.

Frauduleuze vlaggenstaat

Het gaat recent onder meer om schepen die de vlag van Aruba voerden. Dat heeft geen eigen internationaal scheepsregister en kan per definitie geen vlaggenstaat zijn. Onderzoekplatform *Follow the Money* onthulde in juli vorig jaar dat tientallen schaduwvlootschepen onder frauduleuze vlag van Caribische delen van Nederland proberen internationale sancties te omzeilen. Behalve om Aruba gaat het om Sint-Maarten en Curaçao.

Om robuuster tegen dergelijke schepen op te treden zeggen de ministers zich onder meer te willen spiegelen aan wetgeving van Frankrijk. De Franse marine hield zondag met Britse hulp in het westelijk deel van de Middellandse Zee, buiten de eigen TZ, een tanker aan die onder een valse vlag zou varen, bracht het schip op naar Marseille en arresteerde de kapitein, een 58-jarige Indiër.

Een Finse rechtbank verklaarde in oktober vorig jaar niet bevoegd te zijn in de zaak tegen drie officieren van de schaduwvloottanker Eagle S, die eind 2024 met een sleetheten Exclusieve Economische Zone (EEZ), is de juridische armslag beperkt.

Binnen de EEZ van sommige Europese kuststaten bevinden zich gebieden waar de autoriteiten wel meer bevoegdheden hebben, onder meer voor inspectie van papieren. Dat zijn zogeheten *Mandatory Ship Reporting Systems*, of MRS-gebieden. Die bevinden zich in grote zee-straten als het Kanaal, de Grote Belt (Denemarken) en de Straat van Gibraltar. Schepen zijn daar verplicht hun documenten aan de autoriteiten te verzenden.

ONTCIJFERD

Opvallende getallen en verhelderende visualisaties: in *Ontcijferd* kijkt NRC door een databril naar de wereld om ons heen.

Van online criminaliteit doet men minder aangifte

Onder ogenschijnlijk onbeweeglijke misdaadstatistieken schuilt „een veranderend veiligheidsbeeld”, zegt de politie.

Door Rik Wassens en Yordi Dam

A l vier jaar liggen de criminaliteitscijfers rond hetzelfde niveau, maar reden voor berusting is er allerminst, zei korpschef van de Nationale Politie Janny Knol onlangs bij de presentatie van de jaarcijfers van de politie in een persbericht. „We moeten uitkijken dat we ons niet in slaap laten sussen door algemene cijfers.” Afgelopen jaar, zo blijkt uit de recent bijgewerkte misdaadcijfers, nam het aantal bij de politie geregistreerde misdrijven toe tot 806.856 - een groei van 0,2 procent ten opzichte van een jaar eerder.

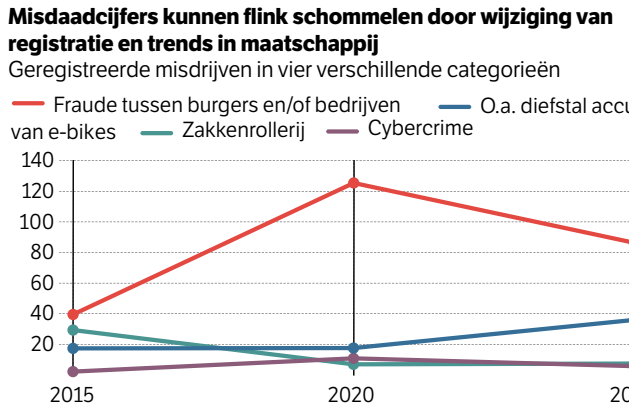
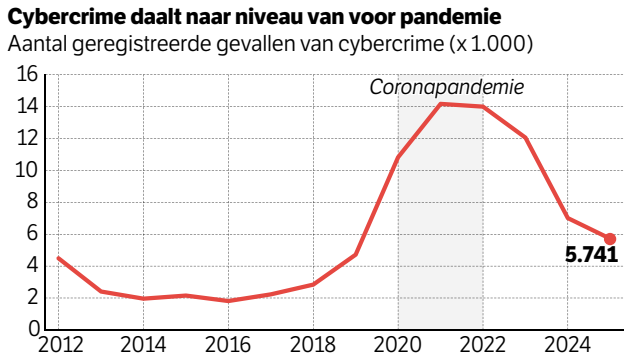
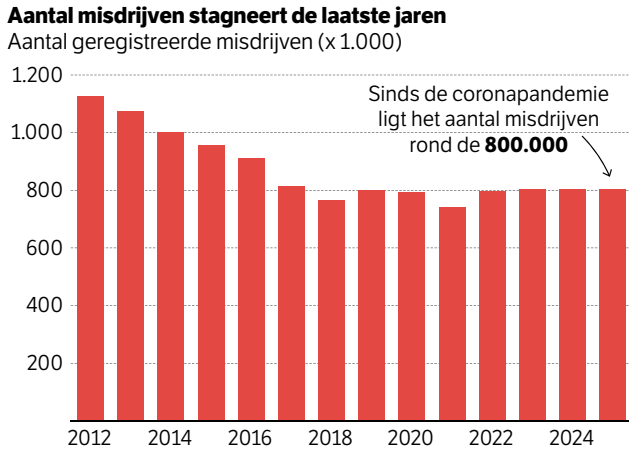
Dat de criminaliteitscijfers landelijk gezien stabiel zijn, maskeert „een veranderend veiligheidsbeeld”, zei Knol. „De impact van criminaliteit groeit, terwijl dit minder goed te zien is in politiecijfers.”

Misdaadcijfers interpreteren is lastig, weet iedere criminoloog: de politiecijfers gaan over aangiftes of meldingen en niet over slachtofferschap of maatschappelijke impact. Aangiftebereidheid speelt een belangrijke rol in de statistieken. Net als de „pakkans”, want aangifte doen burgers sneller als ze denken dat het zin heeft.

De oorzaken van sommige trends laten zich volgens data-analisten van de politie toch enigszins verklaren. Dat zij in 2025 bijna 5.000 meer ‘diefstalen af/uit/van overige voertuigen’ dan een jaar eerder vastlegden „gaat met name om diefstal van accu’s” van bijvoorbeeld elektrische fietsen, schrijven ze. Nieuwe wetgeving en meer aandacht voor seksueel misbruik was waarschijnlijk de reden dat het aantal geregistreerde zedendelicten met 13 procent steeg.

De spectaculaire daling van het aantal meldingen van cybercrime in het afgelopen jaar - 18 procent - laat zich minder makkelijk duiden en lijkt in tegenspraak met de oproep van Knol. Een reële daling van de computergerelateerde criminaliteit ligt echter niet voor de hand. In tegendeel. De daling heeft „voor een belangrijk deel” te maken met gewijzigde tellingen, denken analisten van de politie. De politie maakt sinds een aantal jaar beter onderscheid tussen cybercrime - denk aan hacken - en gedigitaliseerde criminaliteit, zoals identiteitsdiefstal. Misdrijven die eerst als cybercrime golden, telden daardoor elders mee.

Een deel van de daling van ‘horizontale fraude’ - fraude

Slachtoffers online criminaliteit doen minder vaak aangifte
Deel van Nederlanders dat slachtoffer was van een misdrijf en wel of geen aangifte heeft gedaan, 2023

NRC 300126 / YD / Bron: Politie, CBS

tussen burgers en/of bedrijven, denk aan oplichting via Marktplaats - zal eerder neerkomen op een verschuiving naar het internet, denken de analisten.

In de realiteit zullen de aantallen slachtoffers van gedigitaliseerde criminaliteit én de traditionele variant elkaar waarschijnlijk niet veel meer ontlopen. In het recentste Veiligheidsonderzoek, naar slachtofferschap uit 2023, ervoer één op de vijf Nederlanders in een jaar tijd enige vorm van traditionele criminaliteit. Van hen gaf

16 procent aan slachtoffer van online criminaliteit te zijn geworden.

Alleen van die online criminaliteit ziet de politie veel minder: de aangiftebereidheid voor deze vorm is bijna de helft lager dan voor de traditionele criminaliteit, zo bleek uit het onderzoek.

„De schaamte bij bijvoorbeeld online fraude of oplichting is groot en de pakkans is relatief laag”, zei Knol ter ondersteuning van haar oproep voor „nieuwe oplossingen”.

VIER VRAGEN OVER AMERIKAANSE VERKIEZINGEN

Inval in kieskantoor in Georgia past in Trumps idee over fraude in 2020

Honderden dozen stembiljetten nam de FBI mee uit een kieskantoor in de Amerikaanse staat Georgia. Wat zoekt Trump?

Bas Blokker

AMSTERDAM

Op verschillende plekken in de Verenigde Staten onderneemt het ministerie van Justitie actie om gegevens van verkiezingen en kiezers te krijgen, onder andere in Georgia. De ongegronde verdenking van Donald Trump dat de verkiezingswinst in 2020 hem is ontstolen, is daarvoor een drijfveer. Staten met vooral Democratisch bestuur verzetten zich tegen de ingrepen van Trump. Vier vragen over de inmenging in het kiesproces.

1 | Wat gebeurde er precies in Georgia?

Woensdagmiddag klopten FBI-agenten aan bij een kieskantoor in Fulton County, het district waarin hoofdstad Atlanta ligt. Ze hadden een huiszoekingsbevel, waarin staat dat ze de gegevens - stembiljetten, tapes van de stemmachines, kiezersregistratie - wilden hebben van de verkiezingen van 2020. Die verloor Donald Trump van Joe Biden, maar hij is zonder bewijs blijven volhouden dat hij ze heeft gewonnen.

Districtsbestuurder Mo Ivory deed vanuit het kieskantoor verslag van de zoekactie. Volgens haar hebben agenten zevenhonderd dozen met gegevens meegenomen. In december kondigde het ministerie van Justitie aan dat het een gerechtelijke procedure tegen Fulton County was begonnen om de gegevens te krijgen. In hetzelfde bericht stond dat Justitie een procedure had aangespannen tegen vier staten (Colorado, Hawaï, Massachusetts en Nevada) om hun complete kiesregisters te krijgen.

De dag waarop agenten van federale agenten een burger in Minneapolis doodschoten, schreef minister van Justitie Pam Bondi een brief aan de gouverneur van Minnesota. De „chaos” in Minneapolis kon stoppen, schreef ze, als de gouverneur aan enkele eisen voldeed. Een daarvan was dat de afdeling Burgerrechten van haar departement „toegang” krijgt tot de kiezersregisters van zijn staat, „om er zeker van te zijn dat Minnesota zich houdt aan de wet”. Alleen zo zouden „vrije en eerlijke verkiezingen” worden gegarandeerd.

2 | Waarom wil de regering die gegevens van Georgia

Sinds hij de verkiezingen van 2020 verloor, hebben Trump, zijn advocaten en sommige partijgenoten er dan voor de traditionele criminaliteit, zo bleek uit het onderzoek.

Stembiljetten uit 2020 werden woensdag door de FBI in een vrachtwagen geladen in Union City, Georgia. FOTO MIKE STEWART/AP PHOTO

Na de verkiezingen belde Trump met Brad Raffensperger, in die staat verantwoordelijk voor de organisatie van de verkiezingen en vroeg hem om „11.780 stemmen te vinden” - het aantal dat Trump achterliep op Biden.

Voor dat intimidatietelefoontje, dat Raffensperger overigens weerstond, heeft het openbaar ministerie in Georgia Trump geprobeerd te vervolgen. Die zaak liep stuk. En het is de vraag of Trump er anders last van zou hebben gehad, gezien de uitspraak van het Hoogerechtshof waarbij de zittende pre-

sident verregaande immuniteit werd toegekend.

Met alle gegevens van de verkiezingen van 2020 in Georgia kan de president alsnog zijn gelijk proberen te halen. Hij hoeft maar één ongeldige stem te vinden - en die hoeft niet eens voor de presidentsverkiezingen te zijn uitgebracht, maar in een van de tientallen andere races van diezelfde verkiezingsdag - of hij zal victorie kraaien. Voorlopig staat in de database over kiezersbedrog van de conservatieve denktank Heritage Foundation geen enkel geval van ver-

kiezingsfraude in Georgia dat is gerelateerd aan de presidentsverkiezingen van 2020.

3 | Waarom wil de regering de privégegevens van kiezers?

In het bericht dat Justitie in december deed uitgaan stond dat staten de plicht hebben hun kiezers te behoeden voor ‘stemverdunning’ - de stem van een rechtmatige kiezer wordt minder waard als ook mensen stemmen die dat recht niet hebben. Hierin klinkt de echo door van de onterecht bevonden verdachtmakingen van Trump

over de verkiezingen. Volgens hem hadden doden en vreemdelingen zonder geldige verblijfspapieren op Joe Biden gestemd.

In totaal heeft de federale overheid 24 staten aangeklaagd wegens hun weigering deze gegevens over te dragen. Vrijwel allemaal staten met een Democratische meerderheid. Dat kan licht werpen op de motieven van Trump. Zoals districtsbestuurder Ivory zei: de president kan met een grote greep op de kiesgerechtigde Amerikanen de Congresverkiezingen van november beïnvloeden. Hij heeft zelf gezegd dat hij ervan overtuigd is dat de Republikeinse Partij, die nu een kleine meerderheid in het Huis van Afgevaardigden heeft, de verkiezingen zal verliezen. RealClearPolitics, een peilingensite, ziet op dit moment een voor-sprong van 5 procentpunt voor de Democraten. Dat zou de presidentiële armslag flink verminderen.

Met privégegevens van individuele kiezers kan de president met bevelen aan de staten mensen uit de kiesregisters laten schrappen op basis van de verdenking dat ze geen staatsburgers zijn. De acties van de vreemdelingenpolitie, aangestuurd door een database van

Trump hoeft in Georgia maar één ongeldige stem te vinden om victorie te kunnen kraaien

het ministerie van Binnenlandse Veiligheid, laten zien dat die verdenkingen regelmatig ongegrond blijken. Het ‘opschonen’ van kiesregisters is in de VS een vertrouwde praktijk om politieke tegenstanders van stemmen te beroven. Medewerkers van de regering gaven geen eenduidig antwoord op vragen over het waarom van hun actie of met welke instantie de gegevens worden gedeeld. Zo bestaat de mogelijkheid dat de partij van de president een oneerlijke kennisvoorsprong krijgt ten opzichte van de Democratische Partij.

4 | Op grond waarvan weigeren staten medewerking?

De belangrijkste reden om medewerking te weigeren, ligt in de grondwet: artikel 1 lid 4 bepaalt dat de staatsoverheid verantwoordelijk is voor het regelen van de verkiezingen. De tweede reden, aldus een artikel van het Brennan Center for Justice, is dat privacywetgeving in veel staten het delen van informatie zoals kentekens of bsn-nummer verbiedt. In twee staten, Californië en Oregon, hebben rechters intussen bepaald dat de federale overheid niet het recht heeft deze gegevens op te eisen. „Dit staat haaks op de belofte van eerlijke en vrije verkiezingen”, aldus de rechter in Californië.

De belangrijkste reden om medewerking te weigeren, ligt in de grondwet: artikel 1 lid 4 bepaalt dat de staatsoverheid verantwoordelijk is voor het regelen van de verkiezingen.

DEMOGRAFIE

Ine Roox

BOLZANO

Het belang van *la famiglia* en van grote gezinnen met nauwe familiebanden, hoort net zo bij het cliché-beeld van Italië als zon, pasta en wijn. Wat wel degelijk klopt, is dat Italianen dol zijn op kinderen, die vaak op een voetstuk worden gezet. Wie weet komt dat omdat Italië een vergrijsd land is waarin weinig baby's worden geboren. De bevolking krimpt, want het aantal ouders stijgt en het aantal jongeren neemt af. De demografische trend is ontegenzeggelijk negatief. De beroemde Italiaanse 'famiglia' wordt al jaren alleen maar kleiner.

Volgens het Italiaanse bureau voor de statistiek (Istat) werden in 2024 - het recentste jaar waarvoor cijfers beschikbaar zijn - bijna 10.000 baby's minder geboren dan het jaar daarvoor. Met gemiddeld amper 1,18 kinderen per vrouw, bereikte Italië in 2024 een historisch minimum. Dat is een stuk lager dan het EU-gemiddelde van 1,38 kinderen per vrouw (in 2023). Tegen 2050 zal het aantal inwoners in Italië zijn gedaald van 59 miljoen naar 54,7 miljoen, met alle gevolgen van dien voor welvaart en sociale zekerheid.

In het Noord-Italiaanse Bolzano worden juist een stuk méér baby's geboren dan gemiddeld in Italië (1,58 kinderen per vrouw, in 2024) en in Europa. Hoe komt dat, en kan de rest van Italië of Europa er wat van leren?

Welvarendst en duurst

Bolzano, of Bozen in het Duits, is de hoofdstad van de Italiaanse autonome provincie Bolzano-Zuid-Tirol, in het hart van de Alpen. Door de autonome status vloeien heel wat belastingen terug naar de provincie, wat Bolzano een van de welvarendste, maar ook duurste steden in Italië maakt. „De kosten van levensonderhoud zijn hoog, maar de lonen zijn dat ook, en bovendien kun je hier werk en gezin prima combineren”, zegt Fabio Zadra (37), medewerker van de publieke gezondheidsdienst en vader van Damian (5) en Leon (1,5).

Zadra werkt bij personeelszaken, waar hij leidinggevenden rekruteert. Hij houdt niet van thuiswerken, want hij heeft het contact met collega's nodig. Zijn vriendin heeft ook een fulltime baan maar werkt wel twee dagen per week thuis. „De overige drie, als zij naar kantoor gaat, breng ik onze kinderen naar de crèche en de kleuterschool, al verdelen we doorgaans wel alle zorgtaken.” De talrijke voorzieningen voor werkende ouders in Bolzano maken de combinatie van werk en gezin een stuk makkelijker, zegt de jonge vader.

Serie
Demografie

Vijftig jaar geleden werd nog gewaarschuwd voor een exploderende wereldbevolking, nu kampen veel landen met bevolkingskrimp en vergrijzing, al zijn de regionale verschillen groot. Hoe gaan landen om met een steeds ouder wordende bevolking? En waarom is het zo moeilijk om het geboortecijfer omhoog te krijgen? In deze serie gaat NRC op zoek naar de problemen en oplossingen rondom demografische verschuivingen.

Zo is de crèche al open vanaf 6,45 uur en betaalt het gezin een betaalbaar tarief. „We betalen een voorschot van 220 euro per maand, dat de sociale zekerheid vrijwel helemaal terugbetaalt.” De nationale kinderbijslag van zo'n 100 euro per kind wordt aangevuld door de provincie. „Die doet er per kind nog eens 150 euro bovenop, en geeft nog een bonus van 100 euro per kind voor het hele gezin. Alles opgeteld krijgen we elke maand dus zo'n 700 euro kinderbijslag.”

„Willen we niet terug naar de jaren vijftig maar wel vooruit, dan is Bolzano ons referentiemodel”, zegt de gerenommeerde demograaf Alessandro Rosina (Katholieke Universiteit

In het hoofdgebouw van familiebedrijf Oberalp in Bolzano is een **crèche** waar kinderen van het personeel voorrang krijgen. FOTO'S CLAUDIA CORRENT

'La famiglia' en werk: hier kan het

In Italië ligt het geboortecijfer beduidend lager dan het EU-gemiddelde. Bolzano, met de talrijke voorzieningen, vormt de grote uitzondering.

Milaan) aan de telefoon.

De demografische situatie in Italië is goed samen te vatten in een U-vormige grafiek, zoals te zien is in onderzoek door Simone Manfredi, research fellow van de SDA Bocconi School of Management in Milaan. Helemaal links bovenaan staat het model Zuid-Italië, het gezin van de 'oude stempel'. De man is kostwinner en de vrouw blijft doorgaans thuis. Aan het andere uiteinde staat het model-Bolzano, met goede ondersteunende diensten, twee werkende ouders die de zorgtaken verdelen, en een geboortecijfer een stuk boven het nationale gemiddelde.

Kinderopvang speerpunt

Tussen beide pieken liggen provincies in transitie, waar de rol van vrouwen al wel is veranderd, maar de instellingen en de afspraken tussen partners nog niet. Vrouwen denken goed na of ze wel een gezin willen, of houden het bij één kind - met grote gevolgen voor het geboortecijfer. „De lokale overheid probeert gezinnen in elke levensfase actief te

ondersteunen”, zegt Rosmarie Pamer, provinciaal wethouder voor sociale cohesie en familie zaken, in het regeringsgebouw van Zuid-Tirol. Behalve structurele financiële hulp is ook betaalbare kinderopvang een speerpunt. De gemeente bouwt de crèche, de kostprijs van de opvang zelf wordt verdeeld tussen provincie, gemeente en de ouders. „Daarnaast moeten werk en gezinsleven

In hart van de Alpen

ook goed op elkaar worden afgestemd”, zegt Pamer.

Het lijkt nog het meest op het Scandinavische model: ook in Bolzano hebben moeders de keuzevrijheid om na de bevalling soms jaren thuis te blijven, al is dat makkelijker in de publieke sector dan bij een bedrijf. Verena Fink (57), medewerkster organisatie- en procesontwikkeling bij de publieke gezondheidsdienst, bleef na de geboorte van haar eerste dochter in 1996, behalve een korte onderbreking van enkele maanden, drie jaar thuis. „Die eerste drie jaar waren belangrijk voor de ontwikkeling van onze dochter, en voor mezelf”, zegt Fink, in een kantoor met een enorm raam dat uitkijkt op een besneeuwde Alpentop.

Vijf maanden behield ze haar volledig loon, daarna kreeg ze acht maanden lang 30 procent en drie maanden 20 procent. De rest van de periode kreeg ze geen loon maar behield ze wel haar baan. In 1999 beviel Fink van haar tweede dochter. Toen ging ze na anderhalf jaar weer aan de slag, omdat zich een professionele

kans als opleider van fysiotherapeuten aandiende. Ze koos voor parttime. Verena Fink werkt al sinds 1992 bij de gezondheidsdienst. Haar jarenlange afwezigheid na de geboorte van haar kinderen stond haar carrièrekansen niet in de weg.

Kloof man en vrouw kleiner

In Bolzano worden niet alleen meer baby's geboren, er zijn ook bovengemiddeld veel vrouwen aan het werk. De kloof tussen werkende mannen en vrouwen - in Italië traditioneel groot - is in de autonome provincie een stuk kleiner. Terwijl in heel Italië gemiddeld iets meer dan de helft van de vrouwen buitenshuis gaat werken (53 tot 54 procent) is dat in Bolzano 68 tot 70 procent. Het percentage werkende mannen ligt in Bolzano met meer dan 78 procent ook een stuk hoger dan het Italiaanse gemiddelde van 71 procent. Studies tonen aan dat waar zowel mannen als vrouwen gaan werken, de productiviteit stijgt en de groei toeneemt, wat bijdraagt aan de welvaart.

Volgens wethouder Pamer is de autonome provincie sterk „op arbeid gericht”. Op de arbeidsmarkt zijn er zo veel banen dat er een heuse strijd om werknemers is losgebarsten. Dat trekt migranten aan. Bolzano telt meer dan 10 procent buitenlanders, onder wie veel jonge vrouwen met kinderen. „Elke sector, en op elk niveau snakt naar medewerkers”, zegt het provinciale bestuurslid. „In het toerisme, in de houtbewerking, en in de bejaardenzorg, waar nu al vijfduizend buitenlandse verzorgsters werken. We hebben die migranten hard nodig.”

Een sollicitatiegesprek verloopt in Bolzano dus een beetje anders dan gebruikelijk: het is de kandidaat die

eisen kan stellen rond loon, en vooral rond het juiste evenwicht tussen werk en privé. Voor Pamers neus ligt een brochure klaar. Trots vertelt ze dat de provincie samen met de kamer van koophandel een jaarlijkse gids publiceert van bedrijven die een gezonde balans aanbieden tussen carrière en gezin of vrije tijd.

Zo staat in de gids of een bedrijf flexibele werkuren en thuiswerken aanvaardt, aanvullend ouderschapsverlof aanbiedt en zelfs of de hond mee mag naar kantoor. Goed scorende ondernemingen verdienen een

certificaat, een speciale erkenning die als een kwaliteitskeurmerk geldt. „Maatregelen ten gunste van de familie maken bedrijven aantrekkelijker op de arbeidsmarkt”, zegt de wethouder overtuigd.

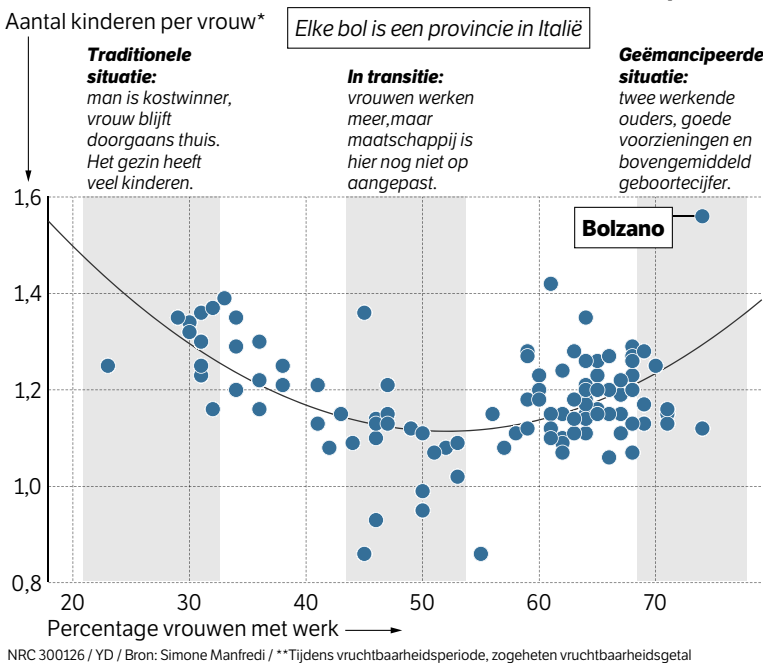
De publieke gezondheidsdienst in Bolzano is een van de dertig bedrijven met een permanente erkenning. Er zijn ook private ondernemingen bij, zoals Oberalp, een internationaal actief familiebedrijf met ongeveer 1.100 medewerkers, dat onder meer berg- en sportkleding en skimateriaal verkoopt. Maar wat betekent zo'n certifi-

Familiebedrijf Oberalp in Bolzano is een van de ondernemingen die een certificaat heeft gekregen voor het bieden van een gezonde balans tussen carrière en gezin of vrije tijd.

Noord-Italiaanse provincie is koploper

Bolzano uitschieter in 'U-model' over kinderen en vrouwenemancipatie

De lonen zijn hoog en bovendien kun je hier werk en gezin prima combineren

Fabio Zadra vader van twee kinderen

caat? En bestaat het risico niet dat sommige bedrijven aan *window-dressing* doen, geïnteresseerd in de façade van een erkenning als gezinsgericht bedrijf? Vicedirecteur Ruth Oberrauch glimlacht. „In 2022 kregen wij het certificaat, na een procedure van tien jaar. Als bedrijf begin je daar enkel aan als je er echt in gelooft.”

Bij de procedure krijgen bedrijven begeleiding van een speciaal opgeleide auditor, die tips geeft en kan bijsturen met advies op maat. „Wie zich goed voelt, werkt ook goed. Een werkgever kan een handje helpen om werk en privé zo goed mogelijk op elkaar af te stemmen”, zegt Oberrauch. Het hoofdgebouw van Oberalp is modern met veel glas, met een klimmuur die voor iedereen toegankelijk is en een kleine fitnessruimte voor personeel. De bedrijfskantine heeft een aangrenzend terras. Omdat woonruimte schaars is mogen nieuwe werknemers die naar de stad verhuizen tijdelijk in een flat in het hoofdgebouw verblijven.

Het personeel kan ook punten sparen voor een gratis verblijf in een van de twee vakantiehuizen van Oberalp, in de bergen of aan zee in Zuid-Italië. Het bedrijf vult het wettelijke moederschapsverlof aan tot 100 procent van het loon, en biedt de mogelijkheid om te verlengen tot een jaar, met de helft van het loon. Op de hoofdvestiging is een crèche waar kinderen van het personeel voorrang krijgen.

Alleen overuren als het moet

Productmanager Giulia Carraro (36) brengt haar zoonje Leonardo, iets ouder dan een jaar, naar de crèche op haar werk. „Ik ben acht jaar geleden vanuit Venetië naar Bolzano verhuisd wegens de hogere levenskwaliteit. Hier maak je alleen overuren als het moet. Waar ik vandaan kom, geldt: hoe langer je op je werk blijft hoe beter. En je gaat echt nooit eerder naar huis dan de baas.” In Veneto deed ze slecht betaald kantoorwerk voor een Italiaans pantymerk: „Zelfs een ijsjesverkoper verdiende meer.” In Bolzano liggen de lonen hoger, maar lager dan in Duitsland of Zwitserland. De regio voelt de noodzaak de hoge levenskost te compenseren met extra voordelen voor gezinnen, zoals een gunstig tarief in het openbaar vervoer.

Maar stellen kiezen niet voor een kind omdat de bus dan goedkoper is. Wie een kindervens heeft, gaat sowieso voor een kind. Wie kinderloos wil blijven niet, legt demograaf Alessandro Rosina uit. „Rest nog zowat de helft van de bevolking, die het laat afhangen van de omstandigheden.” Diensten spelen dus indirect een rol. Maar de nationale regering in Rome blijft op de korte termijn denken en neemt begroting na begroting ad-hoc-beslissingen, zegt hij. „Dan pakte Frankrijk het veel efficiënter aan. Al vlak na de Tweede Wereldoorlog voerde Parijs solide maatregelen in ter ondersteuning van het gezin.” Het geboortecijfer ligt er al jaren stukken hoger.

Je kan een model niet zomaar kopiëren, maar er wel uit leren, zegt de demograaf. „Kijk dus naar Bolzano en stimuleer parttime werk en vaderschapsverlof”, adviseert hij. En hou ouders aan het werk, want zo creëer je economische meerwaarde en ontwikkeling. Rosina: „Een kind krijgen mag niet betekenen dat je niet meer kan gaan werken en armer wordt. Maar in Italië voelt een kind nog te vaak als een straf.”

BRAZILIË

Lula weet wél hoe hij met wispelturige Trump moet omgaan

De Braziliaanse president Lula geeft niet toe aan dreig en andere pogingen tot inmenging door de regering-Trump. En dat werkt. „Trump houdt niet van verliezers.”

Nina Jurna

RIO DE JANEIRO

Terwijl Europese leiders voorzichtig afwegen hoe om te gaan met de Amerikaanse president Donald Trump, toont de Braziliaanse president Luiz Inácio ‘Lula’ da Silva een daadkrachtiger alternatief. De leider van het grootste land van Latijns-Amerika heeft er van meet af aan duidelijk voor gekozen zich niet te laten chanteren door de wispelturige Trump.

Lula slijmt niet bij Trump door hem (deels) zijn zin te geven. En daarmee dwingt hij tot buiten zijn eigen land respect af, zien Braziliaanse experts. „Trump heeft ontzag voor sterke leiders”, zegt Leonardo Paz Neves, politoloog bij het Getulio Vargas Instituut in Rio de Janeiro. „Lula is internationaal een van de sterkere leiders. Hij is zeer uitgesproken, in tegenstelling tot de EU-leiders, die zich veel afhankelijker opstellen van Trump, maar ook veel te verliezen hebben.”

In zijn column op nieuwssite UOL schrijft de Braziliaanse politoloog en journalist Leonardo Sakamoto dat Trump als een „verwend kind reageert, dat steeds zijn zin wil krijgen”. Doordat Europeanen hem vorig jaar lang tegemoet kwamen, zal hij hen steeds nieuwe eisen stellen, terwijl een land als Brazilië onder Lula grenzen stelt, is Sakamoto’s conclusie.

Proces-Bolsonaro

Het eerste jaar van Trump in zijn tweede termijn als president begon voor veel Latijns-Amerikaanse landen, ook voor Brazilië, met vluchten vol uitgezette landgenoten. Die landden ook al onder de regering-Biden. Trump maakte er een veel groter spektakel van, met een hardere aanpak van de gedeporteerden.

Lula veroordeelde dit fel en sprak over mensonterende en vernederende tafereelen aan boord van de vliegtuigen. Brazilianen waren geketend met handboeien en kregen geen eten of drinken tijdens de vaak urenlange vluchten.

De relatie tussen Brazilië en de VS kwam verder onder druk te staan toen Trump invoerheffingen invoerde, waarbij producten als vlees, fruit en koffie een strafftarief kregen tot 50 procent.

Dat was niet vanwege een Ameri-

kaans handelstekort: Brazilië importeert meer uit de VS dan dat het erheen exporteert. De heffingen hadden een politiek oogmerk. Trump wilde een „onmiddellijk” einde aan het proces tegen zijn ideologische bondgenoot, de ultrarechtse ex-president Jair Bolsonaro. Die werd vervolgd wegens een coup poging na de door hem verloren verkiezingen van 2022 en een moordcomplot, onder meer gericht tegen Lula da Silva.

In een aan Lula gerichte brief, die hij op zijn sociale media plaatste, sprak Trump van een „heksenjacht” tegen „een zeer gerespecteerde leider”. Hierin hekelde hij ook de beperkingen (door hem omschreven als „censuur”) die de Braziliaanse justitie had opgelegd aan Amerikaanse techbedrijven. In Brazilië probeert de rechterlijke macht racisme en nepnieuws op sociale media actief te bestrijden. Het platform X van Trump-donateur Elon Musk werd tijdelijk geblokkeerd en het Braziliaanse hoofdkantoor werd gesloten.

Bolsonaro’s zoon Eduardo riep op tot de Amerikaanse bemoeienis. Eduardo, die tot vorige maand parlementariër was en al bijna een jaar in de VS verblijft, hield Trump en andere MAGA-kopstukken voor dat met de terugkeer van Bolsonaro hun belangen in Brazilië beter gediend zouden zijn dan onder sociaal-democraat Lula da Silva.

Een geschiedenis van staatsgrepen

Lula noemde de importheffingen „onacceptabele chantage” en beschuldigde Trump van inmenging in de Braziliaanse rechtspraak. De zaak dreigde te escaleren toen Trump sancties oplegde aan Alexandre de Moraes, de rechter van het hooggerichtshof die het strafproces tegen Bolsonaro voorzat en tevens de man waar Musk al meermaals mee in de clinch lag vanwege X.

Die bemoeienis werd door Lula als imperialistisch bestempeld. Lula sprak de natie op primetime op tv toe. Met de Braziliaanse vlag achter zich had hij een dringende boodschap: Trump, bemoei je niet met onze zaken.

„Bij veel Brazilianen wakkerde dat sterke nationalistische gevoelens aan, de afkeer van de familie Bolsonaro groeide en de populariteit van Lula steeg snel”, zegt Paz Neves. In de regio gingen door de bemoeizucht van Trump de alarmbellen af. „Latijns-Amerika weet al veel langer waarom de

De Amerikaanse president **Trump** en zijn Braziliaanse ambtgenoot **Lula** tijdens een ontmoeting in Maleisië in oktober vorig jaar. FOTO ANDREW HARNIK/GETTY IMAGES

”

Hier weten ze maar al te goed wat het betekent als Trump zegt dat hij deze regio als zijn ‘achtertuin’ ziet

Leonardo Paz Neves
politoloog

VS in staat zijn”, zegt de politoloog.

Hij doelt op de vele staatsgrepen waar de Verenigde Staten bij betrokken waren in diverse Latijns-Amerikaanse landen, waaronder Brazilië. Onder het mom van de „strijd tegen oprukkend communisme” werden tijdens de Koude Oorlog bloedige militaire regimes in het zadel geholpen. De meest recente militaire ingreep van de VS, begin deze maand in Venezuela, staat in een lange traditie.

„Europa heeft die ervaring niet en daardoor een ander perspectief op de VS dan Latijns-Amerika. Europa ziet de VS als beschermers. Maar hier weten ze maar al te goed wat het betekent als Trump zegt dat hij deze regio als zijn ‘achtertuin’ ziet”, aldus de politoloog.

De rechtszaak tegen Bolsonaro ging ondanks de verhoogde importheffingen en dreigementen door. Nadat Bolsonaro veroordeeld werd tot 27 jaar gevangenisstraf raakte Trump zijn interesse kwijt in zijn vriend. „Want Trump houdt niet van verliezers. Bolsonaro zit vast en zijn rol is voor nu uitgespeeld”, zegt Paz Neves.

Ontmoeting in Washington

Een keerpunt in de relatie tussen Trump en Lula kwam tijdens de Algemene Vergadering van de VN, vorig jaar september, waar ze elkaar bij toeval op de gang tegen het lijf liepen. Volgens Trump was er een „uitstekende che-

mie”. Inmiddels zijn er verschillende gesprekken geweest, telefonisch en in levende lijve tijdens de ASEAN-top in Maleisië in oktober vorig jaar. De heffingen zijn teruggedraaid en Lula spreekt van een „pragmatische vriendschap”. Trump vindt de linkse leider een ‘wonderful person’. Maandag hadden Trump en Lula een telefonisch onderhoud van bijna een uur, waarna ze afspraken elkaar in maart te ontmoeten in Washington.

Ook het bedrijfsleven heeft geholpen. Onlangs onthulde de Britse krant *The Guardian* dat tegen de importheffingen fors gelobbyd is door Braziliaanse zakenlieden, onder wie de niet onomstreden miljardair Joesley Batista. Batista is directeur van vleesbedrijf JBS en werd in 2017 veroordeeld tijdens het grote corruptieschandaal Operatie Wasstraat voor het aannemen van steekpenningen. Ook zou de productie van vlees van het bedrijf gepaard gaan met illegale ontbossing.

Nadat de heffingen voor Brazilië waren verhoogd, had Batista een privéontmoeting met Trump en probeerde hij hem te overtuigen van de desastreuze gevolgen voor beide economieën. Politoloog Paz Neves: „Batista heeft behalve in Brazilië bedrijven in de VS en Canada met tienduizenden werknemers. Als alles in zou storten door de heffingen, zou dat ook in de VS hard aankomen.”

”

We zullen ons niet onderwerpen aan hegemoniale ambities

Lula da Silva
president Brazilië

Op verzoek van Trump, aldus *The Guardian*, ging Batista naar Venezuela om president Maduro over te halen af te treden. Batista had goede contacten in Venezuela en kende Maduro persoonlijk. Toch lukte het hem niet Maduro te overtuigen vrijwillig het land te verlaten.

Hoewel de verstandhouding nu goed lijkt, biedt dat geen garantie voor de toekomst. Latijns-Amerika is scherp verdeeld langs de scheidslijn tussen links en rechts. In 2025 boeken rechtse kandidaten stembuszeges en met verkiezingen op komst in meerdere nu nog door links geregeerde landen, kan de balans verder doorslaan naar rechts.

Trump zal die trend met een verdeel-en-heerspolitiek proberen aan te jagen. Zeker nu hij met een beroep op de door hem afgestofte en uitgebreide Monroe-doctrine het hele westelijk halfrond op eist als Washingtons invloedssfeer.

Chinese invloed

In een opiniestuk in *The New York Times* deelde Lula deze maand zijn zorgen hierover in scherpe woorden. „Latijns-Amerika en het Caribisch gebied tellen meer dan 660 miljoen inwoners. We zullen ons niet onderwerpen aan hegemoniale ambities. Het bouwen van een welvarende, vreedzame en pluralistische regio is de enige doctrine die bij ons past”, schrijft Lula. De Amerikaanse aanval op Caracas en de ontvoe-

ring van Maduro plaatst hij in het kader van een voortdurende uitholling van het internationaal recht.

Van oudsher kiest Brazilië voor multilateralisme in zijn buitenlandbeleid. Lula omarmt het aangaan van brede en verschillende samenwerkingsverbanden. Van lidmaatschap van de BRICS, met onder meer China en Rusland, tot het vrijhandelsverdrag tussen het Zuid-Amerikaanse landenblok Mercosur en de EU, waar Lula een grote aanjager van is. Tegelijkertijd zet Brazilië in op strategische autonomie, door bijvoorbeeld een sterke eigen defensie-industrie te koesteren.

De koers van Brazilië staat haaks op de visie van Trump. Trump maakt bijvoorbeeld zeer duidelijk dat hij de invloed van China op ‘zijn’ halfrond wil inperken.

Volgens politoloog Leonardo Paz Neves is die Chinese invloed echter niet meer terug te draaien. De VS kunnen China op handelsgebied in Latijns-Amerika niet vervangen. „China wordt in Latijns-Amerika niet gezien als vijand. Het heeft hier nooit landen gekoloniseerd of militaire regimes aan de macht geholpen. China wil vooral handel drijven en investeren en doet dat al jaren. Toen we onze koffie niet kwijt konden vanwege de Amerikaanse heffingen kocht China zonder probleem onze koffie op en hielp ons uit de brand.”

nrcwebwinkel

Adviesprijs
vanaf 259,-

189,-

FDB MØBLER

Holmen stoel

Tijdloos Scandinavisch design

- › Elegante combinatie van strakke lijnen en zachte rondingen
- › Gemaakt van eikenhoutfineer
- › Met of zonder armleuningen

Breng rust, stijl en comfort in je huis met de Holmen stoel, ontworpen door Jakob Thau. Deze elegante stoel is geïnspireerd op de Deense eilanden, waar natuur, water en eenvoud centraal staan. Holmen betekent letterlijk “eilandje” en dat gevoel van vrijheid en harmonie ervaar je in elk detail van het ontwerp.

De Holmen stoel combineert moderne, strakke lijnen met zachte rondingen voor een verfijnde en uitnodigende uitstraling. De subtiele maritieme invloeden geven de stoel een tijdloos karakter, waardoor hij moeiteloos past in zowel moderne als klassieke interieurs. Perfect voor de eetkamer, werkkamer of als blikvanger in de woonkamer.

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/fdbmobler

Weekdeals

ONZE FAVORIETEN

Bekijk
allesQLT
Geluidsbox met
vogelgeluiden

- Met een ingebouwde bewegingssensor
- Het natuurlijke geluid bevordert ontspanning, vermindert stress en geeft energie
- Compact ontwerp dat overal goed staat

ADVIESPRIJS
39,95
19,95ADVIESPRIJS
39,95
19,95

BEKIJK ALLES VAN QLT ONLINE

50%
kortingMCGREGOR
Dames- en herenlaarzenADVIESPRIJS
199,95
99,95

COMFORTABELE LAARZEN GEMAAKT VAN LEER

- Heerlijk warme voering waardoor ze ideaal zijn voor de winter
- Rubberen profielzool voor grip en uitneembare binnenzool
- Bekijk alle laarzen van McGregor online

50%
kortingFLINQ
Tafellamp LumeADVIESPRIJS
99,99
29,99

LEDLAMPEN VOOR BINNEN EN BUITEN

- 3 lichtstanden (warm wit, neutraal en koud wit) met dimfunctie en geheugenstand
- Oplaadbaar via USB-C en volledig draadloos te gebruiken
- Energiezuinig en duurzaam – levensduur van 40.000 uur

70%
kortingEZEESPINNER
Elektrische droogmolenADVIESPRIJS
199,95
99,95

ROTTERENDE DROOGMOLEN DIE JE WAS BINNEN KORTE TIJD DROOGT

- Een energiezuinigere en goedkopere alternatief dan een wasdroger
- Kleding blijft langer mooi en hoeft minder vaak gestreken te worden
- Met een handige timerfunctie en afstandsbediening

50%
kortingVITALITY PUR
Wollen 4-seizoenen dekbedADVIESPRIJS VANAF
179,00
79,95

GEVULD MET 100% SCHAPENWOL

- Warm dekbed met 2 losse delen voor de zomer en winter die samen te combineren zijn
- Wol zorgt voor een constante temperatuur en houdt je lichaam aangenaam warm
- Met luchtige tijd van extra sterk en zacht katoen

Tot
62%
korting

KADASTERCIJFERS

Op de woningmarkt was 2025 een recordjaar, in meerdere opzichten

Vorig jaar werd een recordaantal huizen verkocht. Niet eerder gingen zoveel woningen naar jonge kopers.

Sjoerd Klumpenaar

AMSTERDAM

De afgelopen jaren kende iedereen op een verjaardagsfeestje wel iemand die graag een huis zou kopen, en daar maar niet in slaagde. Vooral tijdens en na de coronacrisis braken jaren aan waarin het aanbod op huizensite Funda terugliep en de prijzen omhoogschoten. Zou het voor deze zoekers ooit nog goed komen? Ja, blijkt nu. De markt voor koopwoningen was het afgelopen jaar weer helemaal los. Dat bleek donderdag uit cijfers van het Kadaster.

Makelaarsvereniging NVM stelde deze maand al op basis van transactiegegevens van makelaars een verkoopgolf vast. Nu bevestigt het Kadaster, dat gegevens verzamelt van alle woningoverdrachten via de notaris, dat 2025 op meerdere vlakken een piekjaar was voor de Nederlandse woningmarkt.

In 35 Nederlandse gemeenten (met name in steden) werd in 2025 verkooprecord verbroken, mede dankzij een golf transacties in de laatste maanden. Ook waren er niet eerder zo veel huizenkopers van 35 jaar of jonger. De prijzen klommen naar gemiddeld 480.000 euro. In meer dan een kwart van de gemeenten was dat gemiddelde zelfs ruim vijftienhalve ton.

67.200 transacties

Makelaars, notarissen en hypotheekadviseurs zullen de Kerstdagen hard nodig hebben gehad om bij te komen van 2025. In de laatste drie maanden werd een recordaantal van 67.200 koopcontracten getekend - 12 procent meer dan in het laatste kwartaal van 2024. Over het hele jaar bezien is de groei nog groter: met 239.000 verkopen zijn vorig jaar 15,6 procent meer woningen verkocht dan in heel 2024.

Over de oorzaak van de stijging bestaat bij het Kadaster geen twijfel. „Beleggers zetten hun huurwoningen nog altijd massaal te koop”, aldus Kadaster-onderzoeker Matthieu Zuidema. „Zonder hen was 2025 waarschijnlijk een heel normaal woningmarktjaar geweest.”

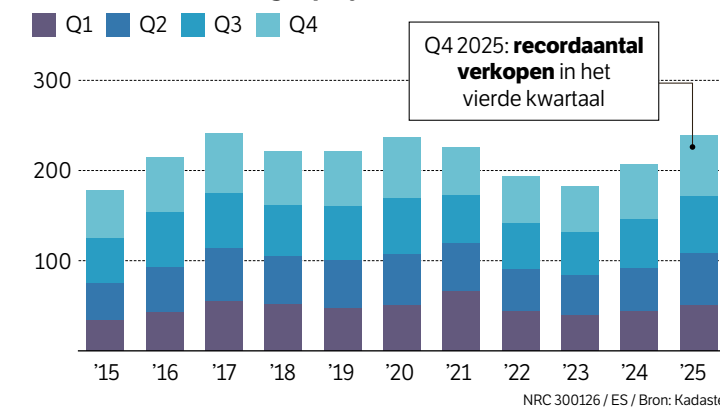
Door talrijke veranderingen in wet- en regelgeving is verkopen van hun woningen voor veel beleggers inmiddels aantrekkelijker dan verhuren. Met name in de steden stoten beleggers massaal hun huurwoningen af zodra die vrijkomen. Onder landelijke wetgeving moeten die soms wel honderden euro's in maandhuur omlaag. Dit betreft met name kleine appartementen met een laag energielabel in de Randstad.

Hoeveel huurwoningen van beleggers naar nieuwe eigenaars-bezitters gingen, maakt het Kadaster

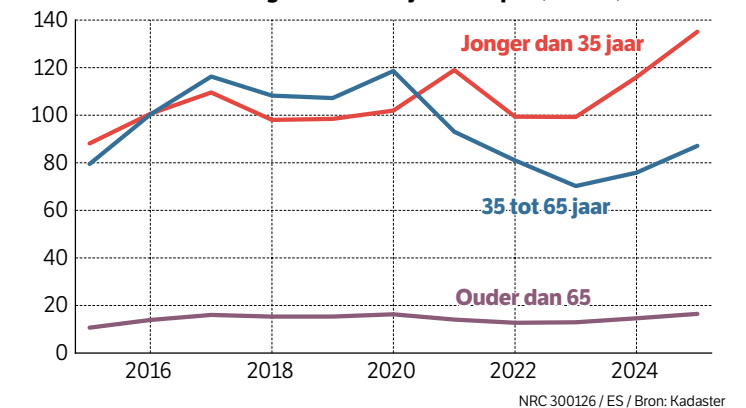

Woningzoekenden bekijken een woning tijdens Open Huizen Dag van makelaarsorganisatie NVM. FOTO ROBIN UTRECHT / ANP

Aantal verkochte woningen per jaar en kwartaal, (x 1.000)

Q4 2025: recordaantal
verkoppen in het
vierde kwartaal

Aantal verkochte woningen naar leeftijd van koper (x 1.000)

in februari bekend. Wel is al duidelijk dat in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht niet eerder zo veel woningen werden verkocht: ruim 37.000 transacties in een jaar tijd. Een ander duidelijk teken was het aantal verkochte appartementen, dat vorig jaar met bijna een kwart toenam tot 85.000. Niet eerder waren dat er zo veel.

Veel jonge kopers

Door de golf van beschikbaar gekomen appartementen in steden werd 2025 voor jonge woningzoekenden een jaar vol kansen. Omdat appartementen een kleiner oppervlak hebben dan rijtjeshuizen, zijn ze doorgaans goedkoper. Ook hebben veel voormalige beleggerswoningen een relatief laag energielabel, wat de prijs drukt.

Dit leidde ertoe dat jongeren en starters ineens weer iets te kiezen hadden, en dat zij dan ook volop woningen aankochten: ruim

135.000 gingen er vorig jaar naar kopers onder de 35 jaar. Bijna de helft van alle verkochte woningen ging naar een koopstarter.

Starters slaagden in 2025 weliswaar vaak op de woningmarkt, maar het wordt voor hen lastiger nog betaalbare woningen te vinden.

Verkopen van hun woningen is voor veel beleggers aantrekkelijker dan verhuren

den. Volgens de NVM komt de top van de verkoopgolf onder beleggers in zicht. Doordat de huizenprijzen nog altijd stijgen, zullen starters dan weer achterop raken ten opzichte van doorstromers die woningen met overwaarde op de markt brengen.

Cijfers die hypotheekennetwerk

HDN deze maand bekendmaakte, maken duidelijk dat starters vorig jaar 5 procent meer zijn gaan lenen ten opzichte van hun inkomen. Gemiddeld moest een starter 45.000 euro aan eigen geld inbrengen.

Marktomzet 115 miljard

Om het belang van de woningmarkt in de economie te laten zien, publiceert het Kadaster voor het eerst hoeveel geld vorig jaar naar de aankoop van woningen is gegaan.

Deze marktomzet (het aantal verkochte woningen maal de gemiddelde huizenprijs in een gemeente) kwam over heel 2025 op 115 miljard euro uit, waarvan 33,5 miljard in de laatste drie maanden. Ter vergelijking: het geschatte bruto binnenlands product (bbp) van Nederland lag vorig jaar rond de 1.300 miljard.

In die laatste piekmaanden van 2025 werd ruim 8 procent van de

marktomzet besteed in Amsterdam, meer dan in de drie noordelijke provincies samen. Dit komt volgens het Kadaster vooral doordat in de hoofdstad veel woningverkoppen plaatsvonden. Amsterdam kent ten opzichte van andere gemeenten nog altijd veel (sociale) huur, maar dat lijkt mede door de recente verkoopgolf door beleggers te veranderen. „Amsterdam heeft duidelijk een grotere koopsector gekregen”, aldus Zuidema.

Het bedrag dat in de Nederlandse woningmarkt omgaat is de afgelopen 25 jaar ruimschoots verdrievoudigd: het lag vorig jaar 340 procent hoger dan in 2000. Grote uitschieter is opnieuw Amsterdam: daar gaat 7,6 keer zoveel geld om in de woningmarkt als 25 jaar geleden.

Ook in andere steden, zoals Nijmegen (5,3 keer zo hoog) en Groningen (4,5 keer meer), is de afgelopen kwart eeuw flink meer geld omgegaan in de woningmarkt.

KLIMAATADVIES WKR

‘Er is geen plek voor alle industrie’

De energie-intensieve industrie stoot een kwart van de Nederlandse CO₂ uit en verduurzaamt amper.

Laura Wismans

AMSTERDAM

„Met de huidige snelheid van uitstootvermindering gaat Nederland de klimaatdoelen niet halen”. Dit zegt Henri de Groot, mede-auteur van het advies en hoogleraar regionaal-economische dynamiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

Over de toekomst van de energie-intensieve industrie is donderdag advies uitgebracht door de WKR, een groep door het kabinet benoemde wetenschappers. Zij hekelen het gebrek aan daadkracht, van zowel industrie als overheid.

De Groot: „Bedrijven in de basischemie, basismetaal, kunstmest en de raffinaderijen zijn verantwoordelijk voor bijna een kwart van de Nederlandse CO₂-uitstoot, en die van hen is de afgelopen vijftien jaar amper gedaald.”

Dat is niet alleen aan die bedrij-

ven zelf te wijten. „Het overheidsbeleid is niet consistent. Die onzekerheid leidt bij bedrijven tot uitstel”, zegt De Groot.

Ook de concurrentiepositie speelt een grote rol. Heleen de Coninck, hoogleraar sociaal-technologische innovatie en systeemtransities aan de TU Eindhoven en lid van de Wetenschappelijke Klimaatraad (WKR): „We zien dat onder meer bij groen staal. In de toetaalprijs van bijvoorbeeld een auto is staal een beperkte kostenpost; voor de consument zou een auto van groen staal niet veel duurder zijn. Maar elders in de keten zijn de marges zo klein dat het onmogelijk blijkt over te stappen op groen staal. Niemand doet het.”

Keuzes maken

Daarom moet de overheid scherpe keuzes maken, is de belangrijkste oproep van de WKR. Niet alle industrie kan hier blijven, en er moet ruimte komen voor nieuwe soorten. Tot nu toe is vooral aandacht gegaan naar bedrijven met grote gevestigde belangen. Zij hebben goede toegang tot beleidsmakers, constateren de onderzoekers. Maar dit heeft nog niet tot verduurzaming geleid. Nieuwsoortige indu-

De warmbandwalserij bij Tata Steel. FOTO: OLIVIER MIDDENDORP

striële bedrijven worstelen intussen en moeten veel meer moeite doen voor geld en aandacht.

Het advies vermeldt niet welke industrie weg zou moeten of zou kunnen blijven. De politiek moet die keuzes maken. Desgevraagd zegt De Coninck wel kansen te zien voor innovatieve chemie, biochemiechemicaliën en recyclingbedrijven. Voor de vijf fossiele raffinaderijen in Nederland ziet ze de toekomst minder rooskleurig in, en

ook een staalfabriek vindt ze in Nederland niet vanzelfsprekend.

Per industrie zou gekeken moeten worden wat mogelijk en zinvol is in toekomstige omstandigheden. „We hadden gas uit Groningen, die vestigingsfactor houdt op”, zegt De Coninck. „Er is wel veel potentieel voor wind op zee en er is hier ruimte voor CO₂-opslag. Sommige vestigingsfactoren blijven, zoals hoogwaardige infrastructuur, een goede logistieke positie en een

hoogopgeleide bevolking.” Fabricageprocessen opknippen moet ook worden overwogen, als delen elders beter passen.

Als eenmaal bepaald is welke industrieën toekomst hebben in Nederland, verdienen die ook steun en perspectief, vindt de WKR. Het is van belang de vraag naar hun producten te stimuleren door normen te stellen, zoals bijmengverplichtingen zoals die nu al bestaan voor plastics en brandstof. Ook adviseert de raad een fonds dat nieuwe industrieën ondersteunt.

Het Europese handelssysteem voor uitstootrechten (ETS) moet volledig omarmd worden. „Daar is nu discussie over, maar het is het slimste instrument dat we hebben om zowel uitstoot terug te dringen als vervuiling te beprizen”, zegt De Groot.

De presentatie van het WKR-advies valt toevallig daags voor de presentatie van het nieuwe regeerakkoord. Wat daarin over de industrie staat, is niet bekend. „Er is politieke moed voor nodig om stevige keuzes te maken”, zegt De Groot. „Ik denk dat in het verleden te weinig schurende gesprekken gevoerd zijn en ik hoop dat dit nu wel gaat gebeuren.”

Het hoofdkantoor van ING in Amsterdam. FOTO RAMON VAN FLYMEN/ANP

DIGITALE BANK

ING groeide weer harder - ondanks de opkomst van nieuwe banken

ING maakte donderdag opnieuw recordgroei cijfers bekend. Topman Steven van Rijswijk blijft op zoek naar extra inkomsten.

Eva Smal

AMSTERDAM

„Het is tijd om te stoppen met ouderwets bankieren”, luidt de slogan in een tv-reclame voor een nieuwe bank in Canada. Op de achtergrond ontploffen pennens, bureaus en lampen van een ouderwets bankkantoor. Aan het einde van het spotje bankiert een man op zijn tablet, kop koffie in de hand.

Nee, dit is geen reclame van een ‘neobank’ als Bunq, N26 of Revolut - banken die eigenlijk alleen bestaan uit een app op de telefoon. Het is een reclame van ING - van vijftien jaar geleden. Onder de naam ING Direct kreeg het Nederlandse bedrijf vanaf eind jaren negentig - als voornamelijk digitale bank - voet aan de grond in landen over de hele wereld. Zoals Revolut dat tegenwoordig doet; de Britse bankapp opende deze week nog de ‘deuren’ in Mexico. En Bunq, dat recentelijk een Amerikaanse bankvergunning aanvraagde.

Zo’n wereldbestormer is ING niet meer: de bank bedient consumenten nog slechts in negen Europese landen en in Australië. Uit de VS trok ze zich na de kredietcrisis

terug van de consumentenmarkt - gedwongen, omdat ING staatsteun had ontvangen. Daarna stopte de bank in onder meer Canada, het VK en Frankrijk, omdat ze er te weinig verdiende. Maar in de resterende landen zien concurrenten en marktkenners ING wel als digitale bank die redelijk vooroploopt.

Toch vroeg een analist van zakenbank Jefferies zich deze week af of de opkomst van nieuwe digitale banken als Revolut die betrekkelijk gunstige positie van ING niet aantast. „De bank heeft te maken met toenemende concurrentiedruk van uitsluitend digitale spelers in verschillende belangrijke markten”, citeert financieel persbureau ABM Financial News uit het rapport van Jefferies.

Zoeken naar diversificatie

Als Steven van Rijswijk, bestuursvoorzitter van ING, tijdens zijn toelichting op de jaarcijfers donderdag wordt gevraagd naar de twijfels van de analist, wijst hij naar de recente groeicijfers. „Onze groei qua klanten was in 2025 groter dan in de jaren ervoor”, zegt hij. De bank kreeg er bijna een miljoen klanten bij: van 39,7 miljoen in 2024 naar 40,6 in 2025. Ook nam het aantal

klanten wier belangrijkste bankrekening bij ING loopt met 800.000 toe.

Volgens Van Rijswijk is groei dan ook niet het belangrijkste punt van aandacht voor ING. „Onze grootste uitdaging is de relatie met bestaande klanten te verdiepen en hen meer producten te laten afnemen. We willen graag onze inkomsten diversifiëren.”

“
We moesten uit de puberteit komen

Steven van Rijswijk
bestuursvoorzitter ING

Precies diezelfde uitdaging hebben puur digitale banken als Revolut en Bunq: ook zij zoeken in hun klantenbestand naar extra inkomsten. Dat doen ze bijvoorbeeld door naast standaard betaal- en spaardiensten beleggen in aandelen en crypto aan te bieden, en wellicht uiteindelijk hypotheek.

Van Rijswijk: „Met ING Direct waren we in het begin heel bewust een simpele bank: alleen sparen. Voor beleggen en andere diensten moest je elders aankloppen. Maar

toen de rente na de kredietcrisis daalde en zelfs negatief werd, was duidelijk dat dit bedrijfsmodel niet meer werkte. We moesten uit de puberteit komen en volwassen worden, we moesten wel de hoofdbank worden van mensen, en wel andere producten aanbieden. Net als die neobanken nu doen. Ook die creëren eerst een niche - zoals wisselkoersen bij Revolut, en beleggen bij Trade Republic - en worden daar heel goed in. En dan proberen ze breder te worden.”

Meer leningen

ING slaagde er afgelopen jaar in meer zaken te doen met klanten. Voor het derde jaar op rij stegen de inkomsten naar een record, nu 23 miljard euro. De grootste bank van Nederland gaf 8 procent meer leningen uit, tegenover 4 procent groei in 2024. De hoeveelheid toevertrouwd spaargeld groeide met 5,5 procent (2024: 7 procent).

Van Rijswijk is daarnaast zeer tevreden met de groei van de vergoedingen voor verleende diensten, de fees in bankenjargon. Die betalen klanten bijvoorbeeld voor het openen van een bankrekening, voor beleggen via de ING-app of of voor private-bankingdiensten. Deze in-

komsten, die banken graag willen omdat ze hun afhankelijkheid van rente-inkomsten verkleinen, groeiden bij ING met 15 procent. Ze maken intussen een vijfde van de totale inkomstenstroom uit.

Van Rijswijk erkent dat ING minder wendbaar is dan veel neobanken. „We zijn digitaler dan veel gevestigde partijen. Maar we hebben in al die jaren als digitale bank wel een flinke erfenis aan digitale systemen opgebouwd, die per land verschillen en daardoor niet erg schaalbaar zijn. Daar werken we nu hard aan, ook om onze systemen meer online te krijgen, nog meer in de cloud. Dan kunnen we ze wereldwijd gebruiken en echt profiteren van onze schaal.”

Al is dat aan ING's groeicijfers niet merkbaar, Van Rijswijk ziet in de nieuwe banken wel serieuze uitdagers. „En we kijken ook naar gevestigde spelers, lokaal en internationaal. Het draait erom of wij die voor kunnen blijven. Want de concurrentie stopt nooit. Niet toen wij telefonisch bankieren introduceerden, niet toen wij met onze app kwamen. En ze zal ook niet stoppen nu we bijvoorbeeld kunstmatige intelligentie aan het toepassen zijn.”

Advertentie

nrcwebwinkel

Adviesprijs
329,00
229,-

AENO

Infrarood verwarming

- › Geschikt tot 30 m² met een laag energieverbruik
- › Eenvoudige installatie, vereist geen extra gereedschap
- › Zowel bevestiging aan de muur of vrijstaand op de vloer te plaatsen

Neem afscheid van traditionele verwarmingssystemen. Dit infrarood verwarmingspaneel van AENO maakt gebruik van infraroodtechnologie om de lucht en objecten in de ruimte te verwarmen, zonder lucht te verplaatsen en de luchtvochtigheid in de ruimte te verminderen. Net als de aangename warmte van de zon. Een verwarmingspaneel van de nieuwe generatie met energiebesparende en milieuvriendelijke verwarmingstechnologie, ontworpen om je comfort te verbeteren en geld te besparen. Deze AENO infraroodverwarming werd in 2023 bekroond met de prestigieuze Red Dot Award, in de categorieën “Verwarming en Klimaattechnologie” en “Slimme Producten”, en combineert innovatie met elegantie.

Leverbaar in wit en zwart

Inclusief stand en muurbevestiging

red dot design award
winner 2023

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/verwarming

Deze rubriek be-
licht wekelijks
rechterlijke uit-
spraken met eco-
nomische gevol-
gen voor mensen
of bedrijven

Een eigen zaak in tijd van de baas, en nog wat vage afspraken

DE ZAAK

Een vrouw die al jaren werkt bij een schoonmaakbedrijf, begint in 2008 als manager bij een joint venture ervan: een schoonmaakbedrijf dat werkt voor een grote zorgorganisatie, de andere partner. Het zorgschoonmaakbedrijf huurt haar in van het eerste schoonmaakbedrijf. Per september 2021 wordt de zorgorganisatie enig eigenaar en treedt de vrouw in dienst van het zorgschoonmaakbedrijf. Ze tekent een arbeidsovereenkomst, en spreekt ook het een en ander mondeling af. Voor haar is vooral belangrijk dat ze er niet op achteruitgaat ten opzichte van haar vorige werkgever.

Als het nieuwe bedrijf twee jaar op eigen benen staat, onderzoekt een extern adviesbureau het reilen en zeilen. Dat concludeert dat de manager moet worden ontlast.

In mei 2024 komt er daarom een nieuwe algemeen directeur. Die zet al snel vraagtekens bij de werkwijze van de manager. Verschillende medewerkers gebruiken onnodig dure leaseauto's, en de voorraadkasten op het kantoor puilen uit van de cadeautartikelen waarvan het zakelijk nut voor de directeur onduidelijk is. Verder uiten twee medewerkers ernstige zorgen over intimidatie, sabotage en zelfverrijking door de manager.

De directeur laat Hoffmann Bedrijfsrecherche onderzoek naar haar doen. Dat gebeurt tussen september en november 2024. De vrouw meldt zich in oktober ziek.

De onderzoeksresultaten zijn ontluisterend. Ze heeft veel meer loon en hogere pensioenaanspraken gekregen dan ze volgens haar arbeidsovereenkomst zou moeten krijgen, ze heeft

Een manager heeft haar bedrijf voor tonnen gefleest, claimt de werkgever. Die ontslaat haar en stapt naar de rechter om de schade te verhalen.

Maar dan is er wel stevig bewijs nodig.

Door **Nelleke van der Heijden** Illustratie **Lotte Dijkstra**

drie jaar op rij geen verlofdagen opgenomen terwijl ze wel op vakantie ging, de administratie is een chaos en onduidelijk is waar zij (veel) geld aan heeft uitgegeven. In de tijd van het bedrijf heeft ze bovendien voor haar eenmanszaak gewerkt. Ook heeft ze collega's voor die zaak ingezet, en hen onder werktijd voor haar privé klussen laten doen.

Per januari 2025 sluiten bedrijf en manager een vaststellingsovereenkomst en vertrekt de vrouw. Maar voor de werkgever is het nog niet klaar. Die stapt naar de rechtbank Noord-Holland om bijna acht ton terug te eisen van de vrouw, voor te veel betaald loon en pensioenpremie, onrechtmatige zelfverrijking én inzet van zichzelf en collega's voor haar eenmanszaak.

DE UITSpraak: ONVOLDENDE BEWIJS

De rechter bespreekt alle bezwaren die samen hebben geleid tot de claim van ruim 760.000 euro. Bij loon en pensioenaanspraken voert de vrouw aanvullende afspraken aan, waardoor de betaalde bedragen wel degelijk kloppen. De rechter bevestigt dat mondelinge afspraken meetellen en

dat onvoldoende is gebleken dat de afspraken in het contract leidend zijn.

Over de vele cadeautjes en veronderstelde privébestedingen van de manager zegt de rechter dat de administratie een rommeltje is, en dat niet duidelijk is of de vrouw daadwerkelijk geld van het bedrijf voor privéaankopen gebruikte en of sprake is van onrechtmatig handelen. Wel zijn er verklaringen van collega's die erbij waren op momenten dat zij dingen voor kantoor zei te kopen, die ze dan toch mee naar huis nam. Ook nam ze op kantoor bezorgde pakketten mee met bijvoorbeeld privékleiding, waarvoor de factuur bij het bedrijf kwam.

Dat de vrouw in tijd van het bedrijf voor haar eigen zaak werkte, kan haar niet kwalijk worden genomen. Daarover zijn eerder afspraken gemaakt, en volgens de rechter is niet aangetoond dat ze die heeft geschonden.

Stand houdt alleen de aantijging dat de vrouw medewerkers heeft ingezet voor privéklussen en voor haar eigen zaak. Dat is voor de rechter duidelijk aangetoond, en dat had de vrouw niet mogen doen. De schade voor het schoonmaakbedrijf moet ze vergoeden, maar om hoeveel uur en welk bedrag het gaat, moet nog worden vastgesteld.

HET COMMENTAAR

Arbeidsrechtadvocaat Pascal Besselink van DAS, niet betrokken bij deze zaak, staat regelmatig werkgevers bij in arbeidsconflicten. Dat is vaak lastig: „De bewijslast ligt bij de partij die iets stelt, vaak de werkgever. Het bewijs rond krijgen lukt geregeld niet. Je voelt op je klompen aan dat iets niet klopt, maar echt aantonen dat dit onrechtmatig is, dat sprake is van ongerechtvaardigde verrijking – dat is een stap verder.”

In deze zaak waardeert Besselink het optreden van de rechter. „Alles wordt afgepeld, een voor een worden de posten goed gemotiveerd doorgestreep.”

Besselink legt uit dat een werknemer die zijn werkgever schade toebrengt, daar in principe niet aansprakelijk voor is. „Tenzij sprake is van opzet of bewuste roekeloosheid. Maar de lat ligt heel hoog om dat aan te tonen.”

Deze zaken zijn meestal niet zwart-wit, aldus Besselink, maar grijs. „Alles aan dit verhaal ademt dat er grenzen overschreden lijken. Ik kan me voorstellen dat de werkgever in hoger beroep gaat voor de afgewezen posten. Mogelijk pakt het bij het gerechtshof toch anders uit.”

Opvallend vindt hij dat de partijen met een vaststellingsovereenkomst uit elkaar zijn gegaan, en dat toch een schadeclaim volgde. „Vrijwel altijd neem je in zo'n overeenkomst een finaal kwijting op, zodat je, eenmaal uit elkaar, niks meer bij elkaar kunt claimen.” Hier vermoedt hij dat de werkgever, op basis van het rapport van Hoffmann, heel bewust een slag om de arm heeft gehouden.

Uitspraak: rechtbank Noord-Holland, 7 januari 2026, ECLI:NL:RBNOH:2026:94

Lukoil-tankstation bij Brussel. Het Russische bedrijf levert in Nederland, België en Luxemburg aan enkele tientallen Lukoil-benzinepompen; die worden beheerd door zelfstandige ondernemers. FOTO THIERRY MONASSE/GETTY IMAGES

OORLOG IN OEKRAÏNE

Russisch Lukoil verkoopt buitenlands bezit aan Amerikaanse investeerder

Het in Washington gevestigde Carlyle onderhoudt nauwe zakelijke banden met de Amerikaanse president Donald Trump.

Eva Cukier

AMSTERDAM

Het Russische oliebedrijf Lukoil gaat zijn buitenlandse bezittingen verkopen aan het Amerikaanse investeringsfonds Carlyle Group. Dat voornemen heeft Lukoil donderdag in een persbericht bekend gemaakt. De bezittingen vertegenwoordigen een waarde van zo'n 20 miljard euro. Voor welk bedrag ze van eigenaar wisselen, is volgens persbureau Reuters niet bekendgemaakt.

Het in Washington gevestigde Carlyle, dat wereldwijd voor ruim 400 miljard dollar aan activa beheert, onderhoudt nauwe zakelijke banden met Trump. Die kondigde in oktober sancties af tegen Lukoil en het Russische staatsoliebedrijf Rosneft, vanwege de trage voortgang van de onderhandelingen over vrede in Oekraïne. Lukoil kreeg tot eind februari om zijn buitenlandse bezittingen te verkopen.

In een verklaring schreef Carlyle woensdag de „operationele continuïteit te willen waarborgen, banen te behouden en de activa te stabiliseren.” Lukoil stelt in zijn persbericht dat het ook nog onderhandelt met andere kopers.

Een initiële koper, het in Oostenrijk gevestigde Gunvor, werd door de Amerikaanse regering vorig jaar in felle bewoordingen afgewezen vanwege te nauwe banden met het Kremlin. In december werd bekend dat de Oostenrijkse

zakenman en miljardair Bernd Bergmaier, oud-eigenaar van een conglomeraat van pornosites, de Amerikanen had benaderd om onderdelen van Lukoil over te nemen. Net als andere potentiële kopers viste hij achter het net.

Met de nu overeengekomen verkoop, die nog goedkeuring behoeft van het Amerikaanse ministerie van Financiën, lijkt een definitief einde te komen aan de buitenlandse activiteiten van Russlands grootste private oliebedrijf. Lukoil International is actief in ruim dertig landen in het Midden-Oosten, Azië, Afrika en Europa. Alleen de activiteiten in Kazachstan blijven buiten de deal met Carlyle, aldus Lukoil. Het bedrijf meldt zijn activiteiten daar voort te zetten „onder de huidige licenties”. Niettemin maakte het ener-

Een initiële koper werd door de Amerikaanse regering vorig jaar in felle bewoordingen afgewezen

gieministerie van Kazachstan woensdag bekend een bod te hebben uitgebracht op Lukoils bezittingen in dat land. Hoewel Carlyle benadrukt de continuïteit bij Lukoil-bedrijven te willen waarborgen, zal de verkoop ervan naar verwachting ook in Europa aanzienlijke impact hebben. Vanuit zijn Europese hoofdkwartier in Wenen bestiert het oliebedrijf raffinaderijen en tankstations in onder meer Bulgarije, Roemenië en verschillende Balkanlanden. Ook levert het vliegtuigbrandstof aan verschillende luchthavens.

In Nederland, België en Luxemburg staan enkele tientallen tankstations van Lukoil, beheerd door zelfstandig ondernemers. Daar-

naast heeft Lukoil een belang van 45 procent in een raffinaderij in Vlissingen. Het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken liet in oktober aan nieuwzender BNR weten zich te verdiepen in de gevolgen van de door de VS afgedwongen verkoop voor de Nederlandse uitbaters.

Sancties

Kort na de Russische invasie van Oekraïne in 2022 stelde de EU een embargo in op invoer van Russische olie, gevolgd door een importverbod via de noordelijke tak van de Droejba-pijpleiding. De zuidelijke tak van de pijpleiding werd uitgesloten van sancties, zodat Tsjechië, Hongarije en Slowakije legaal ruwe olie uit Rusland konden blijven importeren. Hongarije en Slowakije zijn voor hun olie nog steeds goeddeels afhankelijk van Moskou. De aanstaande overname zal de raffinaderijen in beide landen raken, maar hoe precies is onduidelijk.

Mede door gedaalde olieprijsen lagen de Russische energie-opbrengsten vorig jaar een vijfde onder die in 2024, aldus de Britse zakenkrant *Financial Times*. Analisten achten het onwaarschijnlijk dat Poetin de Oekraïne-oorlog puur om economische redenen zal beëindigen, maar westerse sancties drukken wel steeds zwaarder op de Russische oorlogseconomie. De prijs voor Russische ruwe (Oeral-)olie zakte vorige maand naar 39,20 dollar per vat, amper de helft van wat die olie in 2023 opbracht. In combinatie met de torenhoge militaire uitgaven leidt dit ertoe dat het Russische begrotingstekort sterk oploopt.

In de loop der jaren hebben verschillende Russische zakenmensen uit de kring van Poetin zich verrijkt door betrokkenheid bij Lukoil.

nrcwebwinkel

Adviesprijs
van 159,-
149,-

Nieuwe
boeketten

BLOOMING GOOD

Topkwaliteit kunst- bloemen die jarenlang meegaan

- › Ontdek de nieuwe boeketten
- › Geniet van luxe zijden bloemen
- › Duurzaam en onderhoudsvrij
- › 45% korting op bijbehorende vaas

Haal iets bijzonders in huis met de luxe kunstbloemen van Blooming Good. De zijden boeketten, samengesteld door topstylisten, staan garant voor de hoogste kwaliteit en een elegant design. Of het nu voor je woonkamer of kantoor is, de kunstbloemen passen bij elk interieur. Geen gedoe met onderhoud, wel de hele dag door genieten van perfect gestylde bloemen.

Adviesprijs
van 179,-
139,-

Bestel nu nrcwebwinkel.nl/bloemen

Overleden

Alles van waarde is weerloos
Lucbert

Met dankbaarheid voor zijn leven nemen wij afscheid van onze lieve vader, schoonvader en opa.

Een intelligente man met een mooie carrière, liefde voor zijn familie, kunst en de wereld.

Voor altijd in ons hart.

Fred Hofman

* Hengelo, 4 november 1942 † Haren, 26 januari 2026

Echtgenoot van Sina Jacoba Gaaikema Schuiringa
† 4 februari 2020

Hamburg, Steven en Susanne Hofman
Henry
Hamburg, Pauline Hofman

De uitvaart van Fred zal in besloten kring plaatsvinden.

Correspondentie:
Heinrich-Plett-Straße 37, 22609 Hamburg, Duitsland

Bedroefd nemen wij afscheid van onze dierbare zwager en oom, met wie wij de liefde voor Schiermonnikoog deelden

Fred Hofman

Heiloo: Titia en Joost Oyevaar-Gaaikeema Schuiringa
Bathmen: Kees en Irene Gaaikeema Schuiringa-Roerdink
Mijnsheerenland: Tineke en Jan de Jong-Gaaikeema Schuiringa
(Achter) nichten en achterneven

Colofon familieberichten

Afdeling familieberichten
Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 17.00 uur) of via e-mail: familieberichten@nrc.nl
Sluitingstijden
Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Stichting Humanitas

Met verdriet hebben we kennisgenomen van het overlijden van

Prof.dr. Hans Marcel Becker

Bestuursvoorzitter van Stichting Humanitas tussen 1992 en 2010. Hij was een visionair denker, bevlogen humanist en onvermoeibare pleitbezorger van mensgericht wonen en ouderenzorg. Hij was pionier van de geluksgerichte zorg, waarbij welzijn altijd op nummer een stond.

Wij herdenken Hans Becker als een inspirator die zijn leven wijdde aan het vergroten van geluk en waardigheid voor anderen – een erfenis die zijn nalatenschap overstijgt en nog vele generaties zal blijven inspireren. De waarden van Hans Becker zijn nog altijd actueel en relevant bij Stichting Humanitas en in de Nederlandse ouderenzorg.

Wij condoleren zijn naasten met dit verdrietige nieuws en grote verlies.

Joost Zielstra en Ellis Kastelein,
Raad van Bestuur Stichting Humanitas
Namens Raad van Toezicht, Ron Treffers

TILBURG UNIVERSITY

Bedroefd hebben wij kennisgenomen van het overlijden van onze oud-collega

Rein Nauta

Rein was van 1988 tot zijn emeritaat in 2009 werkzaam als hoogleraar Godsdienst- en Pastoraalpsychologie, binnen de Theologische Faculteit Tilburg.

Wij zullen Rein herinneren als een scherpzinnig denker, een psycholoog die de kunst verstond om aandacht te hebben voor zowel de individuele persoon als de structuren waarin mensen functioneren, een bevlogen collega voor velen.

Ons medeleven gaat uit naar Gine en Miriam, die wij heel veel sterkte en kracht toewensen.

Wim van de Donk, rector magnificus, tevens voorzitter College van Bestuur Karim Schelkens, decaan Tilburg School of Catholic Theology

ERFELIJKHEID

Genen verklaren de helft van de menselijke levensduur en veroudering

Erfelijkheid speelt een twee keer zo grote rol in levensduur en veroudering dan tot nu toe werd aangenomen.

Marcel Hobma
AMSTERDAM

Ongeveer 50 procent van de menselijke levensduur is erfelijk bepaald, schrijft een internationaal team van onderzoekers donderdag in *Science*. Eerder werd geschat dat levensduur maximaal voor een kwart erfelijk is, maar deze schattingen hielden vaak geen rekening met doodsoorzaken van buitenaf, zoals ongelukken, infectieziekten en natuurrampen. Eenmaal gecorrigeerd voor deze doodsoorzaken, blijkt dat genen een twee keer zo grote rol spelen in levensduur en veroudering dan tot nu toe werd aangenomen.

Voor onderzoek naar de erfelijkheid van levensduur, is tweeling-onderzoek de gouden standaard, zegt Joris Deelen, universitair hoofddocent aan het Leiden Universitair Medisch Centrum en betrokken bij de studie. „Eeneitige tweelingen zijn genetisch identiek. Door te kijken naar verschillen in sterfte bij tweelingen die samen of apart opgroeien, kun je schatten wat de relatieve rol van erfelijkheid en omgeving is.” Maar om dit soort schattingen te maken, moet je met een populatie werken die overleden is. De cohorten die onderzoekers hiervoor kunnen gebruiken zijn daarom minstens een eeuw oud, en daarin schuilt een valkuil, zegt Deelen. „Vanwege slechte hygiëne en leefomstandigheden stierven destijds veel mensen al op jonge leeftijd aan kinderziekten en infecties. Dit zijn doodsoorzaken waarvoor de kans op overlijden niet verandert met toenemende leeftijd, waardoor ze

Om schattingen over de rol van erfelijkheid te bepalen moet gekeken worden naar mensen van minstens een eeuw oud. FOTO ARIE KIEVIT/ANP

weinig zeggen over de erfelijkheid van levensduur.”

Het is niet vreemd dat de eerdere onderzoeken de doodsoorzaken buiten beschouwing lieten: in de meeste datasets zijn deze niet geregistreerd. Het onderzoeksteam ontwikkelde daarom nieuwe wetenschappelijke modellen waarin schattingen van de verschillende doodsoorzaken meegenomen konden worden. Ze maakten daarbij een onderscheid tussen externe doodsoorzaken en de doodsoorzaken die gedreven worden door het verouderingsproces.

Uit data van bestaande databases bleek dat externe doodsoorzaken een constante factor vormen in de levensduur. Ze lieten hun model los

op een Deense en een Zweedse studie en zagen dat er een sterker verband was tussen de levensduur van tweelingen die samen zijn opgegroeid. Een vergelijkbaar effect toonde zich toen ze de methodetoe-pasten op een Amerikaanse database met broers en zussen van honderdjarigen. Wanneer ze de resultaten samenvoegden en corrigeerden voor het uitsluiten van jongere sterfgevallen, zagen de onderzoekers dat rond de 50 procent van de levensduur genetisch bepaald is.

De uitkomst van het onderzoek staat haaks op de groeiende scepsis over de rol van genetica. Juist de afgelopen jaren heerst het idee dat genen weinig bijdragen aan veroudering, zegt Deelen. „Als iemand

die onderzoek doet naar de genetica van veroudering, krijg ik regelmatig de vraag of dit überhaupt zinvol is. Maar de uitkomst van dit nieuwe onderzoek laat zien dat er genoeg reden is om hier wel onderzoek naar te doen.”

Wetenschappers die veroudering of ziekten bestuderen zullen de genetica een stuk serieuzer gaan nemen, stellen ook twee onafhankelijke redacteuren in *Science*. Daarnaast zouden leefstijlinterventies mogelijk minder effect hebben dan gedacht, schrijven ze.

Maar volgens Deelen is het belangrijk om niet door te schieten. „Die andere 50 procent wordt nog steeds bepaald door je omgeving: door waar je woont, je levensstijl,

of je rookt, en je toegang tot zorg.”

Ook laat het onderzoek zien dat het de moeite waard is om te zoeken naar genetische varianten die een fundamentele rol spelen in veroudering.

Deelen: „In sommige families lijken mensen ‘genetisch verrijkt’ en blijven ze uitzonderlijk lang leven. Mogelijk komt dat deels door mutaties in bepaalde genen die ontsteking en celveroudering tegen gaan. Door te begrijpen hoe en waarom deze mensen gezond oud worden, zouden we dit effect met een leefstijlinterventie of medicijn kunnen nabootsen en er zo hopen voor kunnen zorgen dat ook andere mensen langer gezond kunnen leven.”

Geluk, emotie, herinnering

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier uw familiebericht samenstellen en plaatsen in NRC

nrcadverteren.nl/familieberichten

nrcwebwinkel

Adviesprijs 56,95
44,95

DE RADIATOR VENTILATOR

SPEEDCOMFORT

Verwarm je ruimte 2x zo snel en bespaar tot 22% energie

› Fluisterstil

› Geen gereedschap nodig

› 10 jaar garantie

› Verbruik: slechts 32 cent stroom per jaar

De SpeedComfort radiatorventilator plaats je in een handomdraai. Je voelt direct meer en sneller warmte-comfort. Dat betekent dat de thermostaat lager kan en je dus tot wel 22% energie bespaart.

Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/speedcomfort

FOTO INA FASSBENDER/AFP

De Canadese premier Mark Carney had gelijk toen hij in Davos verkondigde dat de oude wereld niet meer bestaat, schrijft *Frans Timmermans*. Europese landen die soeverein willen blijven, zullen moeten samenwerken.

De Canadese premier Mark Carney koos ervoor in Davos luid en duidelijk te zeggen dat de keizer geen kle- ren aanheeft. De andere Mark, de se- cretaris-generaal van de NAVO, koos ervoor de keizer te bewieroken om zijn prachtige kleren in de hoop hem daar- mee gunstig te stemmen. De ‘Holland- se’ directie van de Canadees con- trasteert ironisch genoeg met de By- zantijnse bewieroking van de Neder- lander, maar beide mannen probeer- den het beste te maken van een vrij ho- peleze situatie.

Het zal waarschijnlijk nooit hele- maal duidelijk worden wat de doorslag gaf bij de draai die Trump maakte rond Groenland. De tegenstand van in- vloedrijke Republikeinen en leidende zakenlieden thuis; de tik die op de beurs werd uitgedeeld; de peilingen die erop wijzen dat bijna zeven van de tien Amerikanen ertegen zijn of de Eu-

ropeanen die eindelijk iets van een ruggengraat lieten zien? Misschien wel een combinatie van al deze factoren. Je kan zelfs niet helemaal uitsluiten dat Trump nooit echt van plan is geweest Groenland in te nemen.

Relatief elegante uitweg

De verdienste van Rutte is niet dat hij Trump op andere gedachten bracht, zijn verdienste is dat hij Trump tijdig een relatief elegante uitweg bood voor- dat er ongelukken zijn gebeurd. Voor alle duidelijkheid: een grote en belang- rijke verdienste. Maar geen houdbare strategie, want het is een benadering die lijkt te miskennen dat onze wereld een abrupte en fundamentele geopolit- iekie verandering heeft ondergaan.

Rutte probeert de NAVO te redden door net te doen alsof er niks aan de hand is, zolang de Europeanen maar meer betalen, Carney maakt duidelijk dat de wereld en dus ook de NAVO voorgoed zijn veranderd en dat we daarvan dringend de gevolgen onder ogen moeten zien.

Frans Timmermans is oud-Euro- commissaris en was fractievoorzit- ter van GroenLinks- PvdA.

De kern van Carneys betoog is dat in een wereld(wan)orde die gedomi- neerd wordt door slechts een paar lan- den die in staat zijn hegemonie af te dwingen, kleinere landen met gelijk- gestemde belangen zichzelf alleen kunnen behoeden voor totale onder- werping door intensieve samenwer- king en (soms) integratie. Carney zei terecht dat nostalgie geen strategie is, en dat geldt evenzeer voor wensden- ken.

Toen ik als jonge diplomaat in Mos- kou de tekenen van desintegratie van de Sovjet-Unie in kaart bracht, werd mij vriendelijk geadviseerd daarmee op te houden. Desintegratie was onge- wenst, onmogelijk en dus ondenk- baar. Daarover speculeren zou mijn carrière ernstig schade toebrengen.

Beduidend hogere prijs

Carney maakt het ondenkbare be- spreekbaar en dat is de enige manier om in kaart te brengen wat op ons af- komt. Carney laat zien dat nationale zelfbeschikking alleen mogelijk is als

pro-democratische landen de krachten bundelen.

De tijdsbreuk is definitief, de richting die we opgaan onvoorspelbaar, de prijs voor het verdedigen en veiligstellen van onze waarden en onze economische en politieke belangen zal beduidend hoger zijn dan waar we in de wereldorde van de afgelopen tachtig jaar op rekenden.

Onze enige echte zwakte is onze ver- deeldheid, zowel die binnen samenle- vingen als tussen Europese landen. Die verdeeldheid vergroot de kans op uit- holling van onze soevereiniteit door de VS of China.

Verdergaande Europese integratie, zowel op basis van bestaande structu- ren als in nieuwe samenwerkingsver- banden, die zelfs buiten de grenzen van het geografische Europa kunnen treden, is de beste, zo niet de enige manier om onze lotsbestemming in eigen hand te houden. Nationale soevereiniteit kan al- leen bestaan bij de gratie van bovennat- onale integratie. Het is goed dat ook eens van een ander te horen, in dit geval een Canadees.

zenlijken, de pijn van vrouwen die hun ‘eigen kind’ afstaan en dan hebben we het nog helemaal niet gehad over de pijn van het verhan- delde kind zelf.

Marianne Berentsen Amsterdam

WIA

Arbeidsbeperking

Is het een lelijke prikkel om gesti-

muleerd te worden een baan te zoeken als gedeeltelijk arbeidson- geschikte, of is de prik van de cac- tus dat werkgevers nauwelijks mensen met een arbeidsbeperking aannemen? Dat laatste is in ieder geval een groot probleem, ook voor mensen die (nog) niet arbeidsongeschikt zijn, maar wel een arbeidsbeperking hebben.

Anke Kruiswijk Castricum

COLUMN
ROSANNE HERTZBERGER

‘Aan de slag’ met het stikstofbeleid

D eze week bleek door onderzoek van *NRC* dat staatssecretaris Rummenie (Landbouw, BBB) er half oktober een wetenschappe- lijk rapport er door heen duwde op zijn ministerie. Het lijken de laatste lompe wanhoopspogingen geweest van BBB om recht te doen aan het diepe onrecht in het stikstofbeleid van de afgelopen jaren.

Dat rapport concludeerde op hoekige wijze ongeveer hetzelfde als vele rapporten daar- voor, van TNO tot commissie Hordijk tot Arthur Petersen, namelijk: dat wezenlijke de- len van het stikstofbeleid op wetenschappelijk drijfzand zijn gebaseerd. Een schoolvoorbeeld van technocratisch beleid met een debat dat verworden is tot een wedstrijdje wie elkaar het hardst met wetenschappelijke rapporten om de oren kan slaan.

Dat gaat minder om hoe hard die weten- schap is, maar meer om de gevolgen van die inzichten. Als wetenschapper Arthur Petersen stelt dat stikstof die buiten 25 kilometer van een bron neerslaat niet met voldoende zeker- heid kan worden toegewezen aan die bron en op basis daarvan dus ook geen vergunning kan worden geweigerd, dan oordeelt de Raad van State op basis daarvan onomwonden dat die 25 kilometer begrenzing juridisch in de haak is. Gevolg: het type stikstof dat we vroeger luchtvervuiling noemde, waarvan we in Ne- derland al een halve eeuw te veel hebben (die van Tata Steel, die van Schiphol) is plots op pa- pier voor een belangrijk deel weggevaagd. Best handig als je belangrijkste luchthaven een natuurvergunning nodig heeft.

Maar als precies dezelfde wetenschapper concludeert dat op basis van diezelfde onze- kerheid bij kleine deposities óók geen vergun- ning kan worden geweigerd, schudt de goege- meente in wetenschap, media, planbureau’s misprijzend zijn hoofd en verzet de ambtena- rij zich hevig. Want die kleine deposities, dat is het type stikstof dat we vroeger ‘mest’ noem- den. Waarvan we overigens in Nederland ook al een halve eeuw teveel hebben.

Het zou betekenen dat we moeten accepte- ren dat het onnodig was dat de groep boeren die we PAS-melders noemen, buiten hun ei- gen schuld, al zes jaar zonder vergunning in onzekerheid verkeren. Dat die lage hoeveel- den stikstofneerslag niet met zekerheid kon- den worden vastgelegd. Ellende voortkomend uit een papieren werkelijkheid. Klinkt be- kend?

Niet iedereen blijkt gelijk voor de weten- schap. En in dit bestuurlijke drijfzand krijg je vreemde sprongen die op het eerste gezicht moeilijk te verklaren zijn. Misschien de slecht- st begrepen politieke zet van de afgelopen ja- ren was die van BBB om het stikstoffonds af te willen schaffen. De onderhandelaars knipper- den met hun ogen. Een pot met 24 miljard euro, bedoeld voor ‘de transitie’ van de vee- houderij. En dat gooi je zo weg?

Toch was het gezien het drijfzand en de pa- pieren werkelijkheid begrijpelijk. Want wat bij klimaat door de beschikbaarheid van een boel innovatieve verduurzamingstechnologie best aardig werkt - geld omzetten in uitstootreduc-

tie - lukt bij stikstof nauwelijks. Het enige wat van de grond kwam was een agrarisch harakiri- fonds, of door BBB ‘boerenoprotfonds’ ge- noemd.

Een kernonderdeel: boerenbedrijven uitko- pen. En heus, dat doen we al jaren. Het zijn op papier vrijwillige programma’s. En toch kreeg het uitkopen hier een uiterst wrang karakter. Want waren veehouders daadwerkelijk vrij om te kiezen? Ze zaten muurvast door wanbe- leid. Duizenden veehouders zaten buiten hun schuld zonder vergunning, ondanks dat ze te goeder trouw hadden gehandeld, keurig hun formuliertjes invulden en door elke hoopel waren gesprongen. En waar Schiphol een na- tuurvergunning kon krijgen vanwege welwil- lendheid op de ministeries was er niemand die de PAS-melders kon helpen. Activistische stichtingen, met name MOB, staan nu klaar om deze gedupeerden met onophoudend pro- cedeergeweld in moordend tempo over het randje te duwen.

Je kunt geen transitie realiseren met zoveel onrecht

E n de enige uitweg die we deze mensen boden, de enige reddingsboei die hen werd toegeworpen was geen oplossing maar een exitprogramma; de stekker uit een bedrijf dat soms al generaties op die grond boert. Het is bovendien een druppel op de gloeiende plaat. Met de huidige stikstofregels kun je nooit genoeg uitkopen. Niet vrijwillig, ook niet gedwongen. Ook als alle dieren uit de stal zouden zijn en we het door Wennink ge- droomde schone ASML-datacentrum-fintech wandeleiland zijn geworden, ligt vrijwel het hele land nog steeds binnen 25 kilometer be- reik van een overbelast natuurgebied, met bij- behorende beperkingen voor vergunningver- lening. Er is met dit huidige beleid gewoon geen weg uit het stikstofslot, hoeveel boeren je ook uitkoopt. Ja, ik begrijp dat BBB dat fonds als een trap na zag.

‘Aan de slag’ heet het regeerakkoord kenne- lijk. De voortekenen voor het stikstofbeleid zijn niet veelbelovend: D66 en CDA houden vast aan wettelijke doelstellingen, boeren uit- kopen en op korte termijn een ‘forse en zekere beperking van stikstof’. Maar prioriteit zou moeten zijn: rechtsherstel. Een ruim *mea culpa*. Je kunt geen transitie realiseren met zo- veel onrecht. De prioriteit moet zijn: werk- baar, begrijpelijk, realistisch beleid., zoals we dat vroeger nog konden toen we voortvarend luchtvervuiling en mestoverschot terugdron- gen. Beleid dat rechtszekerheid biedt. Beleid gestoeld op regels in plaats van wiebelweten- schap. En als boeren niet meer bungelen, maar vaste grond onder de voeten vinden, dán kun je hen misschien eens vragen of ze door willen of willen stoppen. En pas dan kunnen zij daar vrijwillig en weloverwogen antwoord op ge- ven.

Rosanne Hertzberger is microbioloog en was Tweede Kamerlid voor NSC.

Commentaar

SOCIALE ZEKERHEID

Een weerbaar land mag kwetsbare inwoners niet uit het oog verliezen

B etalen de zwaksten in de samenleving straks de hoogste prijs voor de noodzakelij- ke versterking van defensie? De gevolgen van een al geplande bezuini- ging op sociale zekerheid kunnen dienen als waarschuwing voor het aanstaande ka- binet-Jetten. Een plan om de werkloosheidsuitkering WW met een half jaar in te korten naar maximaal ander- half jaar, blijkt ook gedeeltelijk arbeidsongeschikten te raken. Zij kunnen hierdoor een half jaar eerder in een zeer sober uitkeringsregime terechtkomen, de zoge- noemde ‘Vervolguitkering’ binnen de arbeidsonge- schiktheidsregeling WIA, met bedragen tot ver onder het bestaansminimum. En dus ook: een groot risico op ar- moede en schulden.

Wie de doorgerekende verkiezingsprogramma’s van D66, CDA en VVD leest, weet dat dit bezuinigingsplan van het kabinet-Schoof waarschijnlijk niet zal worden teruggedraaid in het regeerakkoord dat vrijdag wordt ge- presenteerd. De coalitiepartijen die een minderheidska- binet gaan vormen, stellen vergelijkbare of zelfs verder- gaande bezuinigingen op de sociale zekerheid voor.

In een tijd waarin de wereldorde kantelt en geopolitie- ke allianties afbrokkelen is het noodzakelijk dat Den Haag geld zoekt voor het vergroten van de eigen en Eu- ropese afweercapaciteit. En dat mag een prijs hebben: naast belastingverhogingen lijkt het onvermijdelijk dat Den Haag moet bezuinigen op de twee grootste begro- tingsposten: zorg en sociale zekerheid. Maar de les van eerdere grote bezuinigingsrondes, bijvoorbeeld tijdens de economische crisis vanaf 2008, is dat de politiek al te gemakkelijk doorschiet en de menselijke maat uit het oog verliest, zoals ook toenmalige politieke kopstukken al erkend hebben.

Het woord ‘bestaanszekerheid’, dat in de nasleep van het Toeslagenschandaal een politiek dominant thema was, is al langere tijd naar de achtergrond verdwenen.

De les van eerdere grote bezuinigingsrondes is dat de politiek al te gemakkelijk doorschiet

Nu dreigt het volledig van de agenda te ver- dwijnen. Maar nog steeds komen kwetsba- re mensen in de knel. Door ingewikkelde in- komensregelingen, of in het geval van de Ver- volguitkering: door een mensbeeld.

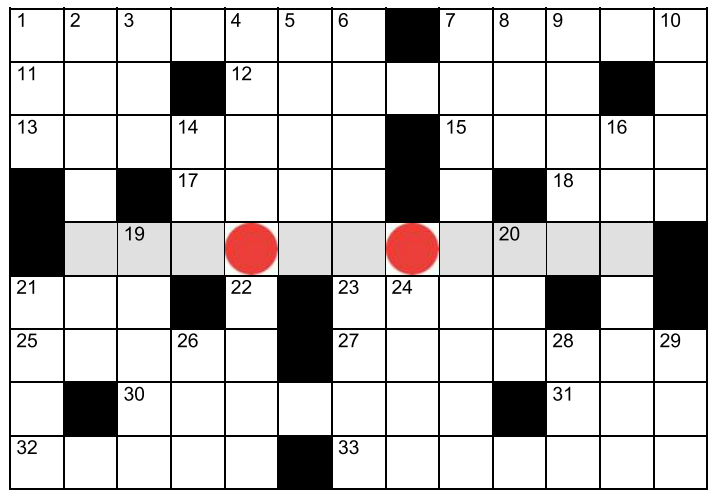
I n deze uitkering zitten 30.000 gedeeltelijk arbeidson- geschikten die van het UWV méér eigen salaris moe- ten bijverdienen naast hun uitkering. De eerste twee jaar krijgen zij 70 procent van hun laatste loon. Daarna keldert dat bedrag als ze volgens het UWV nog steeds te weinig bijverdienen. Dat leidt tot schrijnende situaties, zoals een man in *NRC* vertelde. Zijn aanvankelijke uitke- ring van 2.500 euro bruto per maand zou dalen tot onder de 600 euro. Het bestaansminimum voor een eenper- soonshuishouden is 1.400 euro.

Het mensbeeld dat hier achter zit: mensen moeten met een extra lage uitkering naar een baan worden ‘ge- prikkeld’ omdat zij anders lui op de bank blijven zitten. En ook de onterechte aanname: wie solliciteert vindt al- tijd een baan. Helaas worden mensen met een beperking op de arbeidsmarkt nog altijd gediscrimineerd.

Deskundigen pleiten voor afschaffing van de „lelijke prikkel” in dit spijkerharde regime. Maar door de aan- staande bezuiniging haalt Den Haag de harde inkomens- val van arbeidsongeschikten een half jaar naar voren.

Nieuwe bezuinigingen op de sociale zekerheid kunnen goed te verdedigen zijn. Maar wanneer de meest kwetsbaren in de knel komen, zal Den Haag de moed moeten blijven houden om bij te sturen. Ook als dat geld kost. Wat voor land willen politici met deze hogere defensie-uitgaven beschermen? Een weer- baar land kan niet zonder weerbare inwoners.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Vul in en ontdek wie of wat er midden in het nieuws staat

Horizontaal: 1. Flirt online met anderen foto's 7. Tony, Emmy of Sonja Barend 11. '___ To My Family', The Cranberries 12. 'Scorende ___ redt Benfica in slotminuut' 13. Gaat alleen van buiten op slot 15. You may now kiss the ___ 17. Kun je het zijn 18. ___-a-Lago, golfresort 21. Past na hoorn of eigen 23. '___ in startblokken voor eerste bemande maanvlucht sinds 1972' 25. Bracht protestlied 'Streets of Minneapolis' uit 27. 'Nieuw ontdekte ___ HD 137010 b mogelijk bewoonbaar' 30. Overvallen 31. Amerikaanse drugsbestrijders

32. Oosterse spionnen **33.** Oosterse pasta

Verticaal: 1. Strijdt voor inclusie en diversiteit 2. Wapenvogel 3. Heel klein 16 verticaal 4. Plan 5. Muzikale vibe 6. Daar borrelen ideeën in op 7. 'Amerikaanse ___ verwijdt Deense vlaggetjes' 8. U.S. Department of ___ 9. Ziel 10. Beest bij AS Monaco 14. Pijn 16. Bijvoorbeeld van 6 tot 7 19. Ligt vlakbij Venezuela 20. ___-party, game-event 21. Slotenmaker 22. Landt verticaal 24. ___ritme 26. Verlaagde toon 28. Kun je onder staan 29. Vervoermiddel

Oplossing puzzel 29 januari. Horizontaal: 1. X-MEN 5. DJOKOVIC 10. VALIDE 11. PO 12. LN 13. IRIS 14. POPULIST 17. CERN 19. DOEI 22. REMY 23. JARI 24. FINISHEN 26. EROM 29. TI 30. EI 31. ERREUR 32. MAGNETEN 33. SISI **Verticaal:** 1. XVI 2. MARGARITA 3. ELI 4. NISCEMI 5. DEPRI 6. OPP 7. KOUDER 8. VLIER 9. INSIDIOUS 15. ONSJE 16. LOEIERS 18. ÉLYSÉE 20. MENIG 21. WANEN 25. HIT 27. REI 28. MRI **In het midden:** AMELISWEERD

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

SIMPEL GECREMEERD

Mijn vriendin, gezond, 78 jaar, heeft een ernstig gesprek met haar broer. Ze is van gedachten veranderd; als de tijd daar is wil ze toch niet begraven worden maar gecremeerd.

Zij: „Ik wil geen gedoe, alles zo simpel mogelijk. En het crematorium is vlak bij mijn huis.”

Hij: „Ja, je kunt er lopend naartoe.”

Menna Bolhuis

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

FOKKE & SUKKE
HOORDEN DIT IN DE WANDELGANGEN

AFGEVALLEN ZIJN: 'DE HANDEN UIT DE MOUWEN', 'DE SCHOULDERS ERONDER'...

EN: 'VOORUIT MET DE GEIT'

AGVT

nrc > puzzels

Crux: kleine kruiswoordpuzzel voor grote denkers

Speel alle puzzels op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

	1							4
8			7					2
4					6		9	
					3		2	
1			8			9		
	2		9					
	3							
			6					8
2	4					1		

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken. © Peter RitmeesterPZZL.com Rechts: de oplossing van gisteren.

3	5	4	8	6	7	9	2	1
7	1	9	3	4	2	6	5	8
6	2	8	5	1	9	7	4	3
5	7	6	4	9	3	8	1	2
9	3	1	2	8	5	4	6	7
8	4	2	1	7	6	3	9	5
1	9	5	7	3	4	2	8	6
4	8	3	6	2	1	5	7	9
2	6	7	9	5	8	1	3	4

COLUMN
FRITS ABRAHAMS

De Clintons tegen Trump

Gelukkig beginnen steeds meer oud-presidenten van de Verenigde Staten zich openlijk tegen hun opvolger Donald de Verschrikkelijke te keren. Barack Obama en Joe Biden namen hem onlangs op niet mis te verstane wijze op de korrel. Bill Clinton en zijn vrouw Hillary gingen hen al eerder voor, vermoedelijk omdat zij de felste aanvallen van Trump te verduren kregen.

Bill Clinton kampt met het probleem dat hij evenals Trump verdacht wordt van nauwe banden met de veroordeelde zedendelinquent Jeffrey Epstein. Trump maakt handig gebruik van de mogelijkheid om de aandacht voor deze zaak om te leiden naar de Clintons. Hoe delicaat hun positie is geworden, blijkt nu zij niet willen getuigen voor de House Oversight Committee, de belangrijkste onderzoekscommissie van het Huis van Afgevaardigden. De Clintons lieten weten dat ze de dagvaarding van deze commissie negeerden.

Toen ik dat las, was mijn eerste reactie: „Gelijk hebben ze, waarom zouden ze zich laten pesten door Trump?” Maar zo gemakkelijk komen ze er niet van af, blijkt uit reacties vanuit nota bene hun eigen Democratische Partij. De onderzoekscommissie noemde de weigering van de Clintons strafrechtelijke minachting van het Congres - en negen Democratische afgevaardigden bleken het daarmee eens te zijn (drie in het geval van Hillary).

Uiterst pijnlijk. Dit zou kunnen leiden tot strafrechtelijke vervolging en een boete van 100.000 dollar en een jaar gevangenisstraf. Ik zie het al voor me: de Clintons in zebra-gestreepte boevenkledij achter de tralies, terwijl Trump juist op hun eerste dag een met veel bombarie omgeven bezoek aan hun gevangenis brengt. „Dit is de grootste dag uit de geschiedenis van ons gevangeniswezen”, zal hij zeggen.

Waarom lopen de Clintons dit risico, hoewel Bill eerder bereid was zich onder ede te laten verhoren door de voorzitter van de onderzoekscommissie? Heeft hij toch te veel te verbergen?

Opinie-columnist Michelle Cottle In *The New York Times* heeft begrip voor de Democraten die Clinton in de steek lieten. Weliswaar vertrouwt zij de onderzoekscommissie niet, maar zij vindt dat de Democraten het vertrouwen van het publiek alleen kunnen terugwinnen als zij zich niet langer gedragen als een partij van de elite. „Vooral als het een schandaal over seksueel misbruik is, en zeker als het om de heer Clinton gaat, wiens eigen losbandigheid de partij al meer dan drie decennia achtervolgt.”

*Bills losbandigheid
achtervolgt Democraten
al meer dan
drie decennia*

Cottle wijst erop dat onder de Democratische stemmen tegen Clinton veel jongeren waren, die weinig nostalgie voelen naar het Clinton-tijdperk. Het moeten bittere pillen zijn voor de Clintons - pillen die Trump gretig en in grote hoeveelheden zal uitdelen vanuit het Witte Huis. Zijn aanhangers willen niets liever zien.

Tot die aanhang behoort ook onze eigen Geert Wilders. Alsof hij al niet genoeg tegenslag heeft, moet hij ook nog ervaren dat zijn grote held zowel in eigen land als daarbuiten steeds driestere beslissingen neemt. „Kies Iran in plaats van Groenland!”, maande hij onlangs Trump.

Democraten tegen Clinton, Wilders (even) tegen Trump. Om met de Wilders van vroeger te spreken: „Veel gekker moet het niet worden.”

Achterpagina.

Vechten voor menselijkheid

TIEN VROUWEN OVER HOOP
IN DONKERE TIJDEN

PAGINA C4-5

Cultuur

BOEKEN

ZAP

Bioloog en vogelaar Auke-Florian Hiemstra in 'Tijd voor Max'. BEELD OMROEP MAX

'De spreekw is een vocale spétter!'

Auke-Florian Hiemstra kun je makkelijk herkennen aan zijn grote bos bruine krullen en aan de unieke zinnen die naar buiten stuiten zodra hij zijn mond opendoet. „De spreekw is een vocale spétter!”, zegt hij dan. Of: „Ik wil éven een lans breken voor de mus.” Het enthousiasme waarmee hij spreekt doet zijn stem soms overslaan en zijn krullen op en neer bewegen. Hij gebaart met zijn handen, hij schudt met zijn hoofd, hij lacht met open mond. Hij is, zo weet iedere professionele vogelspotterspotterspotter, een van de levendigste vogelspotters die je kunt spotten.

De enige moeilijkheid met het spotten van Auke-Florian Hiemstra is dat het veel geduld vergt om hem in het vizier te krijgen: hij is niet dagelijks op tv, en zelfs wanneer hij te gast is in een programma als *Tijd voor MAX* wordt nog wel eens verge-ten om zijn naam te vermelden in het tekstje waarmee de afle-ving op NPO Start wordt samengevat. Maar dat draagt enkel bij aan de voldoening die je ervaart wanneer hij eindelijk op je scherm verschijnt. Dat blijft telkens weer een onvergetelijke er-ving.

Woensdag had hij voor zijn bezoek aan de MAX-studio een gele sweater aangedaan met een blauw vogeltje erop (volgens een populaire hypothese binnen de vogelspotterspottergemeen-schap draagt Auke-Florian Hiemstra graag geel). Als bioloog bij Naturalis en overtuigd vogelaar was hij daar aangeschoven om de Nationale Tuinvogeltelling te promoten, die deze vrijdag weer van start gaat.

Jaarlijks worden Nederlanders met tuinen of balkons opge-roepen om een halfuur bij te houden wat ze zoal voorbij zien vliegen, zodat er een database ontstaat die indiceert hoe het ervoor staat met de Nederlandse vogelstand. Maar meedoen met de telling is ook gewoon heel leuk, bena-druchte Hiemstra: „Als je ineens naar die vogels gaat kijken, heb je allemaal nieuwe bure-.” Zelf was hij net verhuisd naar een huis met een tegeltuintje. „Maar binnenkort gaan al die te-gels eruit”, riep Hiemstra, zijn ogen groot van blij anticipatie. „Dan wordt het een soort paradijsje.”

In *Noord-Zuid-Oost-West* (MAX) was te zien hoe een andere vo-gelspotter zelf een vogelparadijsje bezocht. In natuurgebied Meijendel richtte bioloog Vincent van der Spek zijn verrekijker op boomvalken, krooneenden, krakeenden en tijtjafs. Op die laatste soort was hij aan het promoveren. Achter elke vogel zit een verhaal, vertelde Van der Spek, al vertelde hij het verhaal van de tijtjaf verder niet. Daarvoor zullen we moeten wachten op zijn proefschrift.

Als tiener was Van der Spek nog niet te spotten als vogelaar, want toen hield hij zijn passie voor vogels verborgen. „Vroeger was je gelijk een nerd als je vogelaar was”, legde hij nu uit. Daarom verstopte Van der Spek zijn verrekijker onder zijn jas en sprak hij niet over alle mooie dieren die hij ermee had beke-ken. Maar die schaamte was hij nu allang voorbij. Gelukkig maar - voor hem, en voor de liefhebber van vogelaars.

Die liefhebber kwam woensdag sowieso aan z’n trekken, want zelfs op de meest onverwachte plekken vinden vogelaars te spotten. In de BNNVARA-quiz *Per seconde wijzer* werd een nieuwe deelnemer geïntroduceerd: Bas de Reus, 39 jaar, woon-zaam in Lelystad en werkzaam bij de NS. Maar na die droge feitjes wilde presentator Erik Dijkstra nog iets anders van zijn gast weten. „Nu staat hier op mijn papier dat u nog graag de Donald Duck leest”, zei Dijkstra. „Dat klopt!”, zei Bas de Reus. Zijn lievelingspersoonage was Dagobert, en dat maakte me on-verklaarbaar gelukkig. Ook voor de vogelaar mogen we wel eens een lans breken.

Amber Wiznitzer

Fans huilden van geluk toen de Britse popsensatie Harry Styles (31), na een stilte van onge-veer twee jaar, vorige week zijn *Together*, *Together*-wereldtournee en zijn vierde studioalbum *Kiss All the Ti-me. Disco, Occasionally* aankondig-de. De zanger, een van de grootste namen in de popmuziek, zal een ‘residency’ hebben in zeven we-reldsteden, te beginnen in mei met tien shows in de Johan Cruijff Are-na in Amsterdam. Daarna reist hij door voor concertreeksen in Lon-den, São Paulo, Mexico City, New York, Melbourne en Sydney, waar hij in december, na in totaal 66 shows, zijn tournee afsluit.

1 | **Wat is eigenlijk een ‘concert residency’?**

Het is een reeks optredens waarbij een artiest gedurende meerdere weken of maanden op één vaste locatie speelt, in plaats van te toe-ren langs verschillende steden. Die vaste plek zorgt voor rust, exclusi-viteit en logistiek gezien flexibili-teit: de reeks kan weken of maan-den duren, met pauzes tussen-door, waardoor een grote produc-tie kan worden aangescherpt. In Las Vegas leggen casino’s en hotels al decennia fortuinen neer voor grote popnamen om publiek aan te trekken in van klatergoud omge-ven theatershows, van Elvis tot El-ton John, van Céline Dion tot de pianoconcerten van Lady Gaga.

2 | **Past Harry Styles’ aanpak in een trend?**

Zeker, concert residencies winnen bij grote internationale namen flink aan populariteit. Recent lie-ten artiesten als Adele (München), U2 (Las Vegas) en Radiohead (con-certreeksen in vijf Europese ste-den) zien dat de concerten nog meer als evenementen worden be-leefd. Opvallend was de concert-reeks van U2 (2023-2024) - veertig shows in de gigantische megado-me The Sphere in Las Vegas.

Adele baarde opzien met tien megashows in München (2024) in een eigen uniek, op maat gemaakt pop-upstadion. Aan ‘Adele World’ was een maand door zo’n zeven-honderd mensen gebouwd, met een gigantische videomuur van 40 miljoen euro.

3 | **Hoe bijzonder is het dat Harry Styles zo vaak optreedt?**

De nieuwe tour van Styles, die fans zal trekken van over de hele we-reld, breekt nu record na record. Nog niet eerder speelde een artiest zo veel shows in één jaar in de Johan Cruijff Arena in Amsterdam (10) en in het Wembley Stadium in London (12) - waarmee hij volgens *Variety* de tien avonden die Cold-play er vorige zomer speelde over-treft.

In Amerika gaat het nog harder. 11,5 miljoen mensen meldten zich voor de voorverkoop voor Styles’ shows in New York - er komen 30 concerten in Madison Square Gar-den. De capaciteit van de Johan Cruijff Arena is bij dit soort concer-ten ongeveer goed voor 50.000 mensen. Dat betekent, volgens Shally Hurkmans van concertorga-nisator Mojo Concerts, dat wan-

ACHT VRAGEN OVER HARRY STYLES

In tien dagen een half miljoen Harry Style-fans in Amsterdam

Vrijdag start officieel de ticketsale voor de Britse popsensatie Harry Styles (31). Hij geeft dit voorjaar tien shows in de Amsterdamse Arena - een zogeheten residency, die voor artiesten comfortabel is. Maar hoe is dat voor de fans?

Door **Amanda Kuyper** en **Ömer Tuzkapan**

neer alle concerten uitverkopen er ongeveer een half miljoen fans Amsterdam aan zullen doen.

Styles vorige tournee duurde drie jaar. *Forbes Magazine* bereken-de dat de zanger in 2023, het laat-ste jaar van zijn vorige tour, onge-veer 227 miljoen dollar verdiende aan ticketverkoop, waarvan 70 miljoen winst kon worden bijge-schreven. Het totaalbedrag voor de hele tour wordt geschat op meer dan een half miljard dollar.

4 | **Waarom eigenlijk in Amster-dam?**

Simpel antwoord volgens Mojo: Harry is gek op Amsterdam en de stad is goed bereikbaar. Maar ach-ter de schermen is het voor de Ne-derlandse concertpromoter Mojo Concerts met ticketingpartner Tic-ketmaster (beide bedrijven zijn onderdeel van het Amerikaanse Live Nation) een lang proces ge-weest om de concertreeks voor Nederland binnen te halen. De Arena wordt al jaren ingezet als concertlocatie voor grote namen. Styles gaf er in 2023 drie *Love On Tour*-shows.

Over welke Europese steden nog meer in de race waren, wor-den nu geen uitspraken gedaan. Volgens de VRT had België beslist ook interesse, maar het Koning Boudewijnstadion in Brussel is veel kleiner dan andere stadions en is bovendien sterk verouderd.

5 | **Goed, ik wil erheen. Wanneer kan ik een kaartje kopen?**

De reguliere kaartverkoop begint op vrijdag 30 januari, maar een aantal fans kon alvast een kaartje bemachtigen. Iedereen die het al-bum *Kiss All The Time. Disco, Occa-sionally* (dat op 6 maart verschijnt) in de presale bestelde, kreeg al toe-gang tot de voorverkoop. Daar-

naast heeft de zanger een marke-tingdeal gesloten met American Express, kaarthouders van die cre-ditcardmaatschappij konden ook eerder in de rij aansluiten voor een ticket. Het is niet bekend hoeveel kaartjes er tijdens de voorverkoop al verkocht zijn.

6 | **En wat koop je dan?**

Helemaal bovenin de Arena zijn een paar slechtzicht-plekken be-schikbaar voor 46 euro. Voor zit-plekken met beter zicht op het po-dium en de catwalk stijgen de prij-zen al snel richting de 150-200 euro. Wie vooraan wil staan op het veld betaalt meer dan 300 euro. En dan zijn er nog de beruchte ‘Plati-num’ tickets. Volgens kaartverko-per Ticketmaster zijn dit plekken die het meest gewild zijn. De prijs van die plekken wordt via een niet-transparant systeem bepaald, ‘op basis van marktwaarde’. De prijs van zo’n ticket kan oplopen tot bijna 500 euro. Zo kan het dus gebeuren dat twee fans, twee to-taal verschillende bedragen betalen voor een soortgelijke plek.

Bij navraag doet concertorgani-sator Mojo geen uitspraken over hoeveel plekken precies aangewe-zen zijn als ‘Platinum’. Niet iedere artiest kiest ervoor om dit soort tickets aan te bieden. Ondertussen hebben Amsterdamse hotels vol-gens *Het Parool* hun prijzen al flink omhoog geschroefd voor tijdens de concertmarathon.

7 | **Is dat model van meerdere shows in één stad duurzamer dan reguliere internationale tours?**

Artiesten zien er inderdaad een verkleining in van hun ecologische voetafdruk: minder reizen, minder transport van apparatuur en effi-

ciëntere productie. Maar die winst wordt grotendeels teniet-gegaan door de reizen van de fans, soms zelfs van andere con-tinenten. Duurzaamheid is daar-om slechts een bijeffect. De be-langrijkste drijfveren blijven ar-tistieke controle, financiële effi-ciëntie, flexibiliteit en de moge-lijkheid om exclusieve evene-menten te creëren.

Dat artiesten hun concert-reeks groener proberen te maken zien we wel al langer. Bij shows wordt ingezet op hernieuwbare energie, minder plastic en betere afvalverwerking. Zo wekte Cold-play tijdens optredens deels stroom op met kinetische dans-vloeren en fietsen, terwijl Billie Eilish, Lorde en Harry Styles fans aanmoedigen klimaatvriendelij-ke keuzes te maken.

8 | **Hoe reageren de fans?**

Nederlandse fans zijn extatisch over het feit dat hun idool juist Amsterdam kiest als enige Euro-pese concertstad. Maar de hoge ticketprijzen en Styles’ keuze om maar een beperkt aantal steden wereldwijd aan te doen, deden op platforms als Reddit en Insta-gram veel stof opwaaien. Op so-ciale media ontstaan discussies met soms honderden reacties: de totaalkosten van een bezoek, met reis en verblijf, schrikt af. Fans moeten erdoor afhaken. Opvallend is hoe een aantal Ca-nadese fans overweegt naar Am-sterdam of London te vliegen, omdat ze nu liever niet naar de Verenigde Staten reizen. Afgaan-de op de al grote wachtrijen bij de voorverkoop is het niet waar-schijnlijk dat de kritiek veel in-vloed gaat hebben op de ticket-verkoop.

Bij Alfa Mist krijgt jazz de structuur van hiphop en jungle

JAZZ Ook in zijn meest jazzy werk is duidelijk Alfa Mist een achtergrond in hiphop heeft. Breakbeats trompetsolo's blijven ondanks alles strak in het gareel.

Leendert van der Valk
AMSTERDAM

Het duurt een halfuur voordat Alfa Mist voor het eerst wer-kelijk rapt, maar al vanaf minuut één is te horen dat hij en zijn vier jazzmuzikanten zijn opgegroeid met hiphop en grime. Het ope-ningsnummer ‘Roulette’ komt van Mists gelijknamige nieuwe album. Het is misschien wel zijn meest jazzy werk tot nu toe, maar volgt live de structuren van een rap-track. Zijn loopjes op elektrische piano eindigen boven op de beat als uitgekende samples, de solo's op gitaar en trompet zijn strak af-gebakend, als subtiële rap-verses. Hoewel het tempo zelden hoog ligt, is de drum dwingend aanwe-zig, doorspekt met breaks.

De Londense Alfa Mist is hip-hop-producer, labelbaas, jazz-toetsenist en rapt af en toe eens. Maar bovenal wil hij met zijn mu-ziek verhalen vertellen en de moge-lijkheid om exclusieve evene-menten te creëren.

Dat artiesten hun concert-reeks groener proberen te maken zien we wel al langer. Bij shows wordt ingezet op hernieuwbare energie, minder plastic en betere afvalverwerking. Zo wekte Cold-play tijdens optredens deels stroom op met kinetische dans-vloeren en fietsen, terwijl Billie Eilish, Lorde en Harry Styles fans aanmoedigen klimaatvriendelij-ke keuzes te maken.

Welk verhaal hij precies wil ver-tellen, is niet altijd even duidelijk, de projectie op de glas-in-loodra-men van Paradiso van een gevel van een statige gebouw, onderdeel van de strip, geeft geen richting.

„Je mag ook gewoon lekker naar de muziek luisteren hoor.” Geluk-kig, want die is interessant genoeg. Zijn vier bandleiden krijgen alle ruimte en voelen elkaar feilloos aan. Trompettist Johnny Wood-ham neemt de meeste vrijheid, hij laat zijn instrument echoën en ver-dwalen. Soms kruipt de klank rich-ting de toetsen en is het niet meer helemaal duidelijk wanneer Alfa Mist speelt of Woodham blaast. Gi-tarist Jamie Leeming houdt zich strakker aan de schema's. Op ‘Give Nothing’ speelt hij een poppy riffje en rapt Alfa Mist over een moeiza-me vriendschap. Het tempo gaat even omhoog, bassiste Flo Moore verwisselt de contrabas voor de elektrische.

Gedurende de hele avond is het vooral drummer Jamie Houghton die de goedgevulde zaal bij de les houdt, ook als de herhaling even toeslaat. Hij strooit met jungle en drum-'n-bassbreaks en tempowis-selingen, maar het blijven altijd beats die dwingen tot hoofdknik-ken. Op ‘Who Were You?’, de titel-track van het stripboek, zijn het zijn drukke breaks die de spacey baarmoeder-synths van Alfa Mist in het gareel houden. Ook Hough-ton is hoorbaar een kind van de Londense scene waarin hiphop, jazz en jungle samenvloeien. Hij speelt onder meer bij gelijkge-stemden als Tom Misch, Loyle Car-ner en Celeste.

In een een-tweetje tussen de drummer en Alfa Mist op toetsen wordt duidelijk hoezeer ze uit het-zelfde vaatje tappen. De jazzy im-provisatie van beiden komen na een paar korte maten telkens terug op een herkenbare basisbeat, hou-vast voor de luisteraar, maar net niet volledig te doorgronden.

Recensie Jazz

Alfa Mist.
Gehoord: 28/1, Paradiso, Amsterdam.
Nog te zien: 29/1, Doornroosje, Nijme-gen en 30/1, Paard, Den Haag.
●●●●○

Portret van jazzartiest **Alfa Mist**. FOTO DAN MEDHURST

MICHEL KRIELAARS

De Oekraïense dichter en de Hollandse botheid

Aan het begin van de Poëzieweek lees ik de door Arie van der Ent mooi vertaalde gedichtenbundel *Ik hoor dat je in Nederland bent...* van de Oekraïense Daria Lysenko. Sinds de grootschalige invasie van Oekraïne in februari 2022 woont ze in Nederland en dicht ze over haar leven als vluchteling. En dat leven is wrang. Want in Nederland, 'beschermd door de atoomparaplu van de NAVO', beseffen de meesten niet wat oorlog is, laat staan dat ze zich kunnen inleven in het bestaan van een vluchteling. Ook merkt Lysenko dat veel Nederlanders weliswaar altijd over de Tweede Wereldoorlog praten en er botte grappen over maken, maar dat die andere oorlog, die in Oekraïne, „al begint te vervagen/ in de Hollandse werkelijkheid,/ zoals het bevroren gras/ waar de kat over sluipt/ en erin verdwijnt”.

Nog wranger wordt het als ze vertelt dat zij en haar vrienden in Oekraïne op school werden aangespoord hoge cijfers te halen om later geen putjesschepper of bananenboer te hoeven worden. Maar eenmaal afgestudeerd en klaargestoomd als jurist, natuurkundige, musicus, kunsthistoricus of journalist, wachtte hun een desillusie. Want ineens moesten ze vechten, loopgraven aanleggen, gewonden van het slagveld halen, drones in elkaar zetten. En zij die voor het oorlogsgeweld naar het buitenland waren gevlucht, eindigden alsnog als putjesschepper of bananenboer. Lysenko eindigt haar gedicht over die verloren generatie onder meer met: „Nog mooi als je dichter mag zijn,/ in de pauzes van een werkelijkheid/ die geen van ons wilde”.

Ik wil me bijna verontschuldigen voor de botheid van mijn landgenoten

De gedichten van Lysenko ontroeren me. Ik wil me bijna verontschuldigen voor de botheid, onverschilligheid en desinteresse van mijn landgenoten, die in haar gedicht 'Nieuw zijn' tegen haar zeggen: „Trouwens, klopt het dat het daar nog oorlog is?/ Trouwens, is het daar echt zo verschrikkelijk? / Trouwens, ben je niet van plan om terug te gaan?”

Als ze op televisie ook nog hoort zeggen dat de ontvangst van nieuwe vluchtelingen ingeperkt wordt en alle reeds aanwezige vluchtelingen terug naar huis moeten, voelt ze zich in een muizenval beland. Dan beseft ze: „Een vluchteling zal nergens meer een goed heenkomen vinden,/ het is maar goed dat die nieuwsberichten met tussenpozen komen -/ ze slaan je niet in één klap dood.”

Het indringendste gedicht uit deze bundel heeft als titel 'Vrienden' en gaat over het onvermogen van haar lotgenoten om over hun diepste verstopte emoties te kunnen praten. Want allen zijn bang dat ze hun familie in Oekraïne niet meer zullen terugzien, bang om „naar huis terug te keren,/ waar alleen de sirenes ons al schrik aanjagen,/ laat staan de raketten en de drones,/ dat we een nieuw verlies te verweten krijgen,/ dat we geen perspectief zien in welk land ook”.

Tijdens haar ontmoetingen met haar Oekraïense vrienden, beseft Lysenko dat er maar één redmiddel is om een nog enigszins normaal mens te blijven: breed glimlachen alsof de oorlog nooit heeft gewoed. Misschien is dat wel de grootste tragiek van die Oekraïense vluchtelingen. Ook omdat ze niet alleen hier, maar ook in eigen land vreemden zijn geworden.

Sommige gebeurtenissen raken een vrouw tot in het diepst van haar ziel. Neem de Poolse filosofe Barbara Skarga, die tussen 1944 tot 1956 gevangen zat in verschillende goelagkampen en op een afgelegen *kolchoz* in het uiterste oosten van Siberië. In haar autobiografische aantekeningen, uitgegeven als *Na de bevrijding* (1985), schreef ze over de Russische hel waarin ze terecht kwam: over de honger, de vernederingen, de angst om verkracht te worden en, in een hoofdstuk over liefde in het kamp-leven, over een verdwaalde bastaardhond die op een dag verscheen in de steenfabriek waar ze werkte. Het dier werd de lieveling van alle vrouwen. „Uit de keuken kreeg hij de beste soep. Wanneer iemand een pakje ontving, werd hij er meteen bij geroepen en kreeg hij het verrukkelijkste hapje. De Oekraïense vrouwen noemden hem Rex, de Russische noemden hem Tsjoerik.” Het dier gaf een sprankje hoop, maar nadat de hond een bewaker had aangevallen, werd hij doodgeschoten door een bewaker. „Zelfs van een hond mochten we niet houden.”

Denk ook aan de Zwitserse filosofe Jeanne Hersch die, tijdens een bijeenkomst in 1933 op de Universiteit van Freiburg, zich ineens in een zee van opgejutte studenten bevond die allen hun rechterarm gestrekt hielden terwijl ze het Horst Wessel-lied zongen. Een situatie die haar volledig deed verstijven, de armen strak tegen het lijf gedrukt.

Of neem de Amerikaanse journaliste Martha Gellhorn, die op 7 mei 1945 in Dachau arriveerde. Als een van de eersten was ze getuige van de half verbrande lijken die waren achtergebleven, de foltercellen en de „ademende skeletten” die er nog rondliepen. Een ervaring die haar, toen ze het kamp verliet en in een veld ging zitten, in een toestand bracht die grensde aan oncontroleerbare hysterie. De duisternis die ze er zag, zou voorgoed in haar ziel kruipen.

Hoe hoop te houden in donkere tijden? Hoe mens te blijven in onmenselijke omstandigheden? En wat te doen wanneer fundamentele waarden als vrijheid, tolerantie en pluralisme onder druk staan? Het zijn grote thema's die Alicia Gescinska behandelt in *Vrouwen in duistere tijden*. Met dit boek, de vrucht van twintig jaar denken, wil de Pools-Belgische filosofe zo een eigentijds antwoord geven op Hannah Arendt, die in 1968 *Men in Dark Times* publiceerde. Arendt portretteerde destijds tien denkers (acht mannen en twee vrouwen) die volgens haar bronnen van hoop en licht vormden in tijden van duisternis. Op soortgelijke wijze schetst Gescinska nu het leven en werk van tien vrouwen die „allen het kwaad in de ogen hebben gekeken en hun rug recht hebben gehouden.”

Het zijn onderwerpen die Gescinska al langer bezighouden. Zo verbond ze in *De verovering van de vrijheid* (2011) het persoonlijke verhaal over haar vlucht als kind uit communistisch Polen naar België met het vraagstuk van de betekenis van vrijheid. En verdiepte ze zich in het essay *Van angst bevrijd* (2012) in ressentiment als oorsprong van het kwaad. Ook in *Humanitas* (2023) pleitte ze voor het belang van universele menselijke verbondenheid. Met *Vrouwen in duistere tijden* zoekt

Etty Hillesum BETTMANN ARCHIVE

Anna Achmatova
HERITAGE IMAGES/GETTY IMAGES

Hoe houden we hoop in duistere tijden?

FILOSOFIE Wat te doen als vrijheid en tolerantie onder druk staan? Alicia Gescinska schetst leven en werk van tien vrouwen die het kwaad in de ogen zagen.

Door Rosan Hollak

Hannah Arendt GETTY IMAGES

Rosa Luxemburg FOTO GETTY IMAGES

Edith Stein BETTMANN ARCHIVE

Martha Gellhorn BETTMANN ARCHIVE

Simone Weil
UNIVERSAL IMAGES GROUP VIA GETTY IMAGES

Gescinska opnieuw naar wat ons over-eind kan houden in de donkerste uren van de mensheid. Indien het kwaad intrinsiek in de mens zit, dan ook het goede, is haar stelling. Het resultaat is een uiterst rijk boek, dat qua opzet en inhoud sterk doet denken aan het essay *Troost* (2021) van Michael Ignatieff of *Baltische zielen* (2010) van Jan Brokken. Ook zij schreven in die boeken over het aanhoudende optimisme van denkers, schrijvers en kunstenaars in helse perioden. Met haar blik op heldhaftige vrouwen kiest Gescinska op haar beurt voor een aantal bekende denkers, zoals Hannah Arendt, Simone Weil, Etty Hillesum en Rosa Luxemburg, maar ook schrijft ze over de Russische dichteres Anna Achmatova, filosoof Edith Stein en de Letse politiek denker Judith Shklar.

Het gevaar van onverschilligheid

Voor deze portretten gebruikt Gescinska telkens dezelfde opzet. Na een korte, biografie - soms helaas wat te opsommerig - gaat de schrijfster telkens over op de theorie. Welke tragische gebeurtenissen hebben het denken en handelen van deze vrouwen beïnvloed? Hoe droegen zij hun medemenselijkheid uit? Welke rol speelde (gedwongen) ontheemding in hun leven?

Het levert een rijkdom aan inzichten op. Ze beschrijft hoe Barbara Skarga - de enige van de tien vrouwen die Gescinska ooit in levenden lijve ontmoette - als geen ander beseftte wat het kwaad met een mens kan doen. Zo beschouwde de Poolse filosofe niet de aftakeling of fysieke martelingen als de grootste kwelling, maar het gevaar om als gevangene onverschillig te worden ten opzichte van het leed van de ander. Hierover schreef ze in haar goelagmemories: „Dag na dag sijpelt er met de honger, en met het werk dat onze krachten overstijgt, en met de hoopeloosheid van de tijd, iets in ons binnen, druppel na druppel, iets wat men bij naam hoort te noemen. Wat in ons naar binnen sijpelt is de permissie van het kwaad. We kunnen ons er niet meer druk om maken, we halen er enkel onze schouders voor op.”

Toch wist Skarga de onverschillheidsmachine te doorstaan, schrijft Gescinska. Ze werd niet rancuneus, haatte haar bewakers of de Russen niet, schreef zelfs vol medelijden over de bewakers („mannen met ketenen in hun hoofd”) die haar folterden en kwelden. Het ergste kwaad probeerde ze te boven te komen door het vuur van de innerlijke vrijheid te laten branden: „Een vuur dat aangewakkerd wordt door muziek, literatuur, sprankjes medemenselijkheid en hoop.”

Het is die innerlijke vrijheid die Gescinska ook behandelt in haar portret van de Joodse dagboekschrijfster Etty Hillesum, die er bewust voor koos tijdens de Tweede Wereldoorlog niet onder te duiken en in 1943 in Auschwitz werd vermoord. Hillesum die volgens haar „nooit naïef was ten aanzien van het kwaad” streed hartstochtelijk tegen „de haatatomen van de wereld”. Gesteund door „de God die ze in zich droeg” zocht ze naar een sleutel om zich open te blijven stellen voor de wereld om zo de destructieve krachten om haar heen de baas te kunnen.

Die oproep om mens te blijven, en in anderen steeds een mens te blijven zien, is dus één manier om het kwaad in de wereld te bevechten. Dat weet

Gescinska overtuigend te brengen in de passages over Skarga en Hillesum. Maar is dat het enige wat een mens kan doen in duistere tijden? Wie wil blijven strijden voor medemenselijkheid, moet zich niet alleen richten op innerlijke vrijheid, maar zich ook afvragen hoe je in zo'n wereld naar buiten kunt treden. Daarin speelt ook de taal een belangrijke rol. Over het belang daarvan vertelde Gescinska al eerder in haar audio-essay *Over menselijkheid* (2023), wat ze laat terugkomen in haar hoofdstuk over Rosa Luxemburg, die vlijmscherp schreef over de gevaren van nationalistisch chauvinisme.

Moorden door woorden

Alles begint met taal, stelt Gescinska: „Moorden begint met woorden.” Taal is de kanarie in de kolenmijn: „Wanneer het publieke discours verschuift in de richting van systematische haatspraak, is bloedvergieten niet meer veraf. Je zou het kunnen vergelijken met een seismograaf. In de taal kunnen we de bewegingen onder het oppervlak van de samenleving registreren die uiteindelijk aardverschuivingen, -bevingen en -schokken veroorzaken.”

Het is een terecht punt - denk aan de haatdragende retoriek op de Russische staatsmedia die vooraf ging aan de grootschalige Russische inval in Oekraïne in 2022. Maar evenzo, stelt Gescinska, kan taal juist worden aangewend als wapen tegen repressie en onderdrukking. Daarvoor neemt ze als voorbeeld Anna Achmatova, de 'muze van de weeklacht', die tijdens de Sovjet-terreur in een permanente noodtoestand leefde - haar eerste echtgenoot werd geëxecuteerd, haar derde stierf in de goelag en haar zoon spendeerde vele jaren in straf- en werkkampen. Voor Achmatova was het de poëzie, die ze jarenlang in het geheim schreef, waarmee ze de teneur van de alomtegenwoordige terreur kon verwoorden, aldus Gescinska. Woorden die, na publicatie, wel degelijk werden opgevat als een politiek testament, zoals haar beroemde gedicht 'Requiem'.

Moreel misnoegd

Deze vorm van protest, door middel van het woord de vrijheid te bevechten, komt ook terug bij Martha Gellhorn die, aldus Gescinska, de moed toonde „om moreel misnoegd te zijn”. Onverschrokken deed Gellhorn verslag van de vele brandhaarden in de wereld - onder meer te lezen in *The Face of War* (1959) - en gebruikte ze haar pen om onrecht aan te kaarten. Gellhorn beschouwde het dan ook als haar plicht om als burger betrokken te zijn bij de politiek. „Burgerschap is een zware bezigheid”, schreef ze in 1988, „die de burger ertoe verplicht zijn eigen geïnformeerde mening te vormen, en die mening uit te dragen.” Door te schrijven gaf ze een stem aan degenen die ontmenselijk worden door oorlog en onrecht, vervolging en onderdrukking. „Heb je ogen, kijk niet weg. Heb je een stem, zwijg dan niet. En heb je een hart, maak er geen steen van”, zo was

haar levenshouding.

Dat laatste raakt aan nog een ander belangrijk thema. Gaat het er dus om, ondanks groot gevaar, je stem te verheffen? Is dat de manier om het kwaad te bestrijden? In haar antwoord richt Gescinska - die achterin haar boek ook uitgebreid aandacht besteedt aan het gedachtegoed van Max Scheler en Isai-ah Berlin - zich op de Joods-Letse politiek filosoof Judith Shklar, die vanwege vervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog haar thuisland moest verlaten en uiteindelijk hoogleraar werd aan Harvard University. Shklar, bekend door haar '*liberalism of fear*', wees op het gevaar van de menselijke onverschilligheid en de zucht tot zelfbehoud waardoor totalitaire regimes vrij spel te krijgen. Angst beschouwde ze dan ook als een primaire emotie van het bestaan. Maar tegelijkertijd stelde ze dat uit angst ook veel goeds kan komen. De vrees om een onvrjye samenleving te worden kon, aldus Shklar, mensen juist motiveren om te ijveren voor een sociaal-liberale samenleving. Daarbij achtte ze zelfontplooiing - de educatie en emancipatie van de burger - van groot belang omdat burgers anders „geen meester over hun eigen, gemeenschappelijke levens kunnen zijn”.

Het bestrijden van duistere tijden, en het waarborgen van vrijheid, reikt dus verder dan individueel verzet. Een reden ook waarom Gescinska schrijft over Jeanne Hersch die, toen ze in 1933 daar zo verstijfd stond op de universiteitstrappen, getuige was van het ressentiment van de massa en zich realiseerde dat niemand verschoond is van de taak een goed mens te zijn. Ook zij beschouwde vrijheid niet als „datgene doet wat je op dat moment wil doen”, echte vrijheid zag ze als „verantwoordelijke vrijheid”; een mens is pas vrij wanneer hij zijn of haar verantwoordelijkheid neemt tegenover zichzelf en anderen. En dit kan niet zonder een democratische rechtsstaat, de scheiding en controle der machten, de universele rechten van de mens, de filosofie en de kunst. Alleen onder deze voorwaarden kan een mens de medemens in de ander zien, en een *Mensch* onder mensen zijn.

En zo geeft Gescinska aan de hand van deze moedige vrouwen een belangrijke boodschap mee. In een tijd waarin de hele westerse wereld opnieuw geconfronteerd wordt met nationalisme en autoritarisme, is het van groot belang te begrijpen waarom mensen zich kunnen afkeren van de idealen van vrijheid, universele verantwoordelijkheid en medemenselijkheid. Want het is haar stellige overtuiging dat het nut heeft om de donkere pagina's van toen te vergelijken met die van vandaag. „De mens leeft niet in een historisch vacuüm”, stelt ze. „Je kunt het huidige tijdsgewricht alleen begrijpen in relatie tot vroeger.”

Een terechte conclusie, daarom is het van belang dit boek - dat terecht op de longlist van de Socratesbeker 2026 staat en hopelijk straks op de shortlist - te lezen.

Indien het kwaad intrinsiek in de mens zit, dan ook het goede

Alicia Gescinska: *Vrouwen in duistere tijden*. Tien denkers van blijvende betekenis. De Bezige Bij, 429 blz. € 29,99

De best verkochte boeken

1

Adriaan van Dis:
Alles voor de reis.
Atlas Contact,
201 blz. € 22,99 (1)

2

Julian Barnes:
Vertrek(punt).
Atlas Contact,
192 blz. € 22,99 (5)

3

Dirk De Wachter:
Wachten, een levenshouding.
Lannoo,
168 blz. € 24,99 (2)

4

Mies van Hout:
Kleine aap.
CPNB,
28 blz. € 5,75 (-)

5

Chloe Dalton:
Een haas in ons huis.
Prometheus,
304 blz. € 23,99 (3)

6

Michel Krielaars:
Rivier van bloed.
Pluim,
336 blz. € 26,99 (-)

7

Francesca Giannone:
De brievenbezorgster van Puglia.
Wereldbibliotheek,
448 blz. € 24,99 (8)

8

Dan Brown:
Het ultieme geheim.
Luitingh-Sijthoff,
766 blz. € 29,99 (-)

9

David Szalay:
Het vlees.
Nijgh & Van Ditmar,
296 blz. € 23,99 (7)

10

Wiesław Mysliwski:
Het paleis.
Querido,
264 blz. € 24,99 (-)

GEBASEERD OP DE VERKOOPCIJFERS VAN AFGELOPEN WEEK VAN BOEKHANDELS **ATHENAEUM (AMSTERDAM), JAVA BOOKSHOP (AMSTERDAM), DEN BOER (BAARN), VAN KEMENADE & HOLLAERS (BRED), PAAGMAN (DEN HAAG), SPIJKERMAN (EINDHOVEN), GODERT WALTER (GRONINGEN), KOOYKER (LEIDEN), LOVINK (LOCHEM), ROELANTS (NIJMEGEN), VAN GENNEP (ROTTERDAM), VAN DER VELDE IN DEN BROEREN (ZWOLLE)**

‘Goede sprookjes maken een opening in de werkelijkheid’

INTERVIEW Kinderboekenschrijvers Annet Schaap en Daan Remmerts de Vries laten zich inspireren door sprookjes. „Verhalen moeten over meer dan het grauwe alledaagse leven gaan.”

Door **Mirjam Noorduijn** Foto **Jagoda Lasota**

Z e kennen elkaar eigenlijk niet echt, merken Annet Schaap en Daan Remmerts de Vries op als ze elkaar begroeten in Annets atelier in Utrecht vol illustraties en knipsels aan de muur. En elkaars meest recente boeken ook niet: *Juniper in het hierna nogmaals*, het zesde en laatste boek dat Remmerts de Vries onder het pseudoniem Henry Lloyd over de sprookjeswereld van het Doolwoud schreef. En *Krekel*, waarvan Schaap net als voorganger *Lampje* een op Andersen geïnspireerd sprookjesavontuur maakte. Dus ja, beide schrijvers die ook illustratoren zijn, waren best verrast door de uitnodiging voor dit gesprek over de herkomst en betekenis van sprookjes en sprookjesmotieven in hun boeken, en hoe ze die vormgeven. Maar met een kop thee aan de werktafel van Annet, waarop potten met kwasten en potlooden staan en een opengeslagen schrijfboek ligt, is het ijs snel gebroken.

Daan: „Dat ik hier zit voelt toch vrij logisch. Ik ben opgevoed met Paul Biegel en dat soort sprookjesverhalen – niet die waarin een toverfee even alles in orde maakt, maar goede sprookjes. Het sprookjesthema sluit bovendien erg aan bij wie ik als kind was: de werkelijkheid kon voor mij heel overweldigend zijn; als ik bijvoorbeeld fossielen vond, riep dat diepe verwondering op. Het gaf mij het gevoel dat er dingen achter de dingen zaten. Toen ik tien was heb ik vanuit mijn raam een keer een witte hond boven de weg zien zweven. Ik heb dat lange tijd niet durven vertellen, omdat ik het nogal belachelijk vond klinken. Maar nu kom ik er rustig voor uit. Ik ben 63 jaar, dan kan je ertegen om uitgelachen te worden – en ja, dat geloof in het magische heb ik altijd gehouden.”

Annet: „Ik weet niet of ik dat geloofde, dat van die dingen achter de dingen. Ik besef wel dat sinds het verschijnen van *Lampje* er een romantisch beeld is ontstaan van een meisje dat al-

tijd van *De kleine zeemeermin* en Andersens heeft gehouden, maar dat klopt niet. Die sprookjes waren slechts een stukje van wat ik als kind las. Eigenlijk las ik gewoon alles. Ik was liever aan het lezen dan aan het leven: in boeken kon ik helemaal weg zijn. Ja, wég – weg van de gewone werkelijkheid, de gymzaal, het jeugdkoor, de kerk, weg van alles wat ik zo vond tegenvallen. Voortgedreven door een groot verlangen naar een werkelijkheid zoals ik die in fictie kon ervaren, naar een magische wereld, naar dat leven achter de dingen, zoals jij dat noemt. Maar tegenover dat verlangen en die hoop klonk dan altijd een strenge stem die zei: ‘Maar zo’n wereld is er niet.’ Pas veel later heb ik een soort van toestemming gevonden om die betovering van de werkelijkheid te mogen zien.”

Daan: „Toestemming – hmmm... Een interessant woord.”

Annet: „Ja, toestemming, omdat er dus altijd dat chagrijnige, rationele tegengeluid was dat zei: die betovering is er niet. Dat is terug te voeren op mijn opvoeding: de kerk, heel erg de kerk en de boodschap: je bent niet bijzonde, accepteer nou maar dat dit het leven is, en dan...”

Daan: „Dan komt het allemaal wel goed?”

Annet: „Nou ja, dan komt het in ieder geval niet *slecht*. Dat in de pas moeten lopen met je gedachten, heeft mij lange tijd belemmerd. Pas toen ik aan *Lampje* begon, dacht ik: maar mag dat dan gewoon, zo’n verhaal vertellen? Gelukkig zei de uitgever snel ja. En vanaf dat moment kwam het allemaal naar buiten. Ik zag die vuurtoren voor me, dat eilandje, *Lampje* en haar vader, een eng huis, een jongen met een vissenstaart. Pas halverwege realiseerde ik mij: oh, de kleine zeemeermin! Daar had ik eerst helemaal niet aan gedacht. Maar ineens was het er. En toen was ik ook ineens een sprookjesschrijver.”

Daan: „Wat jij nu vertelt, laat zien hoezeer sprookjes bij ons mensen ho-

Annet Schaap en Daan Remmerts de Vries in het atelier van Schaap in Utrecht.

ren en deel uitmaken van ons collectieve geheugen en onderbewuste. En hoe bevrijdend ze kunnen werken. Verhalen moeten over meer dan het grauwe alledaagse leven gaan. Er moeten dingen kunnen gebeuren die een opening creëren in de werkelijkheid. Magische elementen kunnen dat. Die kunnen, door de werkelijkheid op te heffen, een verhaal groter en rijker maken. Goede sprookjes zijn eigenlijk altijd metaforen, ze symboliseren onze hartstochten, duistere dromen en existentiële angsten. Zoals ik net al zei: een sprookje waarin alleen zomaar wat wordt getoverd, is geen goed verhaal. Het moet ergens naar toe gaan.”

Annet knikt instemmend: „Naar een bevrijding, of naar een verandering, om zo die opening te creëren.”

Daan: „Zo komt de eenhoorn Juniper in mijn slotdeel over het Doolwoud in een doolhof terecht waar hij in de vormomming van een wesp de dood ontmoet. Dat is een angstaanjagende overgang. Hoe gaat hij om met het onvermijdelijke voorbijgaan van de tijd? Wat wacht hem?”

Daan: „Soms zijn sprookjes meer dan een metafoor. In *Sneeuwwit*, mijn bewerking van Sneeuwwitje, zit lichte maatschappijkritiek. Ik wilde de eigentijdse lezer een spiegel voorhouden: hoe verbeelden we meisjes in verhalen? De belangrijkste verandering die ik daarom in het Grimm-sprookje heb aangebracht is dat Sneeuwwitje zelf

verandert. Ze blijft in mijn versie niet hetzelfde onnozele kind dat alles alleen maar overkomt en wakker wordt gekust en meegevoerd wordt door die prins. Ze pakt zichzelf aan en wordt een eigenzinnige jonge vrouw die voor zichzelf opkomt. Dat voelde eerlijk gezegd ook heel terecht, na alle ellende die haar door dat rotwijf is aangedaan. Zo heb ik het verhaal naar onze tijd toegeschreven. De omstandigheden zijn die van het klassieke sprookje, maar zoals de figuren handelen, is van deze tijd. Dat schuurt en dat vind ik fijn.”

Annet: „In haar vrijheidsstrijd lijkt jouw Sneeuwwit op Eliza uit *Krekel*. Zij verandert ook van een onzeker, volgzzaam meisje in een iemand die opstaat tegen haar kwade stiefmoeder. Dat vrouwen-thema en die maatschappijkritiek zit trouwens ook in sommige Grimm-sprookjes die ik voor *De meisjes* bewerkte. Maar ik ben natuurlijk zelf een vrouw. Eigenlijk gaan alle zeven sprookjes in de bundel over mij. Die is ontstaan toen ik met *Krekel* bezig was. Het schrijven lukte heel lang niet: het moest net zo briljant en succesvol als *Lampje* – en het voelde alsof iedereen over mijn schouder meekkeek. Op een ochtend liep ik gefrustreerd naar mijn atelier. ‘Jezus, ik heb het al een keer gedaan’, dacht ik. ‘Dus dan moet ik het toch nog een keer kunnen? Schrijf gewoon nog een keer zo’n boek!’, sprak ik tegen mijn handen. Waarna direct het

beeld in mij opkwam van een meisje dat gevangen zit in een kelder, omdat ze zomaar per ongeluk goud heeft gesponnen van stro en dit kunstje nu van iedereen moet herhalen. Ik dacht: zal ik? Gevolgd door: nee, nee – eerst dat nieuwe grote boek. Maar dat verhaal kwam er toch...”

Daan: „Als metafoor voor jouw leven. Jij had met *Lampje* goud gesponnen en nu werd je in de kelder opgesloten om nog een keer een *Lampje* te schrijven.”

Annet: „Ik had mezelf inderdaad opgesloten. Maar die bewerking van *Repelsteeltje* werkte bevrijdend. Daarna volgden als vanzelfsprekend die zes andere verhalen. Alles wat me aan het hart ging en gaat – zusjes, vroeger, jaloezie – heb ik in die Grimm-sprookjes gegoten.”

Daan: „Ideeën groeien op ideeën, dat is ook mijn ervaring. Het Doolwoud bijvoorbeeld ontstond toen ik Flin opeens had gefantaseerd: een jongetje, een flintertje dat los was geraakt van het grotere geheel. Dat gaf ik vorm door hem door twee arenden in een sprookjesbos groot te laten brengen, waarna hij zijn weg terug naar de mensenwereld moet vinden. Vanuit zo’n gegeven stuit ik dan op allerlei vondsten. Er wordt als het ware een snaar geraakt waarmee je onderbewuste opend wordt. Zo dook ook Mono de tweekoppige dwerg al snel in het verhaal op. En Juniper de eenhoorn, aan

wie ik vervolgens zo verslingerd raakte dat ik na de boeken over Flin, prinses Nola en kleine Fons alleen nog maar over hem wilde schrijven.”

Annet: „Het is betoverend, zoals ideeën op ideeën en verhalen op verhalen groeien. Eigenlijk dienen die onderwetse sprookjes en sprookjesfiguren als het canvas waarop je iets kunt verven, waarop je een eigen nieuwe verhaalwereld kunt scheppen en personages tot leven kunt wekken. *Krekel* is min of meer ook zo ontstaan. Na *Lampje* dacht ik eerst: dat is klaar. Ik wist al wel dat ik een boek wilde schrijven vanuit *De wilde zwanen*. Want ik vond dat een mooi sprookje en had dat lang geleden al eens bewerkt als theatervoorstelling. Maar het moest dit keer wel een hedendaags verhaal worden. Dat lukte dus niet. En toen dook juffrouw Amalia uit *Lampje* ineens weer op en dacht ik: oh ja, en dan zus en zo, waarna ik van mezelf weer mocht terugkeren naar de sprookjeswereld van *Lampje*. Of lezers zich voldoende kunnen herkennen in zo’n sprookjesavontuur? Daar denk ik niet over na. Als de taal en het verhaal overtuigen ga je vanzelf mee met de hoofdpersoon, en dan wil je niets liever dan ontdekken wat het leven in die andere wereld te bieden heeft, de verrukkingen en de verschrikkingen.”

Daan: „Dat gedoe tegenwoordig dat iedereen zich maar in de personages moet kunnen herkennen. Inclusie, diversiteit – het is allemaal heel belangrijk hoor, dat ontkent niemand. Maar uiteindelijk is het enige wat echt telt dat een boek goed geschreven moet zijn. Ieder woord moet raak zijn. Daarnaast mogen je personages geen bordkartonnen karakters zijn. Je moet ze dubbelzinnige of tegenstrijdige dingen laten zeggen, zodat de lezer voelt dat ze twijfelen of een zwakte hebben – ook de slechteriken.”

Annet: „Je moet je te bovendien niet willen jken aan de werkelijkheid. Als een kat kan praten, hoef je dat niet uit te leggen. De vraag waarom die kat dat kan, is niet interessant. Binnen de verhaalwerkelijkheid is het een gegeven, een stilzwijgende afspraak die je met je lezers hebt gemaakt. En de plot moet natuurlijk kloppen: de gebeurtenissen moeten coherent zijn, de afloop mag niet zomaar uit de lucht komen vallen.”

Daan: „Sprookjes moeten een aanmoediging zijn om de fantasie te gebruiken, om voorbij de werkelijkheid te kijken. Als dat je lukt, dan heb je een rijker leven dan wanneer je alleen maar de regels volgt, welke regels dan ook.”

Annet: „Juffrouw Amalia is zo iemand. Aanvankelijk is de wereld van *Krekel* een wereld waarin dingen gebeuren die volgens haar helemaal niet kunnen, waarin ze volstrekt niet gelooft. Maar langzaam, heel langzaam – eigenlijk door de liefde – ontdekt ze dat er zich toch een andere werkelijkheid achter haar werkelijkheid schuilt.”

Daan: „Kunnen geloven in het leven achter de dingen, precies dat is de kracht van sprookjes.”

TERUGLEZEN

‘Wat als fictie voelde werd werkelijkheid’

Stadsdichter van Nijmegen Simon Mamahit (33) herlas de beeldroman *Rampokan* van Peter van Dongen meermalen. Na een reis naar Indonesië kreeg het boek nieuwe betekenis.

Toegegeven, voor een stadsdichter lees ik opvallend weinig. Maar een verhaal waar ik steeds naar terugkeer is *Rampokan* van Peter van Dongen. Ik was een jaar of twaalf, toen ik dit verhaal voor het eerst tot me nam. Het boek stond in de boekenkast van mijn vader, tussen veel meer Indonesische verhalen. *Rampokan* voelde als een soort Nederlandse manga, een genre waar ik sowieso van houd, en bood me een toegankelijke eerste kennismaking met mijn familiegeschiedenis.

In de beeldroman volg je Johan Knevel, een Nederlander die opgroeide in het toenmalige Nederlands-Indië. Na jaren wonen en studeren in Nederland keert hij terug naar zijn geboorteland als soldaat tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog. Zijn warme gevoelens bij het land blijken heel anders uit te pakken wanneer hij door niemand wordt herkend.

Van die eerste lezing is me weinig bijgebleven, behalve dat Indonesië voor het eerst in geuren en kleuren voor me tot leven kwam. De rijke illustraties van Peter van Dongen speelden daarin een grote rol.

Rond mijn zestiende las ik het boek opnieuw. Het vage, ongemakkelijke gevoel dat ik had bij mijn biculturale identiteit ging toen meer leven. Het begrip *codeswitching* stond niet letterlijk in *Rampokan*, maar ik begon het wel te herkennen. Ik werd me er steeds bewuster van dat ik me in verschillende contexten ook anders kan gedragen. Achteraf lijkt dat vanzelfsprekend, maar als tiener is dat best een ontdekking.

Op mijn achttiende reisde ik naar Indonesië en het was bijzonder om te merken hoe *Rampokan* daar tot leven kwam. Ik had het boek al meerdere keren gelezen, maar nu zag ik in de sfeer van de illustraties meteen herkenbare elementen terug, zoals de levendige Chinese

markt. Wat in mijn hoofd nog als fictie voelde, werd opeens werkelijkheid. Vanaf dat moment las ik het verhaal anders. Bij elke herlezing dacht ik terug aan die jongere versie van mezelf, die zijn gevoelens over biculturaliteit nog niet kon duiden.

Toen ik 22 was, overleed mijn vader. Ik ben me steeds meer gaan afvragen wat hij van het verhaal vond. We hebben daar nooit veel woorden aan gegeven. Een verhaal als dit brengt me toch iets dicht bij zijn leefwereld.

Bij mijn meest recente herlezing zag ik scherper dan ooit dat Johan Knevel een uitgesproken fascistische figuur is. In een tijd waarin fascistische denkbeelden opnieuw terrein winnen, vind ik dit verhaal extra relevant. Wat 75 jaar geleden gebeurde, kan zich opnieuw trekken – ook in Indonesië.

In mijn werk spreek ik veel jongeren die weinig met lezen hebben. Juist daarom raad ik deze beeldroman vaak aan: de illustraties dragen het verhaal en maken het toegankelijk voor wie niet gewend is lange stukken tekst te lezen. Het sluit goed aan bij de beeldcultuur waarin veel jongeren zich nu bewegen.”

Sofie Bongers

Gebonden in de windsels van generaties

NEDERLANDSE LITERATUUR Twee romanschrijvers wagen zich aan de eigen familie. Koos Meinderts schrijft ogenschijnlijk eenvoudig maar geraffineerd, Josephine Rombouts verslikt zich in de constructie.

Door **Judith Eiselin**

Fien zwijgt, Fien talmt, wijkt, vlucht en ze heeft daar schoon genoeg van. Josephine Rombouts (1971), bekend van haar autobiografische boeken over haar verblijf als huishoudster op een Schots kasteel, voert zichzelf op als persona-ge, Fien dus, in de roman *Vleugelslag*. Het gedrag dat ze onder de loep wil nemen ziet ze terug bij haar kinderen, maar ook bij haar vader en haar grootmoeder. Waar komt het vandaan? En hoe kan het stoppen? In het qua inhoud onthutsende *Vleugelslag* doet ze verslag van een zoektocht. Zij duikt in het verleden van haar familie, onderzoekt wat werd doorgegeven, van generatie op generatie, en waarom.

Ook Koos Meinderts (1953), vooral bekend als kinderboeken- en liedjes-schrijver, waagt zich aan een dergelijk boek. Minder direct dan Rombouts, maar ook zijn *Zien wat van gisteren overbleef* schampt dicht langs de autobiografie. Hoofdpersoon Jaap Hegge is een succesvol kinderboekenschrijver uit een groot katholiek gezin, net als Meinderts zelf. Hegge staat op een keerpunt in zijn leven na wat hij een „bliksembezoek van de dood” noemt. „Voorwaarts en snel vergeten” lukt niet, temeer daar zijn ooit zo blitse middelbare schoolvriend wel degelijk echt en eenzaam op sterven ligt: hij ziet overal „zwarte sneeuw” en zijn werk staat hem tegen.

Dienstertje
Hegge moet het zoveelste deel van zijn kinder verhalenserie ‘Monkel en Glop’ schrijven, maar walgt en baalt en vraagt zich af wat er van hem geworden is. Tijd om iets anders te gaan maken, iets „echts”. „een boek waar niemand om had gevraagd, waarin niets gebeurt en waarop niemand zat te wachten, behalve ikzelf.” Dat wordt het levensverhaal van zijn ouders - zijn eigen ontstaansgeschiedenis. Hij voert ze op in hun jonge jaren, vanaf hun kennismaking in 1940. Moeder, die een dienstertje is, staat een Heilig Hart-beeld af te stoffen, vader is op kraam-bezoek bij zijn zus, haar werkgeefster, en valt als een blok voor haar, alleen al door de aanblik van haar kuit.

Verwanten opvoeren als personages is riskant. Het vergt afstand en zeker ook lef, een mate van nietsontziend durven zijn, het is een toe-eigening die niet schoorvoetend dient te gebeuren. De hoofdpersoon van Meinderts leest zijn broers en zussen op enig moment een gedeelte voor van wat hij maakt. Meteen komen er bezorgde vragen: gaat hij ook opschrijven dat vader een tijdje voor de Wehrmacht heeft gewerkt? Een broer wil het niet hebben, en zus verwacht een hagiografie. Jaap Hegge beraadt zich en belt zijn al lang overleden moeder er maar eens over: „Wat valt er nou over ons te schrijven?” ‘Genoeg. [...] u fantaseerde over

Nederlandse vrouwen en kinderen in het Japanse interneringskamp Kampong Makassar, Batavia/Jakarta. 1945.
FOTO COLLECTIE SPAARNESTAD

Josephine Rombouts:
Vleugelslag. Querido, 277 blz. € 22,99
●●○○○

Koos Meinderts:
Zien wat van gisteren overbleef. Hoogland & Van Klaveren, 192 blz. € 22,50
●●●●○

hem, 's avonds in bed.’ ‘Dat ga je er toch niet inschrijven, Jaap!’ ‘Dus het klopt?’”

Zien wat van gisteren overbleef is een slim lied van schijn en wezen: Meinderts speelt met de vraag wat ‘werkelijkheid’ is, met wat de lezer aanneemt van de aannames van zijn hoofdpersoon. De hoofdstukken over de ouders loop en Dora zijn even zorgvuldig geschreven als die over hun zoon Jaap, vol fijnzinnige observaties en knappe dialogen. Meinderts doet niet aan mooischrijverij en heeft nergens in het oog springende kunstgrepen nodig om te overtuigen. De roman vertelt een klein verhaal, rechttoe-rechtaan, lijkt simpel en terloops te zijn, maar zit geraffineerd in elkaar, als een spiegelpaleisje.

In de windsels van generaties
Vleugelslag is een zwaarder boek, zowel door de thematiek als door de toon. „Ergens diep beneden onder de waterspiegel ligt de blauwdruk”, schrijft Rombouts. Fien voelt zich „smoren in de windsels van generaties”, in trauma dat op haar werd overgedragen. Ze is een tweedegeneratie kampslachtoffer. Haar vader verbleef met zijn moeder en zus tijdens de Tweede Wereldoorlog in een Japans interneringskamp op Java. Die moeder had toen al ander levensbepalend trauma opgelopen: zij werd in 1922 als kind vanuit een Oostenrijks bergdorp naar Nederland gestuurd om aan te sterken, maar keerde nooit weerom. Haar Noord-Hollandse gastouders misbruiken haar op tal van manieren. Als ze ontsnapt is door te trouwen en alsnog gelukkig dreigt te worden in Neder-

lands-Indië, ontplot haar echtgenoot tijdens de Slag in de Javazee. En daarna wacht haar en haar kroost dus nog het kamp.

Hoe prangend de inhoud van *Vleugelslag* ook is, de vorm is hinderlijk, de roman blijft te bedacht aanvoelen. Rombouts portretteert in het eerste deel van het boek zichzelf en een hele hoop andere familieleden, zoals haar oom Harm en haar vader Peter, in diverse tijdvakken gedurende een week. In 2022 gaat zij met haar peettante in Oostenrijk op zoek naar de wortels van haar grootmoeder. Haar oom Harm deed met zijn gezin hetzelfde in 1992, haar vader Peter ook, zelfs tweemaal, met zijn eerste twee kinderen in 1977 (daar is Fien er een van) en in 1991, met zijn derde en vierde kind. Rombouts volgt al deze verhaallijnen: dat is duizelingwekkend op een manier die de bedoeling niet geweest kan zijn. Je moet steeds terugbladeren naar die stamboom voorin.

De personages komen ook niet tot leven. Hun gesprekken zijn vaak stijf, gekunsteld, vreemd uitgesponnen, en eigenlijk gericht op informatieoverdracht aan de lezer: „‘Harm’, onderbrak Christina zijn gedachten, ‘je moeder kwam met een trein vol Weense bleekneusjes naar Nederland, maar ze kwam niet uit Wenen, hoe zit dat?’” Er staan ook vreemd veel uitroepen in de roman, zoals ‘Jasses’, ‘Hallo’, ‘Verdomme’ en ‘Verrek’. Misschien om de boel te verlevendigen, maar het werkt helaas averechts. In het tweede deel van de roman, getiteld ‘Vader. Zeven dagen sterven’ blijft Rombouts binnen het ik-perspectief van Fien. Dit leest prettiger en overtuigt meer, maar een eenheid is

Vleugelslag niet.

Zien wat van gisteren overbleef van Meinderts is ook een familiegeschiedenis, maar gaat over meer. Zoals over de taak van een schrijver. Verhalen hoeven niet ‘echt gebeurd’ te zijn om waar te zijn. En: „de grootste bedreiging van het succes is het succes zelf”. Zo’n schrijver met veel succes loopt risico toe te treden tot het „Gilde der Boekenbakkers”.

Knipogen

Dat zijn „schrijvers zonder eigen stem, die het ene na het andere inwisselbare puinboek eruit katten, reeksen het-geheim-van-of het-mysterie-van boeken”. Hoofdpersoon Jaap is natuurlijk zelf zo’n schrijver, met zijn Monkel en Glop-reeks. Overigens had hij de succesvolle figuren aanvankelijk Kuik en Vark willen noemen, maar dat mocht niet van zijn uitgever. In het echt schreef Meinderts wel degelijk Kuik en Vark-verhaaltjes, zij het niet in negentien delen. Zulke knipogen maken de roman extra geestig.

De roman van Meinderts eindigt met twee geboortes: die van hoofdpersoon Jaap Hegge zelf en die van zijn kleindochter, voor wie hij een hoogstpersoonlijk twintigste deeltje Monkel en Glop schrijft, alsnog. De twee delen van *Vleugelslag* van Rombouts eindigen met een sterfbed, dat van de grootmoeder en dat van de vader. In deze hoofdstukken houdt Rombouts het klein en weet zij te ontroeren. Maar verder maakt vooral het feitelijke, echt gebeurde leed uit *Vleugelslag* indruk. Rombouts is interessant door *wat* er staat; Meinderts veeleer door *hoe* het er staat.

Mira Feticu:
Gewone Hollandse jongens. De Geus, 107 blz. € 14,99
●●●●●

Een vrouw geilt - we kunnen het niet anders zeggen - op de broer van haar overleden man. „Mijn speeksel wordt heet in je buurt”, fluisterschreeuwt ze hem toe. Haar „door menopauze verstopte poriën zweten stilltjes van een plezier dat niet mag, dat niet deugt”. Wat zou haar schoonmoeder ervan denken als ze wist „dat mijn ogen als twee bloedzuigers op de huid van haar jongste lopen, kruipen, kreunen, spuiten, klaar-komen, kwijlen”?

Er overspoelt je meteen een eruptie van zinnelijkheid, wanneer je begint aan de novelle *Gewone Hollandse jongens* van Mira Feticu (1973) deze volstrekt niet-brave novelle inzond als potentieel Boekenweekgeschenk! Die wedstrijd won Gerwin van der Werf met zijn aimabele en heel publieksvriendelijke *De krater*, maar we kunnen wel stellen dat de fall-out van de wedstrijd ook zeer de moeite waard is geweest. Gaea Schoeters' geweldige *Het geschenk* haalde de longlists van alle drie de grote literatuurprijzen en de Libris-jury selecteerde ook deze week, naast Roderik Six' *In het wit* (dat zijn oorsprong vond als inzending), deze grensverleggende novelle van Feticu. Al in augustus verschenen, tot nu toe hier aan onze aandacht ontploft (excuses).

Maar deze vertelling heeft een wezenlijk verhaal te vertellen, een vernieuwend verhaal bovendien, over rouw, want hier hult die zich niet in de bedekte, donkere tinten die meestal de gedaante van zo'n verhaal bepalen. Het is niet teergevoelig, niet bedroefd, niet uit het veld geslagen, maar duizendmaal krachtiger. Dit rouwverhaal is heftig en intens als een orkeest, hard als aangespannen spieren in een radeloze hunkering naar wat verloren is gegaan, maar vooral gulzig naar het leven dat er nog wél is en dat nu, geconfronteerd met de dood, zo priemend voelbaar is. Klinkt het misschien niet meteen vanzelfsprekend, die stap van rouw om de verloren geliefde naar lust voor diens broertje Benjamin? Het is particulier misschien; Feticu verloor zelf haar man (en heeft daarover geschreven). Maar het knappe, misschien wel frappante aan *Gewone Hollandse jongens* is dat die stap helemaal niet zo groot blijkt en na lezing zelfs volstrekt voorstelbaar is.

„Je zou met vals medelijden kunnen zeggen dat ik het lichaam van mijn man in dat mooie jongere lichaam zoek”, zegt de verteller zelf. Waarom ‘vals medelijden’? Omdat het zo rationeler en verklaarbaarder lijkt dan het voelt: wat er in haar omgaat is in feite radeloos en onoplosbaar. Ze hunkert naar de dichtst bij hem staande, jonge en nog levende versie van hem - dat is in feite natuurlijk irrationele logica.

Lichamelijke wil
Maar het is waar ze zich aan vastklampt, fantaserend wel te verstaan, want Benjamin geeft niet thuis. Dus: „Ik masturbeer me wezenloos, want een weduwe zoals ik kan niet veel meer doen met haar verlaten lichaam.” Tijdens de luttele seconden van een orgasme voelt ze zich even opgetild, verdwenen uit het hier en nu, uit het onaantvaardbaar aardse waar de tijd onbarmhartig voortschrijdt. „Maar kun je oneindig masturberen om de werkelijkheid te ontwijken?”, vraagt ze zich af, want als het effect weer wegebt, sleept ze zich weer voort in „de marathon

voor weduwen, de eindeloze marathon naar nergens”. Haar huidhonger is misschien een onorthodoxe manier van rouwverwerking, maar: „Ik schaam me niet voor wat ik voel, want mijn lichaam heeft een eigen functie.” Die lichamelijke wil is waar dit proza om draait - zoals bijvoorbeeld *Oersoep* (2023) van Bregje Hofstede dat ook deed. Als je dat niet meteen kunt meevoelen, spreekt Feticu's verteller je wel even streng op je scepsis aan. Oh, gaat dit soort hysterisch rouwbeklag wat ver voor gewone Hollandse jongens zoals Benjamin en wie weet ook wel de lezer? De prototypische Hollander (m/v) is het contact met het lijf verloren, weet de vertelster - die zelf in een Oost-Europese, ‘warmbloediger’ cultuur grootgebracht werd, en nu onze maatschappij een spiegel voorhoudt.

Oh, deugt de huidhonger niet? „Zijn heeft niets met deugen te maken?” En: „Deugen is overrated, Benji. Je blijft in een relatie niet omdat de ander deugt, maar om-

dat je zijn speeksel uniek vindt.” Is dat dan meteen oppervlakkig? Misschien zoals de huid oppervlakkig is, maar die is ook, om met dichter Paul Valéry te spreken, „het diepste dat we hebben”. Want, aldus Feticu's vertelster: „Huid is het antwoord op alle dringende vragen, huid op huid, want zolang je je huid hebt bent je er-gens.” Leven is in de eerste plaats: een lijf hebben. Aanraking is existentieel.

En de novelle *Gewone Hollandse jongens* is ook existentieel. Ze is daarom verteld als monoloog, die de roezigheid van de verteller weerspiegelt - weergegeven in massieve tekstblokken die doen denken aan een *stream of consciousness* à la Virginia Woolf of Astrid H. Roemer. Die vorm leent zich goed om de ervaring van het onderbewuste weer te geven, waar de waarheid zich ophoudt, maar ook de beschaving wegvallt - en de gezonde Hollandsheid, zou je in dit geval kunnen zeggen. Feticu mengt de gevoelvollere fantasieën van haar verteller met haar filoso-

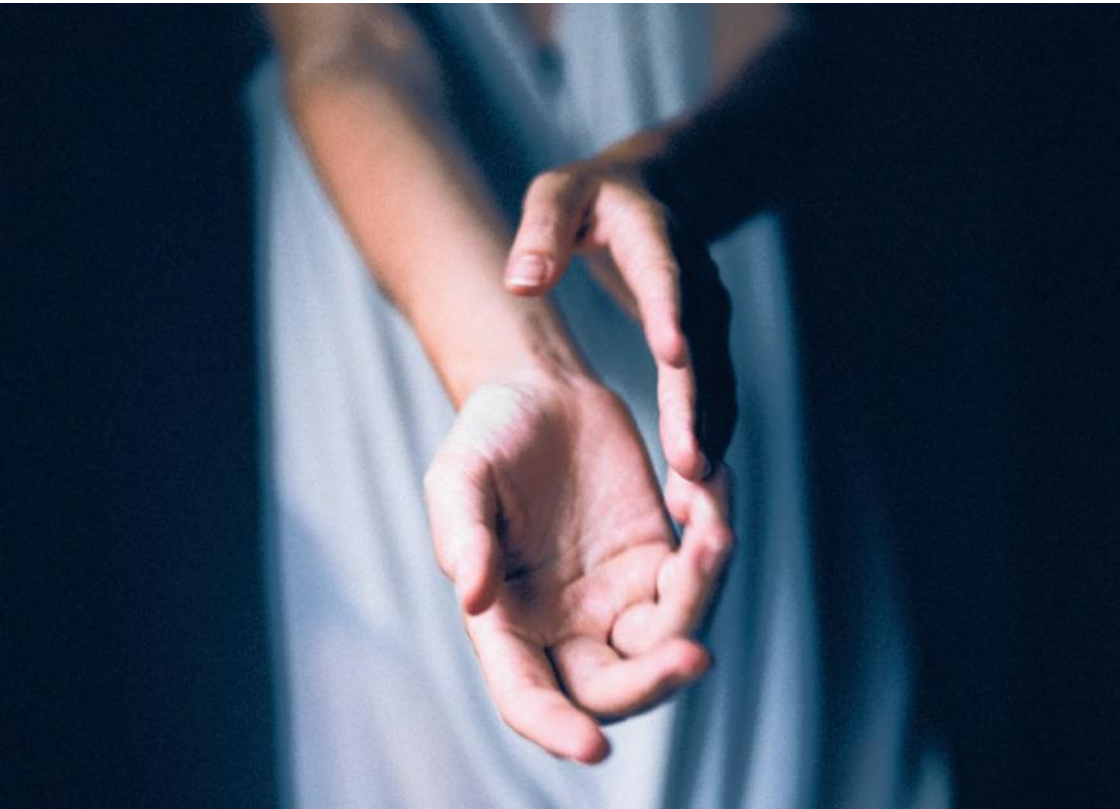

FOTO GETTY IMAGES

Een rouwverhaal dat supersensueel is en vol gulzig leven zit

MIRA FETICU In deze volstrekt niet-brave novelle verlangt een weduwe naar de broer van haar overleden man. In deze gewaagde, vernieuwende novelle confronteert Mira Feticu de kille Hollander met een redeloze, maar heel waarachtige manier van rouwen.

Door **Thomas de Veen**

fische reflecties, en weet zo ratio en emotie onlosmakelijk met elkaar te verbinden; ze toont dat dat, als je onder de oppervlakte bent aanbeld, geen verschillende werelden zijn.

Onderweg naar IKEA

Evenzo erkent ze dat wat we door-gaans banaal, abject of grensoverschrijdend vinden een onvervreemdbaar plek heeft in de menselijke ervaring. Ze schrijft: „Ik bevredig me in de trein, in de wc waarin zwerwers soms een uur lang blijven.” Dat is ‘vies’, ja, maar het staat ook voor iets groters: dat wc-hokje is kennelijk de plek waar de ongemakkelijke, vieze waarheid de ruimte krijgt. De buitenwereldrealiteit van de treinreis die de vertelster gedurende de novelle maakt, dringt op meer momenten de vertelling binnen: „We waren onderweg naar IKEA, we moesten van alles hebben; zei het meisje naast me in de trein.” Het contrast waarvoor zo’n mededeling zorgt, is onthullend. Dié werkelijkheid is pas echt banaal, laat Feticu ermee zien. Wat er in het rouwende roes-hoofd van haar verteller gebeurt, dat is waar.

De tekst stroomt als lyriek, de volgende zin lijkt steeds te ontspruiten uit de vorige, of een redenering wordt na een mentale hinkstaprong weer vervolgd. Tegelijk ontwikkelt zich een overkoepelend betoog, „Ik hou van again and again”, monkelde de verteller, maar gaandeweg verandert de monoloog ook van ‘kleur’. Wat begint met scherpe geilheid en supersensueel verlangen, wordt doffer, bitterder, berustender. Dan vraagt de vertelster zich ook af of haar navelstaarderij wel te verantwoorden is. Ze weet, met haar Oost-Europese achtergrond, dat lijf en leven soms opgeëist worden door de wereld. „Ik kom uit een verandering waarvoor veel jonge doden vielen. Sommigen zo jong dat ze nooit een vriend of vriendin hadden, nooit andere huid dan de moederhuid aangerakt hadden.” Maar: „Ik kies voor huid, voor wat er gevoeld en ervaren kan worden.”

Is het een keuze? Dat brengt je ook terug in de particuliere ervaring waarvan *Gewone Hollandse jongens* getuigenis aflegt. De vertelster kan niet anders dan terugcirkelen naar het gemis dat haar gevangen houdt. Maar deze novelle weet die ervaring op zo’n manier bij je te injecteren dat het een lichaamsgevoel wordt, alsof je even die radeloze weduwe bent, hoe gewoon Hollands je eigen (jongens)lijf ondertussen ook blijft. Is dat niet waar literatuur om draait?

Advertentie

Uitgeverij Querido feliciteert

Joke van Vliet

met de nominatie van de BNG Literatuurprijs 2025 voor haar roman *Niets is echt gebeurd*

Wie zijn de mega-breinen achter de MAGA-revolte?

IDEOLOGIE Dom rechts? De trumpiaanse omwenteling die zich momenteel in de VS ontvouwt, is aangejaagd door erudiete schrijftafelrevolutionairen. Een politieke journalist brengt het netwerk van de *eggheads* achter Trump in kaart.

Door **Sjoerd de Jong**

Het was een bont zootje ongeregeld dat op 6 januari 2021 het Amerikaans Congres in Washington bestormde. De een zwaaide met de gestreepte vlag van de Confederatie, de slaven houdende staten uit de Burgeroorlog (1861-1865). Een ander had zich uitgedost als een sjamaan met gehoornde bontmuts. Weer anderen marcheerden in camouflagekleding joelend door de lange gangen.

Die bestorming vijf jaar geleden, uitgelokt door verkiezingsverliezer Trump, is uitgegroeid tot hét symbool van de MAGA-beweging. Het leek een middeleeuwse boerenopstand van rancuneus rapaille dat van geen gezag wil weten. De huidige paramilitaire straatterreur van ICE lijkt er het logische vervolg op. Wat in Nederland in progressieve kringen wel – behalve fascistisch – ‘dom-rechts’ is gaan heten, agressief populisme dat niet terugdeinst voor revolutionair geweld.

Ja, fascistisch – maar ‘dom’? Als diagnose voor de opkomst van MAGA en het succes van extreemrechts in de VS is dat ontoereikend en, domweg, onjuist. Het miskent dat juist hoog opgeleide Amerikanen, een diep gefrustreerd deel van de academische fine fleur, aan de wieg stonden van de beweging. De MAGA-revolte kwam net zo goed *top-down* als *bottom-up* tot stand. Voor Trumps tweede termijn lag daar-

voor een programma klaar, het veelbesproken Project 2025, opgesteld door een keur van conservatieve en reactionaire denkers, samengebracht door de rijke denktank The Heritage Foundation.

In *Furious Minds* duikt politiek journalist Laura K. Field in deze wereld van conservatieve academici en *highbrow* stokebranden. Ze is daar goed voor toegerust. Ze schrijft al jaren over radicaal-rechts voor media als *Politico* en *The New Republic* en is verbonden aan het Brookings Institute, een centrum-linkse denktank. Tijdens haar studie politicologie volgde ze colleges bij hoogleraren uit de school van de politiek filosoof Leo Strauss (1899-1973), die generaties Amerikaanse conservatieven inspireerde.

Strauss, die in 1937 nazi-Duitsland ontvluchtte, zette zich af tegen de universele en rationalistische pretenties van de Verlichting. Traditie en deugden zoals in het klassieke Griekenland zijn voor een samenleving belangrijker dan de formele vrijheden en nadruk op individuele rechten van het moderne liberalisme. Volgens Strauss moeten die wel uitlopen op moreel relativisme (zoals in het hedonistische Amerika) of zelfs op nihilistisch geweld (zoals dat van de nazi’s). Zijn beroemdste student, de classicus Allan Bloom (1930-1992), maakte furore met *The Closing of the American Mind* (1987), een klaag-

zang over de geestloze genotszucht van jonge generaties Amerikanen. Het boek werd een mijlpaal in de *backlash* tegen het libertinisme van de jaren zestig.

Field, zelf een overtuigd *liberal*, volgt in dit boek Strauss’ overtuiging dat ideeën en morele waarden de richting van een samenleving bepalen. Techmijldairs als Elon Musk en Peter Thiel met hun quasireligieuze science-fiction-wereldbeeld vallen buiten het bestek van haar boek, net als *freelance* filosofen als Steve Bannon, die hoopt dat nog meer chaos en *Verelendung* een nieuwe wereld dichterbij zullen brengen. Field concentreert zich op de *eggheads* achter Trump. Daarbij put ze rijkelijk uit hun boeken en artikelen, met soms een stekelig eigen commentaar maar zelden vilein en nooit uit de hoogte.

Ideologische blokken

Grofweg maakt ze een indeling in drie ideologische blokken, die elkaar vinden – en voedden – in de coalitie die Trump in 2024 opnieuw aan de macht hielp. Eerst ontmoeten we de ‘Claremonters’, opgeleid aan het Californische Claremont Instituut. Deze rechtse intellectuelen dwepen met de achttiende-eeuwse *Founding Fathers* van de Republiek – althans, met hun geïdealiseerde beeld van hen. Zij hunkeren naar die *roots* van de natie, die volgens

Vicepresident JD Vance is een sleutelfiguur in het netwerk van radicaal-rechtse academici, denktanks en bloggers
FOTO ASSOCIATED PRESS

hen niet is gebouwd op idealen van universele vrijheid en gelijkheid maar op klassieke en christelijke noties van deugd en gemeenschap. De invloed van Strauss is sterk bij deze mannen – doorgaans zijn het mannen – die elkaars intellectuele nieren proeven in tijdschriften als het *Journal of American Greatness*.

Dan hebben we de ‘post-liberalen’, een bonte intellectuele groep met als een van de kopstukken politicoloog Patrick Deneen (1964), hoogleraar aan de katholieke Notre Dame-universiteit. Hij maakte naam met het invloedrijke

Why Liberalism Failed (2018), een failietverklaring van het liberalisme die zelfs Barack Obama op zijn leestafel had. Ook present en klaar voor de strijd: Adrian Vermeule (1968), hoogleraar rechten aan Harvard, die zijn geestverwant Deneen in een recensie van diens boek aanspoorde wat meer door te pakken. Het daaropvolgende boek van Deneen kreeg de veelzeggende titel *Regime Change* (2023).

Vergeleken met de Claremonters hebben de post-liberalen geen nostalgie naar de stichters van de Republiek, al delen ze afkeer van de Verlichting. Ze putten hun inspiratie eerder uit klassieke, christelijke of katholieke filosofie uit de thomistische school: sociale orde met behoud van religie. Tegelijk duikt soms het werk op van de beroemde en beruchte Duitse rechtsfilosoof Carl Schmitt (1888-1985).

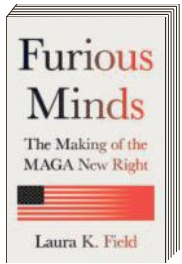
Schmitt, in de jaren dertig een verdiediger van Hitlers absolute macht, is rechts én links herontdekt als sloper van een in Verlichtingsidealën gedrenkte ‘wereldgemeenschap’. Naties zijn geen ideële abstracties, aldus Schmitt, maar historisch gegroeide volksverbanden. Politiek is strijd tussen vriend en vijand. In zijn geest voeren de postliberalen een binnenlandse cultuuroorlog tegen links met als doel herstel van sociale orde, hiërarchie in groot en kleiner verband (gezinnen) en vaderlandsliefde.

Fields derde, verwante kring is die van de ‘nationaalconservatieven’. Een schiedauteur in dit milieu is Yoram Hazony (1964), die in *The Virtues of*

Nationalism (2019) een lans brak voor patriottisme als nationale deugd. Dat staat dat tegenover links ‘negativisme’ over de natie, dat geobsedeerd zou zijn door de ‘zwarte bladzijden’ in de Amerikaanse geschiedenis, van slavernij en genocide op de inheemse bevolking tot structureel racisme. Hazony, net als veel andere conservatieven een uitgesproken verdediger van Netanyahu’s Israël, schreef ook *Conservatism. A Rediscovery* (2022), een uitvoerige, gelijkmatige (en oersaai) verhandeling over zijn conservatisme.

Dan zijn we er nog niet. Onder al die studieuze schrijftafels kolkt een woeste stroom van wat Field noemt „de hard-rechtse onderbuik”. Dat is de wereld van twitteraars, activisten en opruiers die putten uit dit gedachtegoed en zich storten in online campagnes en hetzes. Daar komen we Christopher Rufo tegen (die Field rekent tot de nationaalconservatieven), een onderwijs-activist die een media-campagne voerde tegen de (zwarte en vrouwelijke) bestuurder van Harvard, Claudine Gay (met succes, ze trad af).

En daar hebben we Curtis Yarvin, een cultfiguur uit de online krochten van de zelfverklarde ‘Dark Enlightenment’ die Amerika het liefst onder de tucht van een president-koning zou zien. Of Costin Alamaru, die als ‘Bronze Age Pervert’ Twitter-faam vergaarde. Onder eigen naam publiceerde hij *Selective Breeding and the Birth of Philosophy* (2023), een Nietzscheaanse mengeling van autoritaire dogma’s en racisme. Dit is het milieu

Laura K. Field:
Furious Minds.
The Making of the MAGA New Right.
Princeton University Press, 406 blz.
€ 38,99
●●●●○

Het huidige ‘hard-rechts’ gaat veel verder dan het klassieke conservatisme, laat het boek van Field zien

waar de provo-lessen van de ‘tegenculturele’ jaren zestig zijn geleerd – en nu keihard worden ingezet tegen links.

Christelijk nationalisme

Field haast zich terecht om haar schematische indeling te relativiseren. Dit zijn geen gescheiden circuits maar een netwerk waarin de leden elkaar lezen, ontmoeten en aanhalen. In vrijwel alle groepen lopen banden met christelijk nationalisme, waar Field een apart hoofdstuk aan wijdt, dat in de zondaar Trump een goddelijk instrument ziet om de ontspoorde samenleving op nieuwe leest te schoeien.

Een sleutelfiguur is ook JD Vance, Trumps vicepresident. Vance, die over zijn jeugd in armoede de autobiografie *Hillbilly Elegy: A Memoir of a Family and Culture in Crisis* (2016) schreef, is twee keer bekeerd: eerst tot het conservatisme, daarna tot het katholicisme. Tijdens zijn studie aan Yale keerde hij zich af van het sceptische intellectualisme onder zijn medestudenten en ging hij op zoek naar vaste waarden en deugden. Nu onderhoudt hij banden met de diverse kringen die Field onderscheidt én heeft hij voelsprietten in de racistische en fascistische onderbuik van de beweging.

De 41-jarige Vance is bevriend met Curtis Yarvin en was dat met de vermoorde christen-nationalist Charlie Kirk. Hij is populair bij jongeren, *media savvy* en treedt op in podcasts waar hij het jeugdige jargon van *dude* en *fuck* moeiteloos beheerst. Ook dat is nieuw aan dit uiterst rechts: het heeft een rebels jeugd-*appeal*. Te hoop lopen tegen het establishment is nu: ongeremd honen over ‘links’ (in de kwaadaardige versie van hard-rechts: non-binaire woke mensen van kleur met paars haar).

Dit ‘hard-rechts’ gaat veel verder dan het klassieke conservatisme van iemand als William F. Buckley (1925-2008), oprichter van het conservatieve huisorgaan *National Review*, of dat van journalist George F. Will, een Trumpcriticus en auteur van *The Conservative Sensibility* (2019). Dat Amerikaanse conservatisme was (in tegenstelling tot het Europese, dat meer hecht aan kerk en kroon) cultureel conservatief maar ook sociaal egalitair, economisch liberaal (vrije markt) en internationalistisch.

Het nieuwe, agressieve rechts strijdt om totale culturele hegemonie, voert oorlog tegen de politieke en bestuurlijke elites die het wil vervangen, is anti-feministisch of ronduit misogyn en, zeker aan de marges, racistisch en fascistoid. Het cultiveert een apocalyptisch beeld van Amerika, dat aan de rand van de afgrond zou wankelen en alleen door een autoritaire politieke en morele revolutie kan worden gered. Op buitenlandpolitiek terrein is het isolationistisch (America First) met geloof in het recht van de sterkste (macht overzee, maar geen democratisering).

Nietzscheaanse draai

Met die wending naar macht als motor van de ‘echte’ wereld (Trump-adviseur Stephen Miller) doet dit hard-rechts ironisch genoeg wat het radicaal-links van oudsher verweet: noties van universele waarheid en redelijkheid afdoen als ‘constructies’ of ‘narratieven’ waar in werkelijkheid machtsdrift ach-

ter schuilgaat. In zijn bestseller *The Closing of the American Mind* uit 1987 zette Allan Bloom zich nog af tegen dit ‘Nietzscheaanse links’, dat geen absolute waarden of waarheid kent. ‘Post-moderne’ auteurs als Foucault en Edward Said, die de ‘narratieven’ van het Westen ontmaskerden, waren lang favoriete doelwitten van conservatieven. Maar nu heeft hard-rechts zelf een Nietzscheaanse draai gemaakt – een van de conclusies die uit dit boek te trekken zijn.

Over de ideeën achter de MAGA-beweging is veel meer geschreven. Er is Philip Gorski’s inzichtelijke *The Flag and the Cross* (2022), over christelijk nationalisme, het huiveringwekkende *War for Eternity: The Return of Traditionalism and the Rise of the Populist Right* (2020) van Benjamin R. Teitelbaum over de esoterische inspiraties van Witte Huis-influencer Steve Bannon. Of neem *A World After Liberalism* (2021) van Matthew Rose, een portret-tengalerij van oudere radicaal-rechtse denkers onder wie de Duitse culturopessimist Oswald Spengler (1880-1936) en de Italiaanse fascist Julius Evola (1898-1974). En wie een actuele reportage zoekt kan terecht bij *The Undertow. Scenes from a Slow Civil War* (2023), over extreemrechtse groepen en milities in de VS.

De meerwaarde van Fields boek is dat ze een heldere, toegankelijke *tour d’horizon* maakt langs de intellectuele waterdragers van deze rechtse revolutie met veel aandacht voor hun werk (bij vlagen vermoedelijk te uitvoerig voor Nederlandse lezers). Ze is ook niet blind voor de zwakke plekken van het liberalisme waar dit reactionaire denken zich tegen afzet. Het is waar, de Amerikaanse samenleving laat grote groepen ‘gewone mensen’ in de kou staan. Het klopt, de beste universiteiten lijken soms neoliberale bedrijven die diploma-maximalisatie najagen. Inderdaad, *liberals* hebben onder Biden geen goed antwoord gevonden op de onzekerheden in de Amerikaanse samenleving – of er met *woke*-paternalisme een contraproductief antwoord op gegeven. Field vindt zelfs dat haar mede-*liberals* veel kunnen leren van de rechtse denkers die ze in haar boek op de snijtfat legt.

Alleen niet zó. Al die gestudeerde anti-liberalen zullen nog spijt krijgen als hun idealen eenmaal werkelijkheid worden, waarschuwt ze. Ook voor rechtse *eggheads* zal het leven in de nachtmerrie van *The Handmaid’s Tale* geen pretje zijn, meent ze. Juist het liberalisme gaf hen de kansen om zich te ontwikkelen tot anti-liberalen. Alleen in een pluralistische democratie hebben ze hun anti-pluralistische, antiliberalistische ideeën kunnen ontwikkelen. De autoritaire orde waar ze naar smachten kent geen intellectuele speelruimte.

Het is een bekende repliek, maar wel een die oog in oog met de dodelijke staatsterreur in Minneapolis steet te redelijk klinkt (Fields boek was toen al verschenen). In de omwenteling die zich nu een jaar lang in de VS ontvouwt, aangejaagd door de schrijftafelrevolutionairen in dit boek, doemen de contouren op van een totalitaire staat die met bruut geweld heerst ten faveure van een nieuwe elite. Voor alle anderen is het meedoen en buigen – of in verzet komen.

Advertentie

PIETER VAN DER WIELEN IN GESPREK MET ZANGER ABEL VAN GIJLSWIJK

Over waarheid, kritisch denken en complottheorieën

Het Uur, elke vrijdag vanaf 12.00 uur in de NRC Audio-app

Het Uur — elke vrijdag
nrc.nl/hetuur

Luister elke vrijdag een nieuwe aflevering bij
NRC en in alle podcast-apps

nrc

Weimar ging ten onder aan de minachting van de conservatieve elite

DUITSE GESCHIEDENIS In dit nieuwe boek laat Volker Ullrich zien dat de Weimarrepubliek ondanks een moeilijke start wel degelijk kans had om te overleven. Vooral de manipulaties van de conservatieve elite zorgden ervoor dat het anders verliep.

Door **Michel Krielaars**

Na 1945 hebben de westerse democratieën het niet eerder zo zwaar te verduren gehad, nu Rusland en Amerika door onvoorspelbare, autoritaire presidenten worden geleid. Is in Rusland de grondwet een wassen neus, in de Verenigde Staten is die vooralsnog heilig en kunnen het Hoogerechtshof en het Congres de presidentiële macht beknotten. Maar wat zal er gebeuren als die hoogste rechterlijke en wetgevende instanties worden uitgeschakeld, omdat de president meent dat hij een vermeende burgeroorlog de kop moet indrukken?

Het lijkt onvoorstelbaar, maar het is eerder gebeurd. Niet zozeer in de VS maar in de Weimarrepubliek, die bestond tussen 1918 en 1933. In de eerste twaalf jaar van haar bestaan was deze uit het autoritaire Duitse keizerrijk voortgekomen staat een toonbeeld van een jonge democratie, die ondanks grote economische en politieke problemen op de goede weg was om een modern westers land te worden. Dat Hitler in 1933 aan de macht kwam en Weimar prompt de nek omdraaide, was een bedrijfsongeval dat voorkomen had kunnen worden.

Eind 2021 beweerde ook de Leidse historicus Patrick Dassen dit in zijn boek *De Weimarrepubliek 1918-1933. Over de kwetsbaarheid van de democratie*. De Duitse journalist en historicus Volker Ullrich, die in 2013 en 2018 furor maakte met zijn originele, tweedelige Hitler-biografie, verschilt in dat opzicht niet van hem, zo blijkt uit zijn nieuwe boek *Noodlotstijden van een democratie*. Ook Ullrich benadrukt dat de republiek ten onder ging als gevolg van verkeerde politieke beslissingen en intriges van met name de conservatieve politici, industriëlen, landjonkers en generaals, die terugverlangden naar

de autoritaire verhoudingen van de *Obrigkeitsstaat* van voor 1918 waarin zij het voor het zeggen hadden.

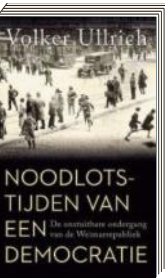
Die overeenkomst betekent niet dat je het boek van Ullrich ongelezen kunt laten. Want waar Dassen vooral de politieke gebeurtenissen op een rij zet en laat zien hoe die de kunst en cultuur hebben beïnvloed, richt Ullrich zich vooral op de partijpolitieke machinaties en intriges, waarbij hij uitvoerig gebruik maakt van de archieven. En dat heeft een spannend geschiedverhaal opgeleverd, dat een welkome aanvulling is op het boek van Dassen. Zo neemt Ullrich je mee in tal van manipulaties van conservatieve politici, die voortdurend bezig zijn met het onderuithalen van de belangrijkste pijler van de republiek, de sociaaldemocratische SPD. Ter illustratie van de toenemende chaos in het dagelijks leven haalt hij soms voorspellende dagboekfragmenten aan, zoals van de Joodse hoogleraar Victor Klemperer en de liberale graaf Harry Kessler.

Ullrich begint ieder hoofdstuk met een spannende gebeurtenis, zoals een opstand, een staking of een mislukte staatsgreep. Dankzij die aanpak worden de overeenkomsten met het huidige wankel tijdsbestek nog duidelijker dan ze toch al zijn. Gaandeweg besef je dan ook des te meer dat je voor het tackelen van een democratische rechtsstaat genoeg hebt aan een noodwet, die de zittende premier of president de vrije hand geeft om te doen wat hij wil.

Tangverlossing

Niemand zal ontkennen dat de Weimarrepubliek met een tangverlossing ter wereld kwam. Als verliezer van de oorlog had Duitsland in 1918 te buigen voor de door de vredesconferentie van Parijs opgelegde herstelbetalingen, die als een grote vernedering werden ervaren, hoewel ze veel minder genadeloos

Kanselier Adolf Hitler en president Paul von Hindenburg in 1934 bij het oorlogsmonument voor de Slag bij Tannenberg. FOTO CORBIS VIA GETTY IMAGES

Volker Ullrich: Noodlotstijden van een democratie. De onstuitbare ondergang van de Weimarrepubliek. (Schicksalstunden einer Demokratie.) Vert. Alexander van Kesteren en Suzanne Willekens. De Arbeiderspers, 480 blz. € 27,99 ●●●●○

waren dan de herstelbetalingen die Duitsland in 1917 aan Rusland had opgelegd. Maar waar de sociaaldemocraten zich aan de aflossingsverplichting wilden houden, gebruikten de conservatieven die als propaganda-middel om hun tegenstanders te belasten.

Daartoe brachten ze een mythe in de wereld: die van de *Kriegsunschuld-lüge*, waarin ze ontkennd dat Duitsland in 1914 de aanstichter van de oorlog was geweest door de Oostenrijkse keizer aan te moedigen een oorlog tegen Servië te beginnen. Voeg daarbij de bekendere Dolkstootlegende, die beweert dat de socialist en Joden het keizerlijke leger aan het thuisfront hebben verraden, en de basis voor een giftig politiek klimaat is gelegd.

Dat laatste heeft Ullrich als hoofdmoot voor zijn boek gekozen. Door diep in de conservatieve machtspraktijken te duiken schetst hij een beangstigend beeld van de manier waarop de democratie in Weimar wordt verstikt. Als opmaat daartoe voert hij de Kapp-putsch van maart 1920 aan, die volgens de conservatieve coupplagers een tijdelijke dictatuur had moeten opleveren. Dat die putsch mislukte, was te danken aan de arbeidersklasse, die als reactie massale stakingen ontketende en daarmee de coupplagers terug in hun holen dreef.

Maar er waren veel grotere dreigingen van rechterzijde. Zo weigerde de Duitse elite uit misplaatst standsbesef productief samen te werken met de sociaaldemocratische premier Friedrich Ebert, een zadelmaker van beroep. Wel werd hij om het minste geringste door zijn tegenstanders voor verrader uitgemaakt. Ook studenten namen aan die hetze deel, omdat ze in de republiek vanwege haar linkse uitstraling een obstakel zagen voor hun toekomstige carrière nu gewone

arbeiders hun concurrenten in het landsbestuur waren geworden.

Hoever die tegenstanders zouden gaan, bleek toen in juni 1922 de liberale minister van Buitenlandse Zaken Walther Rathenau door een extreemrechtse groepering werd vermoord en de anders er met zeer lichte straffen vanaf kwamen, waarmee zelfs de rechterlijke macht kleur bekende.

Maar ook de linkse partijen droegen bij aan de ondermijning van de nieuwe politieke orde, zo laat Ullrich nadrukkelijk zien. Eind 1923 bracht bijvoorbeeld de SPD de liberale kanselier en minister van Buitenlandse Zaken Gustav Stresemann ten val, terwijl deze juist zo succesvol was met de aanpak van de inflatie. President Ebert was woedend en zei tegen zijn sociaaldemocratische partijgenoten dat de gevolgen van hun domheid hen nog tien jaar zouden achtervolgen.

Grootste fout

De grootste fout die werd gemaakt was volgens Ullrich echter de verkiezing van de bejaarde, aartsconservatieve veldmaarschalk Paul von Hindenburg tot president na de dood van Ebert in 1925. Die fout was volgens Ullrich te danken aan de even anti-republikeinse KPD, die haar aanhangers bleef aanmoedigen om in de tweede ronde op de communist Ernst Thälmann te stemmen in plaats van op de door de sociaaldemocraten gesteunde republikeinse Zentrum-kandidaat Wilhelm Marx. De sociaaldemocraten hadden met hun steun verstandig gehandeld, omdat ze inzagen dat in de eindstrijd een sociaaldemocratische kandidaat het niet goed zou doen bij de burgerlijke kiezers.

Marx had zeker gewonnen als ook de communisten zich achter hem hadden geschaard. Maar nu zat het land opgescheept met Hindenburg, die van

Kritische handleiding bij het toverstokje van AI

KUNSTMATIGE INTELLIGENTIE . Een prettig tegendraads boek wil behulpzaam zijn bij het kritisch bevragen van allerlei AI- toepassingen.

Door **Juurd Eijssvoogel**

Het is snel gegaan, de massale bekering tot kunstmatige intelligentie. Sinds ChatGPT in november 2022 ons leven binnestormde is kunstmatige intelligentie (AI) geen lastig te begrijpen concept meer. Iedereen kan zich er nu iets bij voorstellen. Nog voor we goed en wel de voor- en nadelen hebben afgewogen, horen de populaire chatbot en zijn soortgenoten al bij de dagelijkse praktijk in klaslokalen en collegezalen, bedrijven en onderzoeksinstituten, in de beeldcultuur, op sociale media, in kantoorsoftware en ga maar door.

Het gevoel dat je met deze wonderbaarlijke hulpmiddelen een soort toverstokje in handen hebt is vrij onweerstaanbaar. Schrijf dit voor me, ontwerp dat voor me, maak een filmpje over X in de stijl van Y, componeer een meezinger over AI of een sonnet over sneeuw in januari - en voilà, het ligt al voor je klaar.

Natuurlijk, wie een beetje heeft opgelet weet dat er schaduwkanten kleven aan deze vorm van AI. De chatbots kunnen met grote stelligheid onzin beweren. Ze vreten energie. Ze zijn veelal zonder toestemming 'getraind' met auteursrechtelijk beschermd materiaal. Ze maken in chats een menselijke indruk, maar zijn niets meer dan computerprogramma's die hun zinnen smeden louter op basis van de statistische waarschijnlijkheid van steeds het volgende woord.

Allemaal goed om bij het gebruik in je achterhoofd te houden, kan je denken, en hoppla, aan de slag. Maar dan ga je voorbij aan de

fundamentele en ook praktische vragen die worden opgeworpen in het prettig tegendraads boek *Niet onze AI. Voorbij de beloften van Big Tech*. De auteurs zijn Gabriella Obispa, jurist en projectleider AI Ethiek en Recht bij de Nationale Politie, en journalist en docent Laurens Vreekamp.

Zij pleiten ervoor AI niet te beschouwen als een natuurverschijnsel dat ons overkomt, in de vorm die de grote tech-bedrijven er nu eenmaal voor hebben bedacht. Want dat is 'niet onze AI', is hun stelling, maar technologie gebouwd op „een overwegend witte, Westerse, hetero-normatieve basis" en vanuit de taal en het wereldbeeld van Silicon Valley.

Afrika een mager sliertje

In het boek staat een wereldkaart waarop landen groter zijn naarmate hun data een grotere rol hebben gespeeld bij het trainen van AI. Geen verrassing dat de VS een dikke ballon is, Zuid-Amerika een floddertje en Afrika niet meer dan een mager sliertje. We zouden ervoor moeten zorgen, stellen Obispa en Vreekamp, dat „meer diverse stemmen en perspectieven betrokken raken bij het ontwerpen van AI-systemen - en daarmee ook onze toekomst".

Obispa en Vreekamp benadrukken dat ze „AI niet willen weren, maar verantwoordelijker willen inzetten". Ze doen de lezer daartoe een aantal praktische handreikingen en waarschuwen voor valkuilen. Zoals: pas op als in je organisatie wordt gezegd: we moeten echt wat meer aan AI gaan doen. Dan wordt AI een doel op zich. Vraag in plaats daarvan eerst welk probleem ei-

genlijk opgelost moet worden, en onderzoek vervolgens of AI dan wel een andere oplossing de grootste kans op succes biedt.

Een andere valkuil is de uitspraak: met AI we kunnen veel efficiënter werken. Maar „efficiëntie is geen neutrale term", waarschuwen Obispa en Vreekamp. „Efficiënt voor wie? Efficiëntie op korte of lange termijn? En ten koste van wat?"

Niet onze AI wil veel dingen tegelijk. Laten zien dat je 'nee' kan zeggen tegen populaire toepassingen van AI, dat er andere mogelijkheden zijn en hoe je daarover kan praten met je werkgever, collega's of anderen. Het boek is een pamflet tegen de AI van Big Tech, en ook, via interviews met experts, een verkenning van alternatieve manieren om kunstmatige intelligentie in te zetten. Bijvoorbeeld om daarmee laaggeletterden en mensen met een fysieke of mentale beperking te helpen meer mee te doen in de maatschappij.

Het boek is ook een praktische handleiding met tips, oefeningen en zelfs een grafisch weergegeven „stappenplan voor doordachte AI-inzet". Soms is de toon wat schools en belerend, dan weer formeel (geïnterviewden die bij de voornaam worden genoemd), of juist academisch met abstracte vaktermen en voetnoten (al moet je voor de meeste noten een QR-code scannen om ze te kunnen lezen).

Dat alles vergt concentratie van de lezer. Maar wie dat erin steekt wordt aan het denken gezet, en soms tot tegenspraak geprikkeld. Wat bij dit onderwerp zeer welkom is.

Datacentrum van Microsoft in Middenmeer. FOTO ANP / MISCHA KEIJZER FOTOGRAFIE

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar redactie@nrc.nl of ga naar nrc.nl/contact.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v. rubriek, redactie of persoon.
T: **020 - 755 3000** (algemeen nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar opinie@nrc.nl. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,
E: sales@nrc.nl,
W: adverteren.nrc.nl

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**
E: familieberichten@nrc.nl

NRCWebwinkel

E: klantenservice@nrcwebwinkel.nl

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar *NRC* te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur. W: nrc.nl/service, T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omgang

persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook nrc.nl/privacyverklaring). Alfmelden kan via privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2026. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon
●●●●● zeer goed
●●●● goed
●●● matig
●○○○ zwak

YUMEKO

Kom tot rust met het fijnste katoensatijn

- › 100% biologisch, Fairtrade en GOTS gecertificeerd katoen
- › (H)eerlijk zacht met een subtiele glans
- › Combineer met bijpassende hoeslakens en kussenslopen

Stel je een dekbedovertrek voor dat niet alleen zacht is voor jou, maar ook voor de wereld. Deze overtrekset is geweven van het fijnste katoensatijn: 100% biologisch, Fairtrade en vrij van schadelijke chemicaliën. De zachte glans en het soepele gevoel zorgen voor een premium slaapervaring. De overtrekset is voorzien van een lange instopstrook en wordt geleverd met een of twee kussenslopen. Combineer met de bijpassende hoeslakens en extra kussenslopen, nu tijdelijk ook met 15% korting, en maak van je slaapkamer een plek waar je echt tot rust komt.

In de kleuren:

Adviesprijs
vanaf 109,95

93,50

Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/yumeko